

ШОСТА ПЕРІОДИЧНА ДОПОВІДЬ УКРАЇНИ ПРО ВИКОНАННЯ РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

ЗМІСТ

ПРЕАМБУЛА

ЧАСТИНА 1. Практичні заходи на національному рівні щодо удосконалення законодавства у сфері національних меншин

ЧАСТИНА 2. Заходи, вжиті для вдосконалення імплементації Рамкової конвенції у звітний період. Постатейні коментарі.

ЧАСТИНА 3. Особливі питання (національні меншини в умовах війни)

ПРЕАМБУЛА

Україна підписала Рамкову конвенцію Ради Європи про захист національних меншин (далі – Рамкова конвенція) 15 вересня 1995 року. Законом України від 9 грудня 1997 року № 703/97-ВР Рамкова конвенція була ратифікована Верховною Радою України, з 1 травня 1998 року набрала чинності та, відповідно до статті 9 Конституції України, є частиною національного законодавства.

На виконання пункту 2 статті 25 Рамкової конвенції Україною забезпечується подання періодичних державних доповідей, у яких міститься інформація про сьогоденну державну політику у сфері захисту прав національних меншин.

Відповідно до пункту 4 загальних рекомендацій щодо подання державами шостої доповіді про виконання Рамкової конвенції (далі – Доповідь), затверджених Комітетом Міністрів Ради Європи (далі — КМ РЄ) на 1439 зустрічі 6 липня 2022 року, доповідь має охоплювати період від ухвалення висновків щодо п'ятої доповіді до подання цієї.

П'яту доповідь України про виконання Рамкової конвенції, яка охоплювала період з 2016 до червня 2021 року, Рада Європи отримала 10 січня 2022 року. Доповідь враховувала положення четвертого висновку щодо України та відповідної Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи CM/ResCMN (2020) 13 про імплементацію Україною Рамкової конвенції, ухваленої 8 грудня 2020 р. Текст П'ятої доповіді доступний державною мовою на сайті ДЕСС за посиланням: <https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/2021.09.25-FCNM.docx>

На час подання Шостої Доповіді Консультативний комітет Рамкової конвенції (далі – Консультативний комітет) через повномасштабну військову агресію Російської Федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, не здійснив оціночного візиту до України. Відповідно, висновки Консультативного комітету та резолюція КМ РЄ щодо П'ятої доповіді України відсутні. Попри це, задля неперервного інформування про виконання Рамкової конвенції, Україна подає цю Доповідь, яка охоплює період з липня 2021 р. по серпень 2024 р.

У зв'язку із російською агресією Україна належним чином повідомляла Раду Європи про відступ від окремих зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (1966) і Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (1953). Частина цих зобов'язань стосується прав і свобод, що впливають з принципів Рамкової конвенції. Дії України відповідають статті 19 Рамкової конвенції. Водночас, Україна докладає зусиль для забезпечення повної реалізації Рамкової конвенції.

Структура Доповіді відповідає формату, затвердженому КМ РЄ на згаданій 1439 зустрічі 6 липня 2022 р. Частина I Доповіді окреслює заходи щодо удосконалення законодавства у сфері національних меншин та обізнаності з Рамковою конвенцією. Частина II Доповіді інформує про заходи щодо імплементації Рамкової конвенції постатейно. У Частині III відповідно до рекомендацій КМ РЄ «у рамках постійного діалогу з Консультативним комітетом держави-учасниці можуть бути запрошені надати відповіді на конкретні запитання, які можуть виникнути внаслідок конкретних національних обставин». У цій Доповіді Частина III використана для надання інформації про ситуацію щодо дотримання прав національних меншин в умовах повномасштабної військової агресії зі сторони РФ, що триває.

Україна високо оцінює постійний діалог з Консультативним комітетом та значення подальшого впровадження принципів Рамкової конвенції для захисту прав національних меншин, розбудови демократичного і толерантного суспільства у своїх міжнародно визнаних кордонах. У той же час наголошує на відповідальності Російської Федерації, відповідно до принципів міжнародного гуманітарного права, за населення на окупованій нею території.

Доповідь підготовлена Державною службою України з етнополітики та свободи совісті у взаємодії з центральними та місцевими органами виконавчої влади та за результатами консультацій із особами, які належать до національних меншин, зокрема через відповідні громадські об'єднання, а також з іншими зацікавленими групами громадянського суспільства.

ЧАСТИНА 1. Практичні заходи на національному рівні щодо удосконалення законодавства у сфері національних меншин

За звітний період Україна значно оновила законодавство у сфері національних меншин та посилила повноваження профільного органу виконавчої влади у цій сфері — Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (далі – ДЕСС).

13 грудня 2022 року Верховна Рада України ухвалила новий закон «Про національні меншини (спільноти) України» (далі — Закон № 2827-ІХ), що набрав чинності 30 червня 2023 року. Закон № 2827-ІХ замінив попередній рамковий Закон України «Про національні меншини в Україні» № 2495-ХІІ від 25 червня 1992 року, який був чинний упродовж минулих періодів звітування.

Закон № 2827-ІХ не змінює підходу до національних меншин: визначення базується на принципі самоідентифікації особи та об'єктивних критеріях, пов'язаних з ідентичністю. Запровадження поняття *спільноти* пов'язане із запитом окремих груп суспільства, які сприймали поняття *меншини* образливим. Водночас серед національних меншин не було консенсусу щодо необхідності заміни цього терміну. Тому Закон № 2827-ІХ уможлиблює використання терміну *національна спільнота*, який не має самостійного значення від поняття *національна меншина*.

21 вересня 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України» № 3389-ІХ (набрав чинності 8 листопада 2023 р.). Ухвалені зміни передбачають державні гарантії безоплатного забезпечення підручниками (зокрема й електронними) здобувачів повної загальної середньої освіти, які належать до національних меншин. Також забезпечено можливість використання мов національних меншин у сфері реклами, під час здійснення публічних, культурно-мистецьких, розважальних і видовищних заходів, надання екстреної допомоги, а також допомоги та захисту жертвам домашнього насильства, догляду в будинку-інтернаті для громадян похилого віку. Законом уточнено критерії, на основі яких розроблятимуть методологію використання мов національних меншин у населених пунктах, де традиційно проживають особи, які до них належать, або в яких такі особи становлять значну частину населення, а також унормовано питання спеціалізованих книгарень та конференсу.

9 жовтня 2023 року Європейська комісія «За демократію через право» (далі – Венеційська комісія) оприлюднила Висновок CDL-AD(2023)028-е до Закону України від 21 вересня 2023 р. № 3389-ІХ «Про внесення змін до Закону України

«Про національні меншини (спільноти) України» щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України», в якому зазначила, що правове регулювання у сфері забезпечення прав та свобод національних меншин зазнало суттєвих позитивних змін. Водночас оскільки цей Закон обмежувався змінами виключно до Закону № 2827-IX, що не могло повною мірою забезпечити належні гарантії для національних меншин в усіх галузях права, Європейська комісія висловила деякі зауваження, здебільшого спрямовані на приведення окремих норм згаданого Закону у відповідність до положень Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Рамкової конвенції про захист національних меншин 1995 року, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 року, доступне за посиланням: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)028-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)028-e)

8 грудня 2023 року Верховна Рада України, на виконання рекомендацій Венеційської комісії, ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах» № 3504-IX, (набрав чинності 10 грудня 2023 року). Цей Закон враховує основні зауваження Венеційської Комісії щодо подальшого удосконалення законодавства про права осіб, які належать до національних меншин, та доповнений положеннями щодо необхідності забезпечення розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території країни. Крім удосконалення Закону № 2827-IX, внесено зміни до Законів України: «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та «Про медіа» — які, в основному, стосуються окремих аспектів реалізації прав національних меншин у сферах освіти та використання рідної мови.

6 грудня 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 1355 «Деякі питання діяльності Державної служби з етнополітики та свободи совісті», якою значно посилив повноваження ДЕСС. Так, ДЕСС виведена із системи органів Міністерства культури та інформаційної політики України, її діяльність спрямовується і координується безпосередньо Кабінетом Міністрів України. Окремо до наявних функцій реалізації державної політики, ДЕСС отримала повноваження у її формуванні шляхом внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проектів нормативно-правових актів та пропозицій у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин України. До того ж, ДЕСС стали підзвітні та підконтрольні самостійні структурні підрозділи обласних, Київської міської державних (військових) адміністрацій з питань етнополітики та свободи совісті.

Отримавши відповідні повноваження, ДЕСС активно розпочала роботу щодо імплементації положень Закону № 2827-IX. За звітний період ДЕСС підготувала

низку нормативно-правових актів, кожен з яких пройшов громадське обговорення: представники громадських організацій національних меншин були долучені до їх підготовки.

12 травня 2023 року Кабінет Міністрів України розпорядженням № 429-р затвердив Концепцію Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті», яка була розроблена ДЕСС у співпраці з експертами Офісу Ради Європи в Україні та представниками громадянських інституцій.

23 липня 2023 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 769 «Про внесення змін до Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка». Відтак громадські об'єднання національних меншин отримали можливість одержувати фінансову підтримку на конкурсних засадах для виконання програм (проектів, заходів) за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів місцевих бюджетів.

22 серпня 2023 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 891 «Про внесення зміни до пункту 12 додатка до постанови Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 710», що створило правові підстави для розробки і затвердження Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року.

26 вересня 2023 року Кабінет Міністрів України розпорядженням № 850-р затвердив Державну цільову національно-культурну програму «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року та відповідні завдання і заходи щодо її виконання. Програма розроблена ДЕСС у співпраці з експертами Офісу Ради Європи в Україні, представниками громадянських інституцій та зацікавлених державних органів. Її метою є створення сталих інституційних умов на загальнодержавному і регіональному рівнях для задоволення потреб та ефективної реалізації прав і можливостей осіб, які належать до національних меншин та корінних народів України, а також сприяння зміцненню соціальної стійкості, згуртованості та загальнонаціональної єдності українського суспільства.

3 жовтня 2023 року Кабінету Міністрів України прийняв постанову № 1047 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 р. № 468 «Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань координації виконання Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року», що забезпечує участь громадських активістів, що представляють ромську національну меншину у напрацюванні пропозицій щодо покращення стану виконання Стратегії.

22 грудня 2023 року прийняте розпорядження Кабінету Міністрів України № 1197-р «Про затвердження плану заходів на 2024–2025 роки з реалізації Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року». Документ розроблявся за активної участі громадських активістів, що представляють ромську національну меншину, Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та інших заінтересованих сторін.

2 жовтня 2023 року, відповідно до частини другої статті 15 Закону № 2827-IX, видано наказ ДЕСС № Н-86/12 «Питання діяльності Ради громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України», який зареєстрований Міністерством юстиції України 22 листопада 2023 р. за № 2017/41073 та набув чинності з 29 грудня 2023 р..

9 лютого 2024 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 181 «Про затвердження Методології використання мов національних меншин (спільнот) України в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення».

13 лютого 2024 року Кабінету Міністрів України прийняв постанову № 164 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з реалізації прав і свобод національних меншин (спільнот) та корінних народів України».

4 березня 2024 року Кабінету Міністрів України прийняв постанову № 257 «Про затвердження Порядку визначення переліку населених пунктів, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення».

3 червня 2024 року Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження № 485-р «Про внесення зміни у додаток 2 до Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» до 2034 року».

7 червня 2024 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 670 «Про затвердження переліку мов національних меншин (спільнот) та корінних народів України, яким загрожує зникнення».

21 червня 2024 року прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 738 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2015 р. № 1075» щодо зміни посадового складу Міжурядової українсько-німецької комісії із співробітництва у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні. Зміни пов'язані з розширенням повноважень ДЕСС як центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну

політику у сфері національних меншин (спільнот) відповідно до статті 15 Закону № 2827-ІХ.

2 лютого 2024 року відповідно до статті 19 Закону № 2827-ІХ, видано наказ ДЕСС № Н-18/12 «Про затвердження Порядку утворення та функціонування Центру національних меншин (спільнот) України», який зареєстровано у Міністерстві юстиції України 06 лютого 2024 року за № 184/41529. Його метою є збалансоване врахування інтересів осіб, які належать до національних меншин та сприяння діяльності громадських об'єднань національних меншин (спільнот) щодо реалізації прав з розвитку культурних традицій, збереження історичної пам'яті, вивчення рідної мови та інших питань.

21 травня 2024 року видано наказ ДЕСС «Про затвердження Персонального складу Ради громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України», який започаткував діяльність нового консультативно-дорадчого органу за представництва громадських об'єднань національних меншин (спільнот), що передбачено Законом № 2827-ІХ. Відтак 31 травня 2024 року відбулось перше організаційне засідання Ради на якому обрали керівний склад: голову, заступника голови та секретаря Ради, а також обговорили початковий план діяльності.

Україна визнає три корінні народи України, які сформувалися на території Кримського півострову: кримських татар, караїмів та кримчаків. Статус корінних народів України визначається окремим Законом України «Про корінні народи України» № 1616-ІХ, ухвалений Верховною Радою України 1 липня 2021 року (далі - Закон № 1616-ІХ), на виконання якого було ухвалено низку підзаконних нормативно-правових актів розроблених ДЕСС спільно з представниками корінних народів України.

10 вересня 2021 року наказом ДЕСС № Н-30/12 було створено Консультативну раду з питань реалізації Закону № 1616-ІХ, до складу якої увійшли представники корінних народів України, а також фахівці з міжнародного публічного права, експерти у сфері міжетнічних відносин. У межах роботи Консультативної ради було проведено низку консультацій із представниками громадських організацій караїмів, кримчаків та кримських татар, а також із членами президії Меджлісу кримськотатарського народу щодо питань імплементації Закону.

19 серпня 2022 року були прийняті постанови Кабінету Міністрів України № 859 «Про затвердження Порядку закріплення правового статусу представницького органу корінного народу України» та № 1018 «Про затвердження Порядку проведення консультацій органів виконавчої влади з представницькими органами корінних народів України». Вони визначили інституційні умови діяльності представницьких органів корінних народів України та порядок проведення консультацій із ними, що є засадничою умовою щодо реалізації прав

корінних народів, передбачених міжнародним правом та національним законодавством, а також запорукою їхньої ефективної участі у публічних справах, які можуть мати на них вплив.

19 серпня 2023 року прийнята постанова Кабінету Міністрів України № 874 «Про внесення змін до Порядку закріплення правового статусу представницького органу корінного народу України та позбавлення такого статусу», що відкрила можливість ДЕСС безпосередньо вносити подання до Кабінету Міністрів України щодо закріплення статусу представницьких органів корінних народів.

Паралельно із цим проходило напрацювання нормативно-правових актів, направлених на збереження та розвиток кримськотатарської мови.

22 вересня 2021 року прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 993 «Про затвердження алфавіту кримськотатарської мови на основі латинської графіки». Латинська графіка є основою для переважної більшості тюркських мов світу.

22 лютого 2022 року прийняте розпорядження Кабінету Міністрів України № 224-р «Про схвалення Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022-2032 роки». Метою Стратегії є створення нормативно-правових, інституційних, організаційних та інших умов відновлення, збереження та розвитку кримськотатарської мови, розширення сфери її застосування, реалізації мовних прав носіїв кримськотатарської мови, підвищення престижу мови корінного народу як засобу комунікації, сприяння деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя після її повернення в єдиний конституційний простір України. Цим же розпорядженням затверджено Операційний план реалізації Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022-2032 роки.

6 січня 2023 року прийнята постанова Кабінету Міністрів України № 19 «Про утворення Національної комісії з питань кримськотатарської мови». Національна комісія з питань кримськотатарської мови є консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України та утворюється з метою координації, узгодження дій центральних і місцевих органів виконавчої влади з питань, пов'язаних із реалізацією Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022-2032 роки. До її складу увійшли представники органів виконавчої влади і кримськотатарського народу України.

28 липня 2023 року прийняте розпорядження Кабінету Міністрів України № 657-р «Питання розроблення правопису кримськотатарської мови», яким поставлено завдання до 30 вересня 2024 року забезпечити розроблення проекту правопису кримськотатарської мови з використанням алфавіту кримськотатарської мови на основі латинської графіки.

22 листопада 2023 року ДЕСС наказом № Н-103/12 утворила робочу групу з розроблення проекту правопису кримськотатарської мови, яка активно працює над вирішенням цього завдання. До складу робочої групи увійшли провідні лінгвісти, фахові викладачі кримськотатарської мови. За період до серпня 2024 року відбулося 4 засідання робочої групи.

Питання захисту прав національних меншин відображено у стратегічних документах України, про які повідомлялося у П'ятій національній доповіді України. Вони зберігали свою чинність впродовж звітнього періоду:

- стратегія національної безпеки України (введена в дію Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня р.);
- стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (введена в дію Указом Президента України № 117/2021 від 24 березня 2021 р.). 4 квітня 2023 року Уряд оновив план заходів із реалізації Стратегії прийнявши розпорядження № 288-р «Про внесення змін до плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя»;
- національна стратегія у сфері прав людини (затверджена Указом Президента України № 119/2021 від 24 квітня 2021 р.).

Інституційна структура забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин

Законом № 2827-IX визначено мету державної політики у сфері національних меншин (спільнот), яка передбачає: сприяння розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин; інтеграцію національних меншин в українське суспільство на основі визнання прав і свобод людини і громадянина; утвердження в українському суспільстві норм міжетнічної толерантності і взаємної поваги; зміцнення загальнонаціональної єдності та забезпечення мультикультурності українського суспільства; надання державної підтримки мовам національних меншин, яким загрожує зникнення.

Реалізація державної політики у сфері національних меншин (спільнот) спирається на розгалужену систему органів державної влади. Своєю чергою, Державна служба з етнополітики та свободи совісті визначена центральним органом виконавчої влади, що формує і реалізує державну політику у сфері національних меншин (спільнот); відповідні структурні підрозділи обласних та Київської міської державних (військових) адміністрацій мають забезпечувати реалізацію державної політики у сфері національних меншин (спільнот) на обласному рівні; парламентський контроль у сфері національних меншин

(спільнот) забезпечують Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин, а також Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Закон № 2827-IX (стаття 15) визначає повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері національних меншин (спільнот), зокрема закріплює повноваження щодо нормативно-правового забезпечення у сфері національних меншин (спільнот), та щодо забезпечення контролю за додержанням законодавства у сфері національних меншин (спільнот), у тому числі моніторинг виконання міжнародних зобов'язань України у сфері національних меншин (спільнот).

Закон № 2827-IX (стаття 16) визначає повноваження Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій щодо реалізації державної політики у сфері національних меншин (спільнот), зокрема щодо виконання законодавства України у сфері національних меншин (спільнот), у тому числі державних і регіональних програм національно-культурного розвитку національних меншин та можливості утворювати структурні підрозділи з питань національних меншин (спільнот).

Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин забезпечив своєчасну та якісну підготовку законопроектів до розгляду на засіданнях Верховної Ради України, що дало можливість у досить стислі строки провести удосконалення законодавства у сфері національних меншин (спільнот) відповідно до вимог Європейської Комісії.

Упродовж звітного періоду напрямок захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот), інституційно виокремився у роботі національного омбудсмена — Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Зокрема, був призначений Представник Уповноваженого з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів. У листопаді 2022 року при Представникові Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів створено Експертну раду з питань національних меншин та корінних народів (Наказ Уповноваженого ВРУ з прав людини № 97.15/22 від 02 листопада 2022 року). У структурі Секретаріату Уповноваженого було створено окремий відділ, який опікується захистом прав та свобод осіб, що належать до національних меншин і корінних народів України, та здійснює моніторингову діяльність щодо належного забезпечення їхніх прав.

Заходи щодо підвищення обізнаності з результатами п'ятого моніторингового циклу та Рамкової конвенції

Текст П'ятої доповіді доступний державною мовою на сайті ДЕСС за посиланням: <https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/2021.09.25-FCNM.docx>

Через повномасштабну військову агресію Російської Федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, Консультативний комітет не здійснив оціночного візиту до України, а відтак відсутні висновок Консультативного комітету та резолюція КМ РЄ щодо П'ятої доповіді України. Також через об'єктивні причини Україна не виконала рекомендації КМ РЄ для України до попередньої доповіді: *«докласти всіх зусиль для забезпечення якнайшвидшого проведення всебічного перепису населення; переглядати, в тісній консультації з представниками меншин, методологію перепису, формулювання запитань та гарантії добровільних та поінформованих відповідей»*.

Проведення Всеукраїнського перепису населення, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2020 року № 1542-р «Про проведення у 2023 році Всеукраїнського перепису населення», було призначено на 2023 рік. Однак, згідно з пунктом 11 розділу VI Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення», під час дії воєнного стану в Україні та протягом шести місяців після його припинення чи скасування перепис населення не проводиться. У зв'язку із зазначеним, розпорядженням № 962-р від 23 жовтня 2023 року Кабінет Міністрів України скасував проведення перепису у 2023 році та доручив Державній службі статистики підготувати пропозицію щодо проведення Всеукраїнського перепису населення після припинення чи скасування воєнного стану в Україні.

ЧАСТИНА 2. Заходи, вжиті для вдосконалення імплементації Рамкової конвенції у звітний період. Постатейні коментарі.

Стаття 3

1. Кожна особа, яка належить до національної меншини, має право вільно вирішувати, вважатися чи не вважатися їй такою, і це рішення або здійснення прав у зв'язку з ним не повинно завдавати шкоди такій особі.
2. Особи, які належать до національних меншин, можуть здійснювати права і свободи, що випливають з принципів, проголошених у цій Рамковій конвенції, одноосібно та разом з іншими.

Коментар до пункту 1

Стаття 6 Закону № 2827-IX гарантує право на самоідентифікацію: «Кожний громадянин України має право вільно вирішувати, чи вважатися належним до національної меншини (спільноти) (кількох національних меншин (спільнот)). Таке рішення або здійснення прав у зв'язку з цим не повинно завдавати шкоди такій особі. Ніхто не може бути примушений декларувати свій статус особи, яка належить до національної меншини (спільноти). У разі якщо в особі є потреба у користуванні правами, які гарантуються особам, які належать до національних меншин (спільнот), достатнім є висловлення бажання користуватися такими правами». Пункт другий цієї статті проголошує: «Примушення громадянина України у будь-якій формі до визнання своєї належності, відмови або зміни своєї належності до національної меншини (спільноти) забороняється».

Україна не веде жодної бази даних з переліком осіб, які ідентифікують свою належність до національних меншин. Відповідна інформація щодо національного складу українського суспільства формується тільки за результатами Всеукраїнського перепису населення, у ході якого громадяни добровільно можуть зазначити свою національну ідентичність та вказати мову, яку вони вважають рідною.

Коментар до пункту 2

Права, свободи та обов'язки осіб, які належать до національних меншин визначені у другому розділі Закону № 2827-IX, який включає вісім статей і гарантує права:

- на самоідентифікацію;
- свободу громадських об'єднань та мирних зібрань;
- свободу вираження поглядів і переконань, думки, слова, совісті та релігії;
- участь у політичному, економічному та соціальному житті;
- використання мови національної меншини; освіти, зокрема мовами національних меншин; збереження культурної самобутності національної меншини (спільноти).

У статті 5 Закону № 2827-IX, зокрема зазначено, що перелік прав осіб, які належать до національних меншин не є вичерпним – таким особам відповідно до закону можуть надаватися інші права та свободи. Варто звернути увагу, що у цій статті зазначено, що громадянам України незалежно від етнічного походження, належності до національних меншин гарантуються рівні громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні та мовні права і свободи, визначені Конституцією України для всіх громадян України.

Стаття 4.

1. Сторони зобов'язуються гарантувати особам, які належать до національних меншин, право рівності перед законом та право на рівний правовий захист. У зв'язку з цим будь-яка дискримінація на підставі приналежності до національної меншини забороняється.

2. Сторони зобов'язуються вжити, у разі необхідності, належних заходів з метою досягнення у всіх сферах економічного, соціального, політичного і культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення. У зв'язку з цим вони належним чином враховують конкретне становище осіб, які належать до національних меншин.

3. Заходи, вжиті відповідно до пункту 2, не розглядаються як акт дискримінації.

Коментар до пункту 1

В українському законодавстві закріплені законодавчі гарантії реалізації прав і свобод національних меншин як на індивідуальному рівні, так і в рамках організацій національних меншин. Стаття 24 Конституції України гарантує громадянам рівні конституційні права і свободи та рівність перед законом незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Частина третя статті 3 Закону № 2827-ІХ визначає, що держава гарантує особам, які належать до національних меншин (спільнот), захист їхніх прав, свобод та охоронюваних законом інтересів відповідно до закону.

Стаття 4 Закону № 2827-ІХ визначає, що особи, які належать до національних меншин (спільнот), є рівними перед законом та мають право на рівний правовий захист і що будь-яка пряма чи непряма дискримінація осіб, які належать до національних меншин (спільнот), забороняється.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» (далі – Закон № 3460-VI) при реалізації права на безоплатну правничу допомогу не допускається застосування привілеїв чи обмежень до осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Одним із принципів, на яких ґрунтується державна політика у сфері надання безоплатної правничої допомоги в Україні, є доступність такої допомоги для всіх категорій осіб, що мають право на її отримання (стаття 5 Закону № 3460-VI).

Відповідно до статі 8 Закону № 3460-VI право на безоплатну первинну правничу допомогу, що включає такі види правничих послуг, як надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації, згідно з Конституцією України та Законом № 3460-VI мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України.

Стаття 14 Закону № 3460-VI визначає перелік осіб, які мають право на отримання безоплатної вторинної правничої допомоги, що передбачає такі види правничих послуг, як захист; здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру, зокрема і особам, які не мають документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України з питань встановлення в судовому порядку фактів, що мають юридичне значення, пов'язаних з оформленням та видачею таких документів. Що є актуальним для представників національних меншин, що були репресовані за часів СРСР і поверталися в Україну після 1991 року та представників ромської національної меншини (спільноти).

Відповідно до положень Закону № 3460-VI у період з 01 липня 2021 року по 31 грудня 2023 року центрами з надання безоплатної правничої допомоги, що входять до структури Міністерства юстиції України, було забезпечено захист прав національних меншин (спільнот) шляхом надання:

- безоплатної первинної правничої допомоги за 627 зверненнями осіб, які добровільно повідомили про свою приналежність до національних меншин (9 – кримські татари, 619 – роми);
- безоплатної вторинної правничої допомоги за 64 зверненнями осіб, які повідомили про свою приналежність до національних меншин (1 – кримські татари, 63 – роми).

Питання, з якими найчастіше зверталися такі особи:

- оформлення документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство; встановлення факту постійного проживання на території України станом на 24 серпня 1991 року;
- оформлення або відновлення втрачених документів про державну реєстрацію актів цивільного стану;
- встановлення факту родинних відносин, встановлення факту народження дитини, порядок реєстрації народження дитини, порядок усиновлення під час дії воєнного стану;
- порядок реєстрації місця проживання, порядок отримання статусу внутрішньо переміщеної особи, порядок перетину державного кордону під час дії воєнного стану;

- складання заяви про розшук особи, що безвісно зникла; порядок оформлення опіки над недієздатною особою;
- порядок розірвання та укладення шлюбу; позбавлення батьківських прав та визнання батьківства, стягнення аліментів (збільшення, зменшення розміру);
- порядок оформлення субсидії на оплату комунальних послуг, отримання інших соціальних виплат.

Коментар до пункту 2

Державна політика у сфері національних меншин (спільнот), як визначено частиною 2 статті 13 Закону № 2827-ІХ, базується на принципах:

- захисту прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот), як невід'ємної складової захисту прав людини і основоположних свобод; недопущення дискримінації осіб, які належать до національних меншин (спільнот);
- визнання права особи, яка належить до національної меншини (спільноти), вільно обирати та вільно відновлювати її належність до національної меншини (спільноти), виявляти свою самобутність та ідентичність;
- забезпечення вільної реалізації особами, які належать до національних меншин (спільнот), їхніх прав та інтересів для збереження і розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності;
- інклюзивного залучення осіб, які належать до національних меншин (спільнот), у тому числі через їх громадські об'єднання, до формування та реалізації державної політики у сфері національних меншин (спільнот) на всіх рівнях врядування;
- інтеграції осіб, які належать до національних меншин (спільнот), в українське суспільство на основі визнання прав і свобод людини і громадянина;
- запобігання примусовій асиміляції національних меншин (спільнот); протидії проявам ксенофобії, розпалюванню расової, етнічної, релігійної ворожнечі; запобігання міжетнічним конфліктам, використанню національних меншин (спільнот) іншими державами для автономізації регіонів їх проживання та дезінтеграції України;
- взаємної поваги, взаєморозуміння та співробітництва між усіма особами, які проживають на території України, незалежно від етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності та ідентичності.

Такі принципи відображені і в інших законодавчих актах, зокрема стаття 4 Закону України «Про державну службу» визначає принципи державної служби. Серед них: забезпечення рівного доступу до державної служби, заборона всіх форм та проявів дискримінації, відсутність необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження. Громадяни України, які є представниками національних меншин, мають рівні права при вступі на державну службу, а також

для заняття політичних посад. Державні службовці, як і всі громадяни України, не мають зобов'язань декларувати своє етнічне походження, утім багато хто з посадовців у органах державної влади публічно вказують на свою приналежність до певних національних меншин (спільнот).

Українське законодавство не передбачає квоти для кандидатів, які належать до національних меншин (спільнот), у представницьких органах на національному чи місцевому рівнях, але чинна інклюзивна політика дає помітні результати. Наприклад, у Верховній Раді України IX скликання є значна кількість представників національних меншин (спільнот) і корінних народів України, зокрема це представники кримськотатарського народу, єврейської, грузинської та інших національних меншин (спільнот). Особи, які належать до національних меншин, також представлені на рівні обласних і районних рад, територіальних громад, особливо у місцях компактного проживання національних меншин. Зокрема угорська національна меншина (спільнота) представлена в Закарпатській обласній раді вісьмома депутатами (Закарпатська обласна організація «КМКС» Партія угорців України), що становить 12,5% від загальної кількості депутатів цього органу. Угорська національна меншина (спільнота) також представлена на рівні районних та місцевих рад, зокрема в Берегівській і Ужгородській районних радах, Берегівській, Виноградівській, Чопській, Тячівській, Мукачівській міських радах.

Основні завдання забезпечення захисту прав людини в Україні визначені Національною стратегією у сфері прав людини, що була прийнята у березні 2021 року. Одним із завдань цієї Стратегії визначено забезпечення умов для розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин. 23 червня 2021 року Кабінет Міністрів України розпорядженням № 756-р затвердив план дій із реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки, який визначає конкретні дії та завдання для всіх органів виконавчої влади, що беруть участь у її реалізації, зокрема і щодо удосконалення нормативно-правового регулювання реалізації прав національних меншин (спільнот) і корінних народів України. Національна стратегія у сфері прав людини стала основою для розробки і ухвалення таких стратегічних документів, як Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року та Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року. Метою заходів, зазначених у цих документах, є досягнення у всіх сферах економічного, соціального, політичного і культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини (спільнот), та особами, які належать до більшості населення України.

Що стосується інших питань у сфері антидискримінації, держава вживає заходи для покращення ситуації щодо отримання представниками національних меншин (спільнот), у тому числі ромами, кваліфікованої юридичної допомоги.

20 травня 2022 року набрав чинності Закон України № 2238-IX «Про внесення змін до частини першої статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо розширення переліку осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу». Її доповнили пунктом, згідно з яким право на безоплатну вторинну правову допомогу отримали особи, які не мають документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, з питань встановлення в судовому порядку фактів, які мають юридичне значення, пов'язаних з оформленням та видачою таких документів.

За повідомленням Координаційного центру з надання правової допомоги, що входить до структури Міністерства юстиції України, системою надання безоплатної правничої допомоги проводяться правопросвітницькі заходи: семінари, тренінги, круглі столи, відкриті уроки, інші публічні акції з актуальних для національних меншин (спільнот) тем. Також активно використовуються соціальні мережі для проведення вебінарів, презентацій, відеоконсультацій, а також розміщення подкастів, відео-роликів та інших відеоматеріалів.

За звітний період системою надання безоплатної правничої допомоги було проведено 2365 правопросвітницьких заходів за темами запобігання та протидії дискримінації; рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, якими було охоплено 33273 особи. У зазначений період було проведено 155 правопросвітницьких заходів для представників ромської національної меншини (спільноти), якими охоплено 2745 осіб.

Правопросвітницькі заходи проводились на такі теми:

- право на безоплатну правничу допомогу; захист конституційних прав та свобод людини і громадянина;
- документування осіб без громадянства та осіб із невизначеним громадянством; доступ осіб без громадянства до соціальних послуг; посилення правових можливостей ромів;
- протидія дискримінації осіб, які належать до ромської національної меншин; документування воєнних злочинів щодо ромів та злочинів проти людства в Україні;
- запобігання та протидія торгівлі людьми;
- оформлення документів.

З метою проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, виявлення правових проблем та надання правничих послуг працівники центрів здійснювали виїзні

прийоми у місця компактного проживання осіб, що належать до ромської національної меншини (спільноти).

Стаття 5

1. Сторони зобов'язуються створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину.

2. Без шкоди для заходів, що вживаються, згідно з їхньою загальною політикою інтеграції, Сторони утримуються від політики та практики асиміляції осіб, які належать до національних меншин, проти їхньої волі і захищають цих осіб від будь-яких дій, спрямованих на таку асиміляцію.

Коментар до пункту 1

Конституція України визначає, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (стаття 11).

Стаття 12 Закону № 2827-ІХ визначає, що особи, які належать до національних меншин (спільнот), мають право:

- зберігати і розвивати свою культурну, мовну, релігійну самобутність, традиції та звичаї, користуватися досягненнями (надбаннями) своєї культури, зберігати та примножувати свою культурну спадщину;
 - на відзначення (святкування) подій, пов'язаних з їхньою історією та культурою.
- Також в цій статті передбачено, що держава підтримує:
- виявлення та упорядкуванню місць історичної пам'яті національних меншин (спільнот);
 - проведення культурно-мистецьких заходів національних меншин (спільнот);
 - вивчення історії та культури національних меншин (спільнот);
- забезпечує охорону об'єктів культурної спадщини національних меншин (спільнот) та забезпечує можливість особам, які належать до національних меншин (спільнот), вивчати історію та культуру України.

З метою створення необхідних умов для того, щоб особи, які належать до національних меншин (спільнот), мали можливість розвивати та зберігати свою культуру, основні елементи своєї самобутності та культурну спадщину Кабінет Міністрів України 23 липня 2023 року ухвалив постанову № 769 «Про внесення змін до Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації)

яких надається фінансова підтримка». Відтак громадські об'єднання національних меншин (спільнот) отримали можливість на конкурсних засадах отримувати фінансову підтримку для виконання програм (проектів, заходів) за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів місцевих бюджетів. ДЕСС отримала доручення розробити механізми проведення конкурсного відбору проектів, підготовлених громадськими організаціями національних меншин (спільнот). У 2025 році заплановано розпочати надання фінансової підтримку на реалізацію проектів, відібраних на конкурсній основі, за рахунок бюджетної програми «Реалізація прав і свобод національних меншин (спільнот) та корінних народів України».

У звітному періоді Український культурний фонд, з метою реалізації культурних прав національних меншин (спільнот), визначив у пріоритетах діяльності підтримку культурного розмаїття, зокрема проектів національних меншин (спільнот) і корінних народів України, в тому числі щодо збереження унікальних етнічних культур, які знаходяться у загрозовому становищі та культурно-мистецьких проектів, спрямованих на посилення культурної толерантності й поваги у суспільстві. У період з 1 липня 2021 року по 31 грудня 2023 року фінансову підтримку отримали наступні проекти:

№	Рік	Проект	Сума гранту (у гривнях)
1	2021	Етнографічна експедиція та віртуальний музей німців Галичини	506 127,00
2	2021	Крим. 25 років боротьби за Україну. 1999-2002 рр.	685 284,61
3	2021	Фестиваль субетносів України «На гостини до горюнів» в рамках святкування 30-тої річниці незалежності України	484 962,00
4	2021	«Ким ми є? Корінні народи та національні спільноти України» - ілюстроване видання про культурне різноманіття	1 428 597,23
5	2021	Дисиденти. Книга інтерв'ю Вахтанга Кіпіані з дисидентами - представниками різних народів, ув'язнених у Радянському Союзі, з перекладом іноземними мовами, створенням вебресурсу та інформаційною кампанією	733 082,87
6	2021	Кримські татари і українці: віхи спільної боротьби і солідарності	934 248,00
7	2021	Persona CULT з Гульнарою Поготовою (популяризація ідеї єдності української та кримськотатарської національностей)	1 601 100,00
8	2021	Емель (сприяння інтеграції кримськотатарської культури в загальний культурний простір України)	1 650 332,80
9	2021	Мультидисциплінарний проект «Шлях / Yol» (збереження кримськотатарської спадщини)	8 455 005,78

10	2021	ORTALAN (популяризація теми депортації кримсько-татарського народу 1944 року)	382 500,00
11	2021	Унтервальден 2.0: реекспозиція музейно-культурного центру «На Унтервалю» (пізнання та переосмислення мультикультурної галицької історії)	890 395,00
12	2021	Пошук — новий сезон подкастів на Urban Space Radio (популяризація культури національних меншин)	870 048,00
13	2021	Гопак і лапсердак (популяризація ідеї єдності українського та єврейського народів)	526 650,00
14	2023	Zincir/Ланцюг — ланки пам'яті (сприяння популяризації культур народів Криму)	2 214 318,00
15	2023	Bilgi/Знання:пам'ять про культуру (збереження і популяризація культурної спадщини кримськотатарського народу)	1 699 400,00
16	2023	МИ ДРУЗІ (підвищення інформованості української та міжнародної аудиторій про історію україно-кримських відносин)	2 702 214,00
17	2023	Матеріальна спадщина кримських татар XIV-XVII ст.: Поділля і Волинь	133 026,08
18	2023	Чого ми не знаємо про нас? (популяризація культурного розмаїття Криму)	648 592,00
19	2023	Стипендія на відновлення культурно-мистецької діяльності Аблаєв Б.А. (популяризація історико-культурної спадщини кримських татар та Криму)	45 407,87
20	2023	НАЦІОНАЛЬНИЙ ФРОНТ (проект про захисників України, які представляють різні національності)	951 176,00
ВСЬОГО			27 542 467,24

У 2024 році Український культурний фонд продовжив політику підтримки проектів національних меншин (спільнот) і корінних народів відповідно до пріоритетів діяльності Українського культурного фонду у 2024 році, затверджених рішенням Наглядової ради Українського культурного фонду від 27 жовтня 2023 року № 25 та погоджених Міністерством культури та інформаційної політики України від 27 жовтня 2023 року. На це направлена конкурсна програма «Культура. Регіони». Цілями програми визначено: «промоцію регіональної культури, культурного розмаїття й цінностей національних меншин та етносів, їхнього гармонійного співіснування» та «збереження, розвиток та репрезентація культурного розмаїття регіональних культур, в тому числі культурної спадщини корінних народів України».

У 2024 році Український культурний фонд використав можливість підтримати 17 проєктів (станом на 01 серпня 2024 року), спрямованих на сприяння задоволенню культурних, мовних та інших потреб національних меншин (спільнот) та корінних народів України на загальну суму 19 519,137 тис. грн.

26 вересня 2023 року Кабінет Міністрів України розпорядженням № 850-р затвердив Державну цільову національно-культурну програму «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року та відповідні завдання і заходи з її виконання. Мета Програми – створення сталих інституційних умов на загальнодержавному та регіональному рівнях для задоволення потреб та реалізації прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) та корінних народів України, а також сприяння зміцненню соціальної стійкості, згуртованості та загальнонаціональної єдності українського суспільства.

13 лютого 2024 року Кабінету Міністрів України прийняв постанову № 164 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з реалізації прав і свобод національних меншин (спільнот) та корінних народів України», який визначає механізм використання коштів, вперше передбачених у Державному бюджеті України на 2024 рік за окремою бюджетною програмою «Реалізація прав і свобод національних меншин (спільнот) та корінних народів України», відповідно до вимог статті 14 Закону № 2827-IX. У 2024 році кошти в розмірі 10228,3 тис. грн. будуть спрямовані на фінансування заходів Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року. ДЕСС визначена відповідальним виконавцем бюджетної програми. План виконання бюджетної програми передбачає фінансування таких заходів:

№ з/п	Найменування заходу	Сума, тис. грн.
1	Проведення засідання круглого столу “Знати і пам’ятати: актуальні дослідження та інформаційні продукти про голокост ромів у роки Другої світової війни”	98,0
2	Проведення форуму грецької національної меншини (спільноти) України	681,2
3	Проведення щорічної зустрічі з працівниками місцевих державних адміністрацій щодо актуальних питань державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігії, національних меншин (спільнот) та захисту прав корінних народів України	840,1
4	Проведення форуму угорської національної меншини (спільноти) України	800,0

5	Проведення форуму румунської національної меншини (спільноти) України	950,0
6	Проведення форуму польської національної меншини (спільноти) України	950,0
7	Проведення форуму національних меншини (спільноти) півдня Одеської області	725,51
8	Проведення загальнонаціонального дослідження щодо актуальних питань у сфері міжнаціональних відносин щодо етнічних, мовних та релігійних ідентичностей жителів України, демографічних змін, виявлення суспільного ставлення до національних меншин (спільнот), корінних народів України, конфліктогенного потенціалу та актуальних питань у сфері міжнаціональних відносин, національних меншин (спільнот) та захисту прав корінних народів України	480,0
9	Проведення регіонального дослідження щодо актуальних питань у сфері міжнаціональних відносин: етнічних, мовних та релігійних ідентичностей жителів Чернівецької та Закарпатської областей, з метою аналізу демографічних змін, виявлення суспільного ставлення до національних меншин (спільнот), конфліктогенного потенціалу та актуальних питань у сфері міжнаціональних відносин, національних меншин (спільнот) України	807,0
10	Проведення загальнонаціонального опитування серед осіб, які належать до ромської меншини, з питань освіти, доступу до медичної допомоги, зайнятості, становища внутрішньо переміщених осіб та інших питань	2028,0
11	Всеукраїнський моніторинг громадської думки з метою ідентифікації мовних, етнічних, релігійних ідентичностей громадян України, потреб у змінах державної політики та результатів реалізації державної політики	1886,49
	Всього	10 228,3

Відповідно до статті 19 Закону № 2827-IX 2 лютого 2024 року видано наказ ДЕСС № Н-18/12 «Про затвердження Порядку утворення та функціонування Центру національних меншин (спільнот) України». Основними завданнями Центру національних меншин (спільнот) є:

- підтримка і збереження традиційної культури та нематеріальної культурної спадщини національних меншин (спільнот), створення умов для всебічного розкриття їхньої самобутності, збереження мови, культури, народних традицій;

- проведення заходів, спрямованих на зміцнення національної єдності і консолідацію українського суспільства, поглиблення культурних зв'язків між громадськими об'єднаннями національних меншин (спільнот) регіону;
- інституційна підтримка громадських об'єднань національних меншин (спільнот) шляхом забезпечення, в порядку черговості, приміщеннями для проведення засідань, семінарів, круглих столів тощо, навчальними класами для організації вивчення рідної мови, проведення репетицій вокальних та хореографічних колективів, надання організаційної допомоги у підготовці заходів з відзначення національних свят або пам'ятних дат пов'язаних з національною історією.

На виконання зазначених завдань спрямована, наприклад, діяльність Центру культур національних меншин Закарпаття, який фінансується за рахунок коштів обласного бюджету Закарпатської області. Центр підтримує діяльність 28 обласних національно-культурних товариств, які не мають власних приміщень. Центром надається організаційно-методична допомога у підготовці і проведенні науково-практичних конференцій, форумів, круглих столів, семінарів, дискурсів, тренінгів, нарад, урочистих зібрань з нагоди пам'ятних дат, днів культур тощо. Також Центр проводить спільні заходи в яких беруть участь представники різних національних меншин області.

В Одеській області діє 5 центрів культур національних меншин (спільнот), діяльність яких фінансуються з обласного бюджету. Зокрема, чотири в місцях компактного проживання національних меншин на Південному Заході області: Обласний центр болгарської культури в м. Болграді; Обласний центр національних культур в м. Ізмаїлі; Обласний центр національних культур в Ренійському районі; Обласний центр гагаузької культури в с. Виноградівка, Болградського району. Діяльність центрів носить регіональний характер та охоплює різні напрямки: науково-методичний, популяризаторський, творчий, інформаційний, просвітницький, сприяє процесу взаємозбагачення культур народів, що мешкають в Одеському регіоні. Центри організували колоритні фестивалі національних культур де представники різних національностей демонстрували свої культурні традиції, але військова агресія з боку Російської Федерації призупинила їх проведення.

В Запорізькій області Центр національних культур «Сузір'я» створено на базі обласної універсальної наукової бібліотеки, що веде науково-просвітницьку діяльність і сприяє громадським організаціям національних меншин (спільнот) у проведенні семінарів, круглих столів та інших не масових заходів. Фінансується за рахунок обласного бюджету.

Центр національних культур Вінниччини і Центр розвитку національних культур «Єдина родина» в Кіровоградській області є громадськими організаціями, що засновані представниками різних національних меншин (спільнот). Ці організації планують проведення різних заходів спільно зі структурами обласних державних адміністрацій, що є відповідальними за роботу з національними меншинами (спільнотами). На підтримку своєї діяльності вони отримують фінансову допомогу (гранти) за рахунок коштів обласних бюджетів.

За інформацією наданою обласними державними (військовими) адміністраціями у 2022 році діяли 100 центрів національних культур та 524 творчих колективи, утворених громадськими організаціями національних меншин (спільнот) та корінних народів України. На превеликий жаль, збройна агресія Російської Федерації призвела до згорання культурної роботи в діяльності громадських організацій. Більшість організацій переорієнтувалися на соціальний захист і психологічну підтримку сімей, що постраждали від військових дій, а також на підтримку Збройних Сил України, які у надважких умовах протистоять збройній агресії. Також частина громадських активістів вимушено виїхала за межі території України, докладніше про це йтиметься у Частині 3.

Коментар до пункту 2

Стаття 3 Закону № 2827-ІХ визначає державні гарантії у сфері реалізації та/або захисту прав громадян України, які належать до національних меншин (спільнот), зокрема частина друга цієї статті визначає, що проведення державою політики інтеграції передбачає утримання від політики та практики асиміляції осіб, які належать до національних меншин (спільнот), проти їхньої волі і захист таких осіб від будь-яких дій, спрямованих на таку асиміляцію.

Важливим аспектом запобігання асиміляції осіб, що належать до національних меншин (спільнот), є закріплення в законодавчих і нормативних актах права вивчати рідну мову своєї меншини та вільно використовувати її не тільки в приватному житті, але й суспільних відносинах.

З цією метою Верховна Рада України ухвалила 8 грудня 2023 року Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах» № 3504-ІХ, описаний у Частині I цієї доповіді.

Закон не тільки декларує права, але прописує механізми, що забезпечують їх реалізацію. Особливо важливим аспектом щодо захисту прав осіб, що належать до національних меншин на використання рідної мови, на думку експертного

середовища, є доповнення статті 10 Закону № 2827-ІХ частиною 13 яка визначає, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини в межах повноважень, наданих йому Конституцією України та Законом України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини", здійснює парламентський контроль за додержанням права національних меншин (спільнот) на використання мов національних меншин (спільнот). Запровадження ще одного механізму визначено частиною 10 статті 10 Закону № 2827-ІХ, яка зобов'язує Кабінету Міністрів України затвердити методологію, яка повинна визначити особливості використання мов національних меншин (спільнот) України в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення, зокрема у взаємовідносинах із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами та в інших сферах.

9 лютого 2024 року постановою № 181 Кабінет Міністрів України затвердив Методологію використання мов національних меншин (спільнот) України в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення (далі – Методологія) і рекомендував органам місцевого самоврядування керуватися Методологією щодо застосування мов національних меншин (спільнот) України у відповідних сферах суспільного життя.

Методологія визначає такі сфери суспільного життя, в яких мови національних меншин (спільнот) України можуть використовуватися за рішенням сільської, селищної, міської ради:

- надання топографічної інформації;
- написання офіційних назв на табличках (вивісках) органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств;
- комунікація з органами влади;
- надання публічних послуг;
- надання медичної допомоги;
- поширення інформації для загального ознайомлення;
- надання соціальних послуг громадянам похилого віку та особам з інвалідністю.

Також Методологія визначає умови за яких орган місцевого самоврядування зобов'язаний прийняти відповідне рішення.

26 вересня 2023 року Кабінету Міністрів України прийняв розпорядження № 850-р «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року». До Програми включено окремий розділ направлений на забезпечення мовних прав національних меншин

(спільнот) і корінних народів України: «Забезпечення мовних прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) та корінних народів України, підтримка збереження мов національних меншин (спільнот) та корінних народів України відповідно до законодавства». До цього розділу включені 16 заходів, що будуть реалізовані на національному і регіональних рівнях, зокрема щодо підготовки проєктів постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Переліку мов національних меншин (спільнот) України, яким загрожує зникнення» та «Про затвердження Стратегії збереження і розвитку мов яким загрожує зникнення».

У 2024 році ДЕСС, у співпраці з експертним середовищем, розробила проєкт постанови «Про затвердження Переліку мов національних меншин (спільнот) України, яким загрожує зникнення». Перелік підготовлено з урахуванням науково-обґрунтованих пропозицій Національної академії наук України, а також Атласу мов світу, що перебувають під загрозою зникнення, виданого у 2010 році Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Проєкт пройшов громадське обговорення і був доопрацьований ДЕСС за його результатами.

7 червня 2024 Кабінету Міністрів України прийняв постанову № 670 «Про затвердження Переліку мов національних меншин (спільнот) та корінних народів України, яким загрожує зникнення». До Переліку увійшли: білоруська, гагаузька, їдиш, караїмська, кримськотатарська, кримчацька, ромська, румейська, урумська мови.

Стаття 6

1. Сторони заохочують атмосферу терпимості та міжкультурного діалогу і вживають ефективних заходів для поглиблення взаємної поваги, взаєморозуміння та співробітництва між усіма особами, які проживають у межах їхньої території, незалежно від їх етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності, зокрема в галузях освіти, культури та засобів масової інформації.

2. Сторони зобов'язуються вживати належних заходів для захисту осіб, які можуть стати об'єктами погроз або актів дискримінації, ворожого ставлення чи насильства на підставі їх етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності.

Коментар до пункту 1

Стаття 11 Конституції України визначає, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а

також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Стаття 13 Закону № 2827-IX визначає, що державна політика у сфері національних меншин (спільнот) має на меті зокрема утвердження в українському суспільстві норм міжетнічної толерантності і взаємної поваги; зміцнення загальнонаціональної єдності та забезпечення мультикультурності українського суспільства.

Аналіз наявної інформації щодо оцінки загальної міжетнічної ситуації в Україні вказує на те, що у 2022 році проблеми, пов'язані з протиправними проявами у сфері міжетнічних відносин пов'язані головним чином з повномасштабною російською агресією, що спрямовується на заперечення національної державності та супроводжується масовими порушеннями прав громадян, у тому числі за національною та релігійною ознаками. За повідомленням Служби безпеки України на тимчасово окупованих територіях Донецької, Запорізької, Луганської та Херсонської областей російські військові систематично проводять пошукові та фільтраційні заходи серед місцевого населення з метою виявлення проукраїнськи налаштованих осіб. Окупанти піддають морально-психологічному тиску і фізичному насильству громадян з проукраїнською позицією, незаконно позбавляють їх волі, вилучають належне їм майно. Значну увагу окупаційна влада приділяє молоді з метою позбавлення її національно-культурної ідентичності.

Результати всеукраїнського опитування, яке було проведено у жовтні 2023 року Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) щодо міжетнічних упереджень в Україні показують, що міжетнічна ситуація на територіях контрольованих Українським урядом є збалансованою. Індекс ксенофобії у жовтні 2023 був трохи нижче 4 (точніше 3.7). Цей рівень не є високим, він показує, що стосовно більшості етнічних груп населення України дотримується дистанції 3, 4 або 5 за індексом ксенофобії. Тобто опитані українці не хотіли б, щоб представники певних етнічних груп були членами їхніх родин і близькими друзями, але готові їх бачити сусідами, колегами по роботі і жителями України. Найменша соціальна дистанція з поляками – 2.93, далі євреї – 3.39, білоруси – 4.04, румуни – 4.23, роми – 4.75, росіяни – 4.96. КМІС порівнює результати з 2013 роком і відмічає покращення ставлення до євреїв і ромів в українському суспільстві і значне збільшення соціальної дистанції щодо білорусів і росіян, детальніше за посиланням:

<https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1364&page=1&t=10>

Відзначимо, що в умовах нового етапу російської збройної агресії з 24 лютого 2022 року на території України, позиція представників національних меншин (спільнот) і корінних народів є консолідованою і направлена на протидію військовій агресії з метою відстоювання української державності. Наразі представники національних меншин (спільнот) та корінних народів України протистоять ворогу: спільно відстоюють територіальну цілісність України в лавах Збройних Сил України, територіальній обороні, громадянському опорі військовій агресії.

ДЕСС на основі відкритих даних (зокрема новинних вебсайтів, соціальних мереж, офіційних сторінок окремих представників та громадських об'єднань національних меншин та корінних народів України) проводить моніторинг фактів участі представників національних меншин (спільнот) у протидії ворогу. Цей моніторинг покликаний:

- зафіксувати внесок представників національних меншин (спільнот) та корінних народів України у боротьбу за українську державність;
- вшанувати пам'ять полеглих героїв – представників національних меншин (спільнот) і корінних народів України;
- сформувані фактологічну базу для розвінчання дезінформаційних наративів, що використовують етнічний чинник для роз'єднання українського суспільства;
- створити основу для комунікаційних матеріалів, націлених на покращення ставлення до національних меншин (спільнот) та корінних народів всередині українського суспільства.

Відібрані, за результатами моніторингу, факти діяльності представників національних меншин (спільнот) та корінних народів стали основою для підготовки інформаційного Альманаху спротиву.

24 лютого 2022 року ДЕСС спільно з Громадською радою при ДЕСС провели прес конференцію «Україна – мирний дім для всіх нас: звернення на підтримку України» в Українському національному інформаційному агентстві «Укрінформ». Під час пресконференції представники національних меншин (спільнот) і корінних народів України закликали світ підтримати незалежність і територіальну цілісність України, непорушність її міжнародно визнаних кордонів, мир і безпеку. Матеріали прес конференції було оприлюднено на ресурсах Укрінформ і ДЕСС.

22 серпня 2022 року ДЕСС ініціювала та провела спільно з Національним меморіальним комплексом Героїв Небесної Сотні – Музеєм Революції Гідності за сприяння Міністерства культури та інформаційної політики України та Офісу Ради Європи в Україні інформаційний захід «Етноспільноти України: спільний

опір агресору сьогодні, разом в Україні завтра». У заході взяли участь представники національних меншин (спільнот) і корінних народів, які безпосередньо долучилися до Збройних Сил України, стали волонтерами і забезпечують підтримку громадян, що постраждали внаслідок бойових дій. Звертаємо увагу, що підтримка не обмежувалась тільки для представників своєї меншини, вона є загальною для всіх постраждалих від воєнних дій громадян.

11 грудня 2023 року ДЕСС провела в Медіацентрі Україна-Укрінформ Марафон «Ми різні, ми вільні, ми єдині» на якому відбулася презентація Альманаху спротиву підготовленого спільно з проектом Ініціатива з Верховенства Права Американської Асоціації Юристів. До Альманаху увійшли цінні й часом доленосні історії про те, як люди всіх національностей — кожен на своєму місці, об'єдналися у боротьбі проти спільного ворога. Кожна історія розказана учасниками Марафону є свідченням незламності, сили та відваги, яку продемонстрували різні національні меншини (спільноти) та корінні народи у спротиві ворогу. Альманах спротиву доступний на сайті ДЕСС за посиланням <https://dess.gov.ua/almanakh-sprotyvu/>

Відповідно до підпункту 4 пункту 2 додатку 2 «Завдання і заходи» до Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2023 року № 850-р заплановано щорічне проведення Форуму національних меншин (спільнот) та корінних народів України як інформаційного майданчика для обговорення актуальних питань у сфері міжнаціональних відносин та забезпечення реалізації прав представників національних меншин (спільнот) і корінних народів України з усіма зацікавленими сторонами.

Перший всеукраїнський Форум національних меншин (спільнот) України, присвячений реалізації реформ з удосконалення українського законодавства відповідно до європейського у сфері етнополітики та забезпечення прав національних меншин (спільнот) в умовах війни пройшов у м. Києві 7 червня 2024 року. В його роботі взяли участь понад 100 представників національних меншин (спільнот) з усіх регіонів України, представники органів державної влади, міжнародних організацій, дипломатичного корпусу та журналісти провідних медіа. Учасники Форуму ухвалили підсумковий документ, в якому визначили ключові пріоритети для забезпечення прав та захисту національних меншин в Україні, який опублікований на сайті ДЕСС за посиланням: <https://dess.gov.ua/pidsumkovyy-dokument-forumu-natsionalnykh-menshyn-v-ukraini/>

З метою забезпечення міжкультурного діалогу, виховання толерантного ставлення до представників національних меншин, за повідомленням обласних і

Київської міської державних (військових) адміністрацій, на постійній основі бібліотеками та іншими установами культури проводяться заходи для поглиблення взаємної поваги, взаєморозуміння та співробітництва між усіма громадянами незалежно від расової, етнічної чи релігійної приналежності.

Такі заходи проводяться з нагоди: Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту – 27 січня; Міжнародного дня рідної мови – 19 лютого; Дня кримського спротиву російській окупації – 26 лютого; Міжнародного дня боротьби за ліквідацію расової дискримінації – 15 березня; Дня пам'яті українців, які рятували євреїв під час Другої світової війни – 14 травня; Всесвітнього дня культурного розмаїття в ім'я діалогу та розвитку – 21 травня; Міжнародного дня голокосту ромів – 2 серпня; Дня пам'яті трагедії Бабиного Яру – 29 вересня; Міжнародного дня толерантності – 16 листопада, а також у інші дні пов'язані з історією конкретної місцевості.

У загальноосвітніх навчальних закладах з метою формування толерантності в молодіжному середовищі та недопущення проявів ксенофобії проходили відкриті уроки на тему: «День права і закону», години спілкування «Чим загрожує расизм і ксенофобія», «Культура міжетнічних відносин», «Толерантність – крок до свободи»; заочні подорожі по країнах планети Земля; виставки учнівських малюнків та віршів «Я і мої права»; інформаційні хвилинки «Україна – полікультурна держава» та інші заходи.

За повідомленням Акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» (далі – Суспільний мовник) постійно створюються проекти мовами національних спільнот – для них, а про них – українською. Сприяти збереженню та використанню мов національних спільнот, ознайомлювати загал з їхніми культурами, а також створювати, розвивати й поширювати контент про національні спільноти та корінні народи – місія Координаційного центру мовлення національних меншин, який створено у структурі Суспільного мовника (далі – Координаційний центр).

Основні завдання Координаційного центру:

- інформувати мовами національних меншин спільноти, що традиційно проживають на території України, про події, які відбуваються в Україні та світі;
- сприяти міжетнічному діалогу та порозумінню всередині країни, нарощенню підтримки України в боротьбі з агресором.

Команда Координаційного центру складається з чотирьох редакцій. Редакція в Києві виготовляє національні проекти різних форматів і жанрів з тематики розмаїття (включно з національними спільнотами та корінними народами),

рівності й інклюзії українською мовою з адаптацією для різних платформ Суспільного мовника – Youtube, Facebook, Instagram і TikTok.

Регіональні редакції з тематики мовлення національних спільнот в Ужгороді, Чернівцях та Одесі створюють локальні соціально-просвітницькі, культурно-мистецькі програми та новини мовами національних меншин (спільнот): угорською, румунською, словацькою, німецькою, ромською, болгарською та гагаузькою, які транслюються на платформах: телебачення – місцеві телеканали (всеукраїнська трансляція); радіо – «Українське радіо» (також мовить у додатку); YouTube, Instagram і Facebook – «Суспільне Ужгород», «Суспільне Чернівці», «Суспільне Одеса».

Проекти про національні меншини (спільноти) та корінні народи українською мовою, які були реалізовані Координаційним центром в період з 2021 по 2023 рік:

- спецпроект «Зрозумій свого сусіда», кількість випусків – 6;
- проект «Візуальний код» (березень), кількість випусків – 6;
- короткометражний документальний фільм «Невидима правда»;
- спецпроект про традиції різних народів «Смачної паски», кількість випусків – 11;
- серія експлейнерів «Що ви знаєте про..?» (2 сезон), кількість випусків – 8;
- прямі включення до Міжнародного дня корінних народів світу 9 серпня в прямі ефіри редакторки Координаційного центру з Мелітополя (місце проживання корінного народу караїми) у проекти «Ранок на Суспільному», «Суспільна студія», «Українського радіо» та спецпроекту каналу «Суспільне Крим»;
- проект «Відтинки України – 2 сезон», кількість епізодів – 2;
- соціальний проект «Свої», кількість випусків – 5;
- проект «Візуальний код – 2», кількість випусків – 6;
- проект «Відтинки України. Війна», кількість випусків – 10;
- проект «Двері», кількість епізодів – 18;
- цикл інтерв'ю «Межі», кількість записаних випусків – 20;
- цикл інтерв'ю в проекті «Культурний інстинкт», кількість підготовлених інтерв'ю – 4;
- цикл репортажів для трансляції в загальнонаціональному марафоні «Єдині новини #UАразом» і регіональному марафоні «Суспільне. Спротив» – понад 70 репортажів за період з 1 березня 2022 р. по 20 грудня 2022 р.;
- «Різдво у хостелі» – документальний репортаж про прихисток, який створили роми для всіх українців;
- документальний фільм «Капелани. Віра на війні»;
- документальний проект «Мій Крим»;
- документальний фільм про рома-військового «Таким мене зробила війна».

У 2023 році Суспільний мовник долучився до проєкту «Компетентні медіа – демократичне і толерантне суспільство», мета якого полягала у запобіганні в медіа дискримінації осіб за етнічною, національною та ознакою інвалідності, розпалюванні расової, національної та релігійної ворожнечі або позитивного їх подання (трактування). Під час публічних обговорень представники Суспільного мовника ознайомили учасників заходів з кращими медіа практиками власних саморегулятивних механізмів, які унеможливають прояв та поширення дискримінації у власних інформаційних програмах і в професійних колективах.

Коментар до пункту 2

Уряд України працює над вдосконаленням антидискримінаційного законодавства, зокрема у 2023 році до Верховної Ради України було внесено проєкти законів України:

- «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу)» (реєстр. № 0931);
- «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації» (реєстр. № 5488), який спрямований на розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за дискримінацію, узгодження понятійного апарату у частині кваліфікації різних форм та проявів нетерпимості, посилення ролі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Згідно із Законом України «Про засади протидії дискримінації» суб'єктами, наділеними повноваженнями щодо запобігання та протидії дискримінації, є Верховна Рада України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Кабінет Міністрів України, інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, громадські організації, фізичні та юридичні особи.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вживає заходів для захисту осіб, які можуть стати об'єктами погроз або актів дискримінації, ворожого ставлення та мови ворожнечі чи насильства на підставі їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної приналежності, з метою координації діяльності за цим напрямком упроваджено посаду Представника Уповноваженого з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів.

Для забезпечення стійкої, системної співпраці з представниками національних меншин (спільнот), поглиблення міжкультурного діалогу при Представнику Уповноваженого з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів створено Експертну раду з питань національних меншин

(спільнот) та корінних народів (далі – Експертна рада), до складу якої входять представники 29 громадських організацій національних меншин (спільнот), представники корінних народів України, а також експерти міжнародних організацій, які опікуються захистом прав національних меншин, зокрема Ради Європи і Офісу Верховного Комісара ОБСЄ у справах національних меншин.

В рамках гармонізації антидискримінаційного національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів рівності навесні 2023 року Уповноважений звернувся до Європейської мережі органів з питань рівності (EQUINET) щодо набуття членства в організації. У вересні делегація EQUINET відвідала Україну, а у жовтні 2023 року було односторонньо підтримано членство України в мережі усіма її учасниками.

Під час здійснення моніторингу додержання прав національних меншин (спільнот) та корінних народів Уповноваженим здійснюється фіксація випадів дискримінаційних дій щодо них. Уповноважений здійснює послідовну та комплексну роботу, направлену на додержання абсолютної рівності національних меншин (спільнот) та корінних народів у цілісності та єдності в українському суспільстві. Зокрема за звітний період було виявлено 8 таких випадків, за фактами встановленими в ході моніторингу були направлені акти реагування Уповноваженого до Національної поліції України для проведення розслідувань та до Комісії з журналістської етики з метою вжиття заходів по недопущенню дискримінації за ознакою етнічного походження та сприяння дотриманню професійних етичних стандартів журналістами інформаційних агентств.

Національною поліцією України також здійснюється системний аналіз стану розслідувань в кримінальних провадженнях, розпочатих за фактами нетерпимості, а також перевірка висвітлених у засобах масової інформації відомостей щодо правопорушень на ґрунті ненависті.

Відповідно до наказу Національної поліції України від 30 грудня 2022 року № 948 «Про запровадження форм звітності щодо ефективності поліцейської діяльності, спрямованої на протидію злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» забезпечується узагальнення форми звітності № 1-Н «Звіт про правопорушення, пов'язані з нетерпимістю та дискримінацією», формування відповідних статистично-аналітичних матеріалів у розрізі регіонів та їх розміщення в інформаційно-комунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України» для використання профільними підрозділами у службовій діяльності.

Відповідно до аналізу наданої інформації у 2022 року встановлено, що слідчими підрозділами у регіонах розпочато досудове розслідування у кримінальних

провадженнях за 150 кримінальними правопорушеннями даної категорії, які кваліфіковано:

- за статтею 161 (Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками) Кримінального кодексу України (далі – КК України) – 131 кримінальне правопорушення;
- за статтею 178 (Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків) КК України – 5 кримінальних правопорушень;
- за статтею 179 (Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь) КК України – 6 правопорушень;
- за статтею 180 (Перешкоджання здійсненню релігійного обряду) КК України – 8 кримінальних правопорушень.

З указаної кількості кримінальних правопорушень:

- до суду направлено обвинувальні акти за 7 кримінальними правопорушеннями (категорії – національна/етнічна нетерпимість; упередження проти християн і членів інших релігій; порушення інших прав людини);
- за 3 кримінальними правопорушеннями складено угоди про визнання винуватості (категорії – антисемітизм та упередження проти християн і членів інших релігій);
- за 2 кримінальними правопорушеннями до суду направлено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (категорії – упередження проти християн і членів інших релігій; національна/етнічна нетерпимість).

На підставі статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) закрито кримінальні провадження за 64 кримінальними правопорушеннями. У інших кримінальних провадженнях за 74 кримінальними правопорушеннями станом на 01 січня 2023 року досудове розслідування тривало.

Відповідно до аналізу наданої інформації у 2023 року слідчими підрозділами головних управлінь Національної поліції в регіонах розпочато досудове розслідування у кримінальних провадженнях за 170 кримінальними правопорушеннями даної категорії, які кваліфіковано за:

- статтею 161 (Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками) КК України – 139 кримінальних правопорушень;
- статтею 179 (Незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь) – 8 кримінальних правопорушень;
- статтею 178 (Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків) КК України – 3 кримінальні правопорушення;
- статтею 180 (Перешкоджання здійсненню релігійного обряду) КК України - 14 кримінальних правопорушень;

- статтею 129 (Погроза вбивством) КК України – 1 кримінальне правопорушення;
- статтею 300 (Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію) КК України – 5 кримінальних правопорушень.
За вказаними кримінальними правопорушеннями впродовж 2023 року за 15 кримінальними правопорушеннями до суду направлено обвинувальні акти для розгляду по суті.

31 березня 2023 набув чинності Закон України «Про медіа», яким заборонено поширювати на території України в медіа та на платформах спільного доступу до відео висловлювання, що розпалюють ненависть, ворожнечу чи жорстокість, підбурюють до дискримінації чи утисків стосовно окремих осіб та груп осіб за ознакою етнічного чи соціального походження, громадянства, раси, релігії та вірувань, віку, статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, інвалідності або за іншими ознаками, а Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (далі – Національна рада) отримала повноваження накладати санкції за відповідні порушення. Напрацьовано критерії віднесення інформації до такої, що може розпалювати ненависть, ворожнечу чи жорстокість, підбурювати до дискримінації чи утисків до окремих осіб, чи груп осіб.

У звітному періоді Національна рада продовжила реагувати на звернення громадян України щодо недотримання телерадіокомпаніями українського законодавства, зокрема поширення мови ворожнечі. Протягом 2023 року до Національної ради надійшло 719 письмових звернень громадян, що майже вдвічі більше за відповідний показник 2022 року (454 письмових звернень громадян), але фактично відповідає показнику 2021 року (754 письмових звернень громадян). Найактуальнішими були теми: недотримання телерадіокомпаніями регламентованих законодавством мовних квот, можливого порушення рекламного законодавства, необхідності посилення захисту сфери суспільної моралі, а також посилення інформаційного захисту держави від негативного впливу пропаганди, дезінформації і мови ворожнечі, які використовуються країною-агресором для ведення гібридної війни.

З метою забезпечення належного виконання медійного законодавства, зокрема в частині поширення висловлювань, що розпалюють ненависть, ворожнечу чи підбурюють до дискримінації, Національна рада протягом 2023 року провела низку консультацій із представниками громадськості і державних органів, що опікуються цими питаннями. Загалом, у період з березня по травень 2023 року, Національною радою було зініційовано проведення 3-х робочих нарад із представниками єврейської, ромської спільнот та представниками кримськотатарського народу, ці етнічні групи є найбільш згадувані в медіа. На зустрічах обговорено пропозиції до різних критеріїв віднесення інформації у

контексті дискримінації та мови ворожнечі в медіа за ознакою етнічного походження. У них взяли участь 63 особи з кола вище зазначених спільнот та 4 державних інституцій: ДЕСС, Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Державного підприємства «Кримський Дім», Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим.

Попередніми підсумками комунікацій з представниками громадських об'єднань вище зазначених національних меншин (спільнот) та корінних народів стали розроблені пропозиції до Критеріїв віднесення інформації до такої, що розпалює ненависть, ворожнечу, жорстокість до окремих осіб чи групи осіб за ознакою приналежності до євреїв, ромів, кримських татар та/чи до такої, що підбурює до дискримінації чи утисків. Передбачається, що визначені у такий спосіб критерії найбільш актуальних проявів ворожнечі та дискримінації Національна рада зможе використовувати у своїй поточній нормативно-регуляторній та наглядовій діяльності, оприлюднити їх для громадськості та українських медіа з метою використання у журналістській діяльності при підготовці матеріалів щодо всіх етнічних спільнот і корінних народів України.

У звітному періоді Голова Національної ради взяла участь у роботі круглому столі «Інтеграція ромської спільноти в умовах воєнного стану» та акцентувала увагу учасників на розроблених і погоджених з ромською національною меншиною рекомендаціях для медіа щодо протидії поширенню ромофобії. Упродовж вересня - грудня 2023 року за ініціативи Національної ради в інформаційній агенції Укрінформ (Київ, Україна) було організовано публічні обговорення щодо запобігання в медіа проявам мови ворожнечі й дискримінації до людей з інвалідністю, до осіб за етнічною, національною та релігійною ознаками, за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. У них взяли участь 300 осіб з усіх категорій медіа – загальнонаціональних, регіональних і місцевих аудіовізуальних й аудіальних компаній, друкованої преси, онлайн-медіа. Вони почули осіб, належних різних спільнот, які на конкретних прикладах і медійних кейсах показали, які стереотипи, яка лексика чи зображення можуть ображати, пригнічувати чи дискредитувати людей, зокрема з числа національних меншин (спільнот). Особлива увага була до термінологію, яку не варто вживати, до етики спілкування, до відповідальності журналіста чи редактора за кожний інформаційний матеріал на чутливу тематику.

Стаття 7

Сторони забезпечують повагу прав кожної особи, яка належить до національної меншини, на свободу мирних зборів, свободу асоціації, свободу виявлення поглядів і свободу думки, совісті та релігії.

Коментар до статті 7

Згідно з частиною першою статті 36 Конституції України громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Згідно з статтею 39 Конституції України громадяни України мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Законом № 2827-ІХ особам, які належить до національної меншини (спільноти) гарантується право на свободу мирних зборів, свободу асоціацій, свободу виявлення поглядів, свободу думки, совісті та релігії. Зокрема стаття 7 гарантує право відповідно до закону брати участь в утворенні та діяльності громадських об'єднань національних меншин (спільнот), у мирних зібраннях для здійснення та захисту своїх прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, мовних, екологічних та інших інтересів, її інтеграції в українське суспільство. А стаття 8 гарантує право на свободу дотримання та вираження поглядів і переконань, думки, слова, совісті та релігії. Статтею 8 також передбачено, що особа, яка належить до національної меншини (спільноти), має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію мовою своєї національної меншини (спільноти) усно, письмово або в інший спосіб, а також може сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність, утворювати релігійні організації у порядку, визначеному законом.

Закон України «Про громадські об'єднання» визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань.

За інформацією наданою обласними і Київською міською державними (військовими) адміністраціями станом на 1 січня 2024 року в Україні зареєстровано 1275 громадських об'єднань національних меншин в Вінницькій (56), Волинській (27), Дніпропетровській (105), Донецькій (80), Житомирській (45), Закарпатській (67), Запорізькій (44), Івано-Франківській (36), Київській (35), Кіровоградській (45), Луганській (47), Львівській (48), Миколаївській (64), Одеській (176), Полтавській (32), Рівненській (20), Сумській (18), Тернопільській

(17), Харківській (34), Херсонській (57), Хмельницькій (52), Черкаській (57), Чернівецькій (30), Чернігівській (33) областях, а також у місті Києві (50).

56 національних меншин (спільнот) і корінних народів України створили громадські організації, найбільше організацій утворено представниками польської (209) і ромської (118) національних меншин (спільнот), 42 громадські організації утворені представниками різних національних меншин (спільнот) є міжнаціональними.

24 лютого 2022 року відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» №64/2022 дозволено обмежувати конституційні права, зокрема й права, визначені у статті 39 Конституції України.

Представники громадських організацій національних меншин (спільнот), як і всі громадяни України, відповідально ставляться до обмежень запроваджених відповідно до умов воєнного стану. Вони не організують масових заходів заради безпеки громадян. Про авіаційні і ракетні атаки російського агресора на театри, бібліотеки, спортивні школи і дитячі лікарні в Україні відомо усім свідомим громадянам. Більшість громадських організацій, що утворені представниками національних меншин (спільнот), переорієнтувалися на соціальний захист і психологічну підтримку сімей, що постраждали від військових дій, а також на підтримку Збройних Сил України, які у надважких умовах протистоять збройній агресії. Також частина громадських активістів вимушено виїхали за межі території України, докладніше про це у Частині 3.

Стаття 8

Сторони зобов'язуються визнати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право сповідувати свою релігію або переконання і створювати релігійні установи, організації та асоціації.

Коментар до статті 8

Конституція і законодавство України в цілому відповідають положенням права ЄС у сфері свободи думки, совісті і релігії і гарантіям цього права, які надаються у документах ЄС та інших положеннях міжнародного права.

Діяльність релігійних організацій в Україні регулюється Законом «Про свободу совісті та релігійні організації». Відповідно до закону не дозволяється будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті у богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії. Для релігійних

організацій не існує обов'язкової реєстрації, але вони мають право реєструвати свої статuti з метою набуття статусу юридичної особи. Релігійну громаду можуть створити будь-які 10 повнолітніх громадян. Процедура реєстрації, а також терміни та переліки необхідних документів визначаються законом.

Україна залишається поліконфесійною державою, що у своєму ставленні до релігії виходить із загальноприйнятих норм міжнародного права, визнаючи рівноправність всіх релігій та віросповідних напрямків, максимально сприяючи діяльності релігійних організацій, що їх представляють.

У рамках забезпечення свободи віросповідання та переконань в Україні національне законодавство не забороняє діяльність незареєстрованих релігійних об'єднань, кількість яких постійно збільшується. Також свідченням релігійного плюралізму в Україні є відсутність монополії у релігійному середовищі на національному рівні. Цим релігійна ситуація з реалізацією релігійних прав і свобод значно відрізняється від ситуації в Росії. Зокрема, в Україні жодна церква не має монопольного становища, на відміну від привілейованого статусу російської православної церкви в Росії. Відстоюючи свою незалежність та територіальну цілісність, Україна захищає і релігійний плюралізм українського суспільства, свободу релігії та переконань українських громадян.

Відповідно до офіційних статистичних даних станом на 1 січня 2024 року ландшафт релігійних організацій, які покликані задовольняти потреби національних меншин (спільнот) на сповідання традиційної релігії, охоплює усю територію України.

Для задоволення релігійних потреб представників єврейської національної спільноти в Україні діють: Об'єднання іудейських релігійних організацій України, релігійні організації прогресивного іудаїзму, Об'єднання хасидів Хабад Любавич іудейських релігійних організацій України. Загальна кількість таких релігійних організацій — 327. На підконтрольній українському Уряду території діють 4 релігійні організації корінного народу – караїмів. Про діяльність релігійних організацій караїмів і кримчаків на окупованих територіях відсутня достовірна інформація, за повідомленнями громадських активістів, з метою уникнення репресій, вони не проводять публічних служінь.

У мечетях Духовного управління мусульман України, Духовного управління мусульман України «УММА», Духовного центру мусульман України «АХМЕДІЄ», Духовного управління мусульман Автономної Республіки Крим (загалом таких релігійних організацій налічується 211) мають можливість задовольняти релігійні потреби представники кримськотатарської, азербайджанської, месхетинської, арабської, узбецької, туркменської,

таджицької, киргизької, татарської, чеченської, дагестанської та інших національних меншин, що сповідують іслам.

Представники румунської, молдовської, грецької, болгарської, словацької, чеської, польської, угорської інших європейських національних меншин (спільнот) сповідують переважно християнство та задовольняють свої релігійні потреби відповідно до власних конфесійних вподобань чи традицій у православних (19215), католицьких (1136), греко-католицьких (4154), баптистських (2659), п'ятидесятницьких (1793) релігійних організаціях відповідно.

Певні релігійні організації локалізовані в місцях компактного проживання відповідної національної меншини. Для угорців у Закарпатській області проводять служіння рідною мовою — Закарпатська реформатська церква - 103 релігійні громади, 55 громад римо-католицької церкви; 34 громади греко-католицької церкви; віруючі Свідків Єгови у 10 населених пунктах області, які входять до складу «Закарпатської місцевої релігійної громади Свідків Єгови» та 3 релігійних громади Свідків Єгови, що діють відповідно до власних статутів; 8 громад Української православної церкви (що у канонічному підпорядкуванні Московського патріархату), 8 громад християнської євангельської церкви Живого Бога України Закарпатської області; 6 громад євангельських християн-баптистів; 5 громад адвентистів сьомого дня; 5 громад євангельської реформатської церкви; по одній релігійній громаді у християнської церкви Повного Євангелія, Реформатської Пресвітеріанської церкви та церкви угорських баптистів.

Українська єпархія Вірменської Апостольської Церкви має у всіх регіонах України 29 релігійних громад, що проводять служіння вірменською мовою.

Релігійні потреби рідною мовою мають можливість задовольняти грузинська громада в ім'я святої цариці Тамари (на території Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» у храмі в ім'я Преподобних отців печерських). Також діє релігійна грузинська громада у церкві Різдва Христового на Подолі в Києві.

Представники німецької національної меншини мають для задоволення своїх релігійних потреб релігійні організації лютеранських церков: Німецьку Євангелічно-Лютеранську Церкву України, Українську Лютеранську Церкву. На Закарпатті діють протестантські ромські громади — євангельських християн (баптистів) та п'ятидесятників.

За інформацією обласних державних (військових) адміністрацій у 2023 році у Чернівецькій області діяло більше 100, а в Одеській — шість православних релігійних громад, що проводили обряди румунською мовою.

Варто також зауважити, що у 2024 році ДЕСС провела релігієзнавчу експертизу статуту релігійної організації «Релігійна громада «Святитель Діонісіє Єрхан» (місцезнаходження — м. Ізмаїл, Одеська обл.), за результатами якої було з'ясовано, що релігійна громада об'єднує переважно представників румунської національної меншини та виявила бажання набути статусу незалежної православної громади. ДЕСС надала висновок щодо можливості реєстрації релігійної громади в такому статусі.

Окремо варто зауважити щодо діяльності 4 етноконфесійних громад Святої Апостольської Соборної Ассирійської Церкви Сходу.

Діють також етноконфесійні громади корейців (Корейська християнська методистська церква – Полтавська область) та китайців (Братство китайських християн віри євангельської в Україні).

У серпні 2021 року, до 30-ої річниці Незалежності України, ДЕСС започаткувала проєкт «30 років спільноті, 30 років спільнотворення» – веб-ресурс про добродійні ініціативи етнічних і релігійних спільнот України, які, незалежно від їхньої ідентичності, надають допомогу громадянам України, з яким можна ознайомитися за посиланням: <https://spilno.dess.gov.ua/>. Проєкт знайомить з історіями громад, утворених за етнорелігійним принципом, які діють для розбудови та захисту державності України та збереження власної ідентичності. Учасниками проєкту стали громадські та релігійні організації: «Ліга мусульманок України», «Ісламський культурний центр «Бісмілля»», «Еріс Ертоба», «Мар'ям», «Освітній табір «Джерела толерантності»», «Сафія», Євангелічно-лютеранська релігійна громада села Новоградківка.

У 2021 році держава підтримала створення платформи для мусульманських спільнот України – Конгрес мусульман України — перше всеукраїнське об'єднання для широкого кола організацій, які гуртують мусульман у культурній, науковій та добродійній діяльності. Ключовими векторами діяльності Конгресу обрано соціальний активізм, наукову, просвітницьку та культурну роботу.

Щорічно, упродовж звітного періоду, ДЕСС проводила консультації з представниками національних меншин (спільнот), які сповідують іслам, щодо можливостей здійснення мусульманами України хаджу та умри до святих місць ісламу в Королівстві Саудівська Аравія. Також подібна взаємодія та комунікація на рівні робочих груп здійснювалася ДЕСС, органами державної влади та представниками єврейської національної меншини щодо питань організації заходів, пов'язаних із традиційним паломництвом хасидів до могили цадика Нахмана Брацлавського в м. Умані.

8 квітня 2023 року Президент України започаткував на офіційному рівні традицію проведення щорічного іфтару – вечері, яка проводиться під час священного для мусульман місяця Рамадан. До участі було запрошено українських воїнів-мусульман, лідерів Меджлісу кримськотатарського народу, представників мусульманського духовенства. Захід став важливим свідченням та визнанням важливості мусульманської спільноти в Україні. Традицію було продовжено 26 березня 2024 року.

14 вересня 2023 року, напередодні Рош га-Шана, Президент України Володимир Зеленський зустрівся з представниками єврейського духовенства та військовослужбовцями єврейської національності. Глава держави подякував за підтримку, яку надають єврейські громади в час повномасштабного російського вторгнення.

18 квітня 2024 року Президент України зустрівся з єврейською громадою з нагоди свята Песах. Такі зустрічі на найвищому рівні упродовж кількох років поспіль свідчать про сталу увагу держави до проблем національних меншин. Під час їхнього проведення сторони мають можливість не лише обмінятися привітаннями, а й визначити вектори співпраці в гуманітарній, просвітницькій, міжнародній та інших галузях.

19 жовтня 2023 року під час зустрічі Прем'єр-міністра України з представниками Всеукраїнської Ради Церков і Релігійних Організацій порушувалися питання співпраці релігійних, етнічних спільнот та Уряду. Полем спільної дії були визначені сфери гуманітарної та психологічної допомоги, підтримки вимушених переселенців, соціальних проєктів, капеланства. Прем'єр-міністр надав високу оцінку ролі релігійних інститутів у зміцненні обороноздатності України, підвищенню рівня, професіоналізму військового капеланства.

Від квітня 2023 року в Україні регулярно відбуваються випуски військових капеланів, які завершили курси підвищення кваліфікації з питань військового капеланства Збройних Сил України. Капелани отримують відповідний сертифікат, при укладанні контракту їм присвоюється офіцерське звання. Важливим етапом набуття статусу військового капелана є проходження шеститижневого вишкілу на базі Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Надалі такі військові капелани мають бути в усіх бойових підрозділах Збройних Сил, Національної гвардії та Прикордонної служби. У шостому випуску військових капеланів відповідні сертифікати отримали, зокрема, представники єврейської національної меншини (релігійний напрямок месіанського юдаїзму).

29 червня 2024 року у Києві відбувся Національний молитовний сніданок під патронатом Президента України. Понад 800 людей з 15 країн світу, 12 релігійних

конфесій, представників влади, дипломатичного корпусу, військових, волонтерів, капеланів, ветеранів та спортсменів об'єднав Національний молитовний сніданок, який вперше пройшов під патронатом Президента України Володимира Зеленського. У ньому участь взяли представники різних країн та різних спільнот — релігійних та етнічних. Зокрема, і представники національних меншин (спільнот) і корінних народів України.

Водночас російська агресія завдає значних втрат релігійному розмаїттю українського суспільства, що полягає у руйнуванні культових об'єктів, обмеженні можливості здійснення культових практик, демографічним втратам та розпаду релігійних громад національних меншин (спільнот) і корінних народів.

Дії російської окупаційної влади на тимчасово окупованих територіях України призводять до повного вихолощення релігійного різноманіття українського суспільства шляхом застосування структурної дискримінації, системного переслідування, викрадень релігійних лідерів та встановлення повного контролю над тими релігійними організаціями, які є прийнятними для російської панівної ідеології «руського міру». Відповідно до моніторингу «Релігія у вогні» Конгресу національних громад України у партнерстві з Майстернею академічного релігієзнавства, в Україні у період з 24 лютого 2022 року до 24 листопада 2023 року було пошкоджено чи зруйновано 495 релігійних об'єктів.

Руйнування культових споруд супроводжується і людськими втратами. Зокрема, мечеть при ісламському культурному центрі «Бісмілья» у Сєвєродонецьку під час повторної атаки 19 червня 2022 року повністю знищена із присутніми в ній щонайменше 20 людьми, які загинули внаслідок обстрілу. Правозахисні організації відзначають, що під час російської агресії страждають різні релігійні громади, однак найбільш уразливими є малі релігійні спільноти, пошкодження культової споруди яких може призвести до припинення діяльності громади взагалі або на тривалий час. У випадку з корінним народом кримчаків це може призвести до втрати носіїв кримчацької мови, яка в основному використовується для проведення богослужінь.

Стаття 9

1. Сторони зобов'язуються визнати, що право на свободу виявлення поглядів кожної особи, яка належить до національної меншини, включає свободу дотримуватися своїх поглядів та одержувати і поширювати інформацію та ідеї мовою своєї національної меншини без втручання держави і незалежно від кордонів. В рамках своїх правових систем Сторони забезпечують, щоб особи, які належать до національної меншини, не зазнавали дискримінації у доступі до засобів масової інформації.

2. Пункт 1 не перешкоджає Сторонам вимагати ліцензування, без дискримінації та на основі об'єктивних критеріїв, радіомовлення та телебачення або кінопідприємств.

3. Сторони не перешкоджають особам, які належать до національної меншини, створювати та використовувати друковані засоби масової інформації. В рамках законодавства, що регулює радіомовлення та телебачення, вони, наскільки це можливо, забезпечують особам, які належать до національної меншини, враховуючи положення пункту 1, можливість створення та використання своїх власних засобів масової інформації.

4. У рамках своїх правових систем Сторони вживають належних заходів для доступу осіб, які належать до національної меншини, до засобів масової інформації – з метою сприяння поглибленню терпимості та розвитку культурного плюралізму.

Коментар до пункту 1

Діючим Законом України «Про медіа» передбачено свободу діяльності у сфері медіа, а саме пункт 5 статті 4 визначає, що на території України не обмежується приймання чи ретрансляція радіоканалів, телеканалів, каталогів програм, які походять з країн, що є членами Європейського Союзу, а також інших радіоканалів, телеканалів, каталогів програм, зміст яких відповідає вимогам Європейської конвенції про транскордонне телебачення, інших міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також вимогам, установленим Законом України «Про медіа».

Наприкінці 2021 року в Україні провайдери програмної послуги ретранслювали 185 іноземних програм переважно пізнавального, дитячого, музичного та розважального форматів, які перебувають під юрисдикцією 22 країн. Основними мовами іноземних програм стали англійська – 40 мовників, російська – 21, російсько-англійська (дві звукові доріжки) – 54. Французька мова повністю або частково наявна у 21 програмі, 10 програм ведуть мовлення польською мовою. У 22 іноземних мовників наявна україномовна звукова доріжка.

Від початку війни до 31 грудня 2022 року обсяг таких програм зменшився до 106. Основними мовами іноземних програм були: англійська – 20; російська – 49; українська – 4; серед інших мов є українська – 19; інші іноземні мови, якими здійснюється мовлення, – польська, німецька, турецька, іспанська, французька, голландська, португальська, чеська, угорська, болгарська, словацька та інші.

За повідомленням обласних державних (військових) адміністрацій особи, що належать до національних меншин та проживають у прикордонних районах України мають можливість безперешкодно на своїх приймачах переглядати

телевізійні програми і слухати радіопрограми рідною мовою з сусідніх країн. У Одеській області: болгарською з території Болгарії, румунською з території Румунії і території Молдови; гагаузькою з території Молдови. У Чернівецькій області: румунською з території Румунії і Молдови; у Закарпатській області: румунською з території Румунії, угорською з території Угорщини, словацькою з території Словаччини; польською з території Польщі. У Львівській і Волинській областях польською з території Польщі.

Також є важливим фактором використання мережі інтернет для отримання інформації рідною мовою, за повідомленням громадських організацій національних меншин, мережа інтернет активно використовується для вивчення рідної мови, народознавства, географії та отримання інших знань щодо країни свого походження. Також проводяться різноманітні заходи в режимі онлайн. Особливо це стало актуальним після повномасштабного вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) на територію України.

Коментар до пункту 2

Положення цього пункту відображені у частинах 13-15 статті 2 Закону України «Про медіа» якими визначено, що дія цього Закону поширюється на інші аудіовізуальні, друковані, онлайн медіа-сервіси та сервіси провайдерів аудіовізуальних сервісів, якщо вони спрямовані на територію та аудиторію України. А також регламентовані дії Національної ради з питань телебачення і радіомовлення з питань взаємодії з такими сервісами.

Коментар до пункту 3

До статті 40 Закону України «Про медіа» Законом № 3504-ІХ від 08 грудня 2023 року внесено суттєві доповнення, що стосуються теле- і радіомовників, які, крім мовлення державною мовою, здійснюють мовлення виключно мовами національних меншин (спільнот) України, які є офіційними мовами Європейського Союзу, мовами національних меншин (спільнот), до яких застосовуються положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин згідно із Законом України "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин". Для таких мовників встановлюється квота на трансляцію програм державною мовою в обсязі не менше 30 відсотків від загальної тривалості програм, за винятком мов національних меншин (спільнот), що є державною (офіційною) мовою держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом. Іншими словами такі медіа можуть наповнювати до 70 відсотків свій ефір програмами мовою своєї національної меншини (спільнот).

За повідомлення Національної ради з питань телебачення і радіомовлення трансляції програм мовами національних меншин (спільнот), протягом звітного періоду, здійснювали такі приватні медіа:

- ТОВ «ТРК «ТВА» (Чернівці) для румунської національної меншини в Чернівецькій області;
- ПП «Пульс-культурно-інформаційний центр» (Берегово) та ПМП «ТРК ДАНО» (Ужгород) для угорської національної меншини в Закарпатській області;
- ТОВ Радіоінформаційний центр «Незалежність» (Львів) для польської національної меншини в Львівській області.

Кримськотатарською мовою здійснює мовлення Сімферопольський регіональний інформаційно-розважальний телеканал АTR85, який веде мовлення з Києва через тимчасову окупацію Кримського півострова. Телеканал припиняв мовлення з 31 березня 2015 року до 17 червня 2015 року через політичний тиск окупаційної влади в Криму. Впродовж 2022 року телеканал зазнавав системних труднощів із забезпеченням супутникового мовлення. До медіахолдингу також входять радіостанція Meydan FM86 та дитячий телеканал Lale87. На тлі повномасштабного вторгнення Росії в Україну відмічається погіршення мовлення кримськотатарською мовою в Україні.

За інформацією наданою обласними державними (військовими) адміністраціями в регіонах України у звітному періоді виходили друковані видання мовами національних меншин.

У Закарпатській області виходило 4 газети угорською мовою. У місті Берегове видавалось три щотижневі газети Karpatalja, Karpatino та Naplora, а також у місті Ужгороді тричі на тиждень виходила газета Karpati Igaz Szó.

В Івано-Франківській області двічі на місяць українською та польською мовами виходила регіональна газета Kurier Galicejski. Згідно з даними Івано-Франківської ОДА, в області також мовить радіо СКPiDE – інтернет-радіопроекти якого передаються польською та українською мовами, та газета «Кур'єр Станіславовські».

У Луцьку (Волинська область) виходить двотижневий видання Monitor Wołyński (польською/українською), орієнтоване на мешканців Волинської, Рівненської та Тернопільських областей.

У Чернігівській області об'єднання єврейських общин БЄФ «Хесед Естер» видає газету «Тхія».

У Вінницькій області громадська організація «Християнсько-демократичний союз поляків Вінниці» видає польською мовою газету «Слово польське».

У Чернівецькій області румунською мовою виходять місцеві видання «Новий день» (Monitorul de Hliboca), Gazeta de Herța та Monitorul Bucovinean. Громадська організація «Чернівецьке обласне Товариство польської культури ім. А. Міцкевича» випускало українською та польською мовами щомісячну газету Gazeta Polska Bukowiny. У Чернівцях також видавався українською та німецькою мовами регіональний тижневик «Ва-Банк».

У Львівській області виходять: газета «Шофар» Львівського товариства єврейської культури ім. Шолом Алейхема (мова видання – ідиш/українська), бюлетень Всеукраїнського єврейського благодійного фонду «Хесед-Ар'є» (українська/іврит), газета «Кур'єр Галицький» (польська/українська). Редакція видання «Кур'єр Галицький» (Radio Kurier Galicyjski88) випускає двотижневик та журнал для дітей, записує радіопередачу, що виходить на польському радіо Wnet89 та Івано-Франківській станції Вежа90, а також знімає новинні сюжети, котрі показують на телеканалі Polonia.

В Одеській області на початку 2024 року відновився випуск газети «Роден край» (Всеукраїнський культурно-просвітницький вісник болгар України).

В Києві Спілка поляків України на початку 2024 відновила випуск газети «Дзеннік Кійовські», газета польською мовою виходить двічі на місяць.

Коментар до пункту 4

З метою забезпечення збереження інформаційних прав національних меншин (спільнот) України, популяризації контенту щодо їхньої культури на загальнонаціональному рівні, протягом звітнього періоду, Координаційний центр Суспільного мовника продовжив роботу щодо координації всебічної співпраці з регіональними філіями Суспільного мовника та громадськими об'єднаннями національними меншинами (спільнотами) України.

Команда Суспільного мовника під час створення проектів мовами національних меншин (спільнот) і для них керується Концепцією з тематики мовлення національних меншин (спільнот) АТ «НСТУ» (далі – Концепція). Реалізація Концепції враховує зміст Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Конституції України, законів України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», «Про суспільні медіа України», «Про медіа» «Про національні меншини (спільноти) України», «Про корінні народи», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», а також інших

нормативно-правових актів, які регулюють відносини в цій сфері. Одним з основних завдань національного Суспільного мовника є сприяння розвитку мов і культур національних меншин (спільнот).

Команда Координаційного центру складається з чотирьох редакцій. Редакція в Києві виготовляє національні проекти різних форматів і жанрів з тематики розмаїття, рівності й інклюзії українською мовою з адаптацією для різних платформ Суспільного мовника (*детально в поясненнях до статті 6 Рамкової конвенції*).

Регіональні редакції з тематики мовлення національних спільнот в Ужгороді, Чернівцях та Одесі створюють локальні соціально-просвітницькі, культурно-мистецькі програми та новини мовами національних меншин (спільнот) (угорською, румунською, словацькою, німецькою, ромською, болгарською та гагаузькою), які транслуються на платформах:

- телебачення – місцеві телеканали (всеукраїнська трансляція);
- радіо – «Українське радіо» (також мовить у додатку);
- цифрові платформи YouTube, Instagram і Facebook – «Суспільне Ужгород», «Суспільне Чернівці», «Суспільне Одеса».

Регіональна редакція з тематики мовлення національних меншин (спільнот) у **Закарпатській області** мовить угорською, німецькою, ромською, словацькою та румунською мовами. Це теле- та радіопроекти з адаптацією для соціальних мереж. Всеукраїнська трансляція проектів (з субтитрами українською мовою) відбувається на місцевих каналах. Радіопроекти чи новини можна слухати на «Українському радіо» та в застосунку «suspirne.radio». Усі проекти адаптуються для соціальних мереж, зокрема для фейсбук і інстаграм сторінок «Суспільне Ужгород». Проекти регіональної редакції у Закарпатській області, які були реалізовані в період з 2021-го до 2023 року та продовжують трансляцію у 2024 році:

Румунською мовою - «Acasă la români» («У румунів вдома»): кількість випусків у 2021 році – 31; кількість випусків у 2022 році – 6; кількість випусків у 2023 році – 12; радіо: «Румунські меридіани»: кількість випусків у 2021 році – 261; кількість випусків у 2022 році – 25; новини (локальні): кількість випусків у 2023 році – 252.

Угорською мовою «Слово угорською» («Magyar szó»): кількість випусків у 2021 році – 21; у 2022 році – 5; у 2023 році – 11; цикл інтерв'ю в проекті «Спільна мета»: кількість випусків у 2022 році – 6; радіо: новини на радіо (локальні): кількість випусків у 2021 році – 261; кількість випусків у 2022 році – 48; кількість випусків у 2023 році – 252; новини на радіо (міжнародні): кількість випусків у 2023 році – 252.

Німецькою мовою «Mit eigenen Augen» («На власні очі») кількість випусків у 2021 році – 42; кількість випусків у 2022 році – 8; кількість випусків у 2023 році – 11; радіо: «Німецьке життя»: кількість випусків у 2021 році – 52; кількість випусків у 2022 році – 7.

Ромською мовою «Романо Джівіпен»: кількість випусків у 2021 році – 30; у 2022 році – 6; кількість випусків у 2023 році – 9.

Словацькою мовою телебачення та діджитал: «Словацькі погляди»: кількість випусків у 2021 році – 22; кількість випусків у 2022 році – 5; радіо: «Словацький калейдоскоп»: кількість випусків у 2021 році – 52; кількість випусків у 2022 році – 8; у 2023 році – 252; з новини на радіо (міжнародні): кількість випусків у 2023 році – 252.

Регіональна редакція у **Чернівецькій області** мовить румунською мовою для національних меншин (спільнот) в регіоні і міжнародної аудиторії. Це теле- та радіопроєкти з адаптацією для соціальних мереж. Всеукраїнська трансляція проєктів (з субтитрами українською мовою) відбувається на місцевих каналах. Радіопрограми чи новини можна слухати на «Українському радіо» та в застосунку «suspiľne.radio». Усі проєкти адаптуються для соціальних мереж, зокрема для фейсбук і інстаграм сторінок «Суспільне Чернівці». Проєкти регіональної редакції у Чернівецькій області, які були реалізовані в період з 2021-го до 2023 року та продовжують трансляцію у 2024 році:

Румунською мовою - телевізійна та діджитал-платформи:

«У нас на Буковині»: кількість випусків у 2021 році – 51; у 2022 році – 8; соціально-просвітницькі інтерв'ю в проєкті «Obiectiv comun» («Спільна мета»): кількість випусків у 2022 році – 8; у 2023 році – 16; новини: кількість випусків у 2021 році – 235; у 2022 році – 241; у 2023 році – 260;

«Радіодень – Діалог дня»: кількість випусків у 2022 році – 83; радіо: новини (локальні): кількість випусків у 2021 році – 331; у 2022 році – 188; у 2023 році – 252; «Діалог дня»: кількість випусків у 2021 році – 227; кількість випусків у 2022 році – 104; «Бібліотека румунських авторів»: кількість випусків у 2021 році – 16; у 2022 році – 6; «Музичний стілець»: кількість випусків у 2021 році – 37; у 2022 році – 6; «Ми діти цієї землі»: кількість випусків у 2021 році – 6; «З джерел народної краси»: кількість випусків у 2021 році – 6; «Недільна крамниця»: кількість випусків у 2021 році – 7; «Скарбниця»: кількість випусків у 2021 році – 5; «Твій лікар»: кількість випусків у 2021 році – 21; новини (міжнародні): кількість випусків у 2023 році – 252; соціально-просвітницькі інтерв'ю: кількість випусків у 2023 році – 16.

Наприкінці 2023 року до складу Координаційного центру та регіональної редакції з тематики мовлення національних меншин у Чернівецькій області увійшла редакція Всесвітньої служби радіомовлення України (Radio Ukraine International),

яка мовить румунською мовою на платформі радіо. За допомогою передавачів та онлайн-мовлення «Українського радіо» команда створює низку різножанрових проєктів, які можуть слухати мешканці Румунії та Молдови, а також інше румуномовне населення у світі. Команда працює в повному складі та створює такі проєкти:

- щоденні випуски новин з хронометражем 8 хвилин. Кількість випусків у 2023 році – 252. Загальний хронометраж усіх випусків – 37 годин;
- проєкт «Ми з України і ми на захисті європейських цінностей»;
- проєкт «Ми з України і ми на захисті європейських цінностей – підсумки тижня». Періодичність виходу – щосуботи. Хронометраж одного випуску – 20 хвилин;
- проєкт «Українське суспільство». Періодичність виходу – друга і четверта неділі місяця. Хронометраж одного випуску – 20 хвилин;
- проєкт «Культурний компас під час війни». Періодичність виходу – перша неділя місяця. Хронометраж одного випуску – 20 хвилин.

Регіональна редакція в **Одеській області** мовить болгарською, гагаузькою та румунською мовами. Зокрема, це телевізійний та діджитал-проєкт «Голос болгар» і новини гагаузькою мовою на радіо. Крім того, команда здійснює виробництво репортажів українською мовою про всі спільноти регіону, зокрема молдовську та румунську, які проживають у селах Одеської області. Мовить також румунською мовою для національних спільнот та для міжнародної аудиторії. Це теле- та радіопроекти з адаптацією для 13 соціальних мереж. Всеукраїнська трансляція проєктів (з субтитрами українською мовою) відбувається на місцевих каналах. Радіопроекти чи новини можна слухати на «Українському радіо» та в застосунку «suspiłne.radio». Усі проєкти адаптуються для соціальних мереж, зокрема для фейсбук і інстаграм сторінок «Суспільне Одеса». Проєкти регіональної редакції в Одеській області, які були реалізовані в період з 2021 до 2023 року та продовжують трансляцію у 2024 році:

Болгарською мовою телевізійна та діджитал-платформи: репортажі в проєкті «Гласът на българите, Голос болгар»: кількість випусків у 2021 році – 46; у 2022 році – 14; у 2023 році – 11; радіо: новини (локальні): кількість випусків у 2021 році – 49; у 2022 році – 8; у 2023 році – 252; новини (міжнародні): кількість випусків у 2023 році – 252.

Гагаузькою мовою репортажі у проєкті «Ана тарифе»: 14 кількість випусків у 2021 році – 42; у 2022 році – 6; новини (локальні): кількість випусків у 2021 році – 50; у 2022 році – 6; у 2023 році – 252.

Суспільний мовник також забезпечує створення лінійних та нелінійних мультимедійних проєктів про Крим і кримських татар українською мовою та кримськотатарською мовою. Новини про Крим можна читати на сайті «Суспільне

Новини», медіапроекти про Крим – на офіційному YouTube-каналі «Суспільне Крим». Проекти, які були реалізовані в період з 2021-го до 2023 року: «Історія кримських татар» (6 інтерв'ю) – історії кримських татар про депортацію 1944 року, повернення з місць вигнання до Криму кримськотатарською мовою; «Тема дня» – щоденна аналітична програма про події в Криму; новини українською та кримськотатарською та інші інформаційно-просвітницькі програми з тематики Криму та кримськотатарського народу.

Команда Координаційного центру Суспільного мовника провела низку досліджень особливостей споживання медіа представниками національних меншин (спільнот), за результатами досліджень планує зосередитись на поширенні інформації мовами меншин через діджитал платформи та здійснює постійний пошук фахівців, які вільно володіють мовами національних меншин (спільнот) та українською мовою.

Важливу роль у реалізації прав національних меншин (спільнот) в Україні відіграє законодавство про видавничу справу. Частиною 3 статті 5 Закону України «Про видавничу справу» встановлено, що державна політика підтримки культур національних меншин у видавничій справі здійснюється через відповідні органи виконавчої влади із залученням національно-культурних товариств, а також Українського інституту книги в межах його повноважень. Зазначене положення реалізується, відповідно до статті 6 цього Закону, шляхом державної підтримки видавництвам, видавничим організаціям, поліграфічним та книготорговельним підприємствам, що випускають або розповсюджують малотиражні (до 5 тисяч примірників) видання мовами нечисленних національних меншин (спільнот) шляхом надання пільг щодо сплати податків та зборів.

Державний комітет телебачення і радіомовлення України інформує про випуск книжкової продукції мовами національних меншин (спільнот) за період з 1 липня 2021 року по 31 грудня 2023 року, обов'язкові примірники яких були доставлені в Державну наукову установу «Книжкова палата України імені Івана Федорова» в таких об'ємах:

- у 2021 році було надруковано 156 книг на 11 мовах: болгарська (3), гагаузька (2), кримськотатарська (3), литовська (1), молдовська (10), німецька (28), новогрецька (1), польська (19), румунська (57), словацька (4), угорська (28);
- у 2022 році надруковано 39 книг на 6 мовах: кримськотатарська (1), німецька (12), польська (7), румунська (10), словацька (2), угорська (7);
- у 2023 році надруковано 97 книг на 12 мовах: білоруська (1), болгарська (2), гагаузька (1), естонська (2), кримськотатарська (2), молдовська (2), німецька (13), новогрецька (1), польська (25), румунська (25), сербська (1), угорська (22).

Стаття 10

1. Сторони зобов'язуються визнавати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право на вільне і безперешкодне використання мови своєї меншини, приватно та публічно, в усній і письмовій формі.
2. У місцевостях, де традиційно проживають особи, які належать до національних меншин, або де вони складають значну частину населення, на прохання таких осіб і якщо таке прохання відповідає реальним потребам, Сторони намагаються забезпечити, по можливості, умови, що дозволяють використовувати мову відповідної меншини у спілкуванні цих осіб між собою та з адміністративними властями.
3. Сторони зобов'язуються гарантувати кожній особі, яка належить до національної меншини, право бути негайно поінформованою зрозумілою для неї мовою про підстави її арешту, про характер та причини будь-якого обвинувачення проти неї та право захищати себе цією мовою, у разі необхідності, з використанням безкоштовних послуг перекладача.

Коментар до пункту 1

Мовні права осіб, що належать до національних меншин (спільнот), гарантуються Конституцією України та законами України. Зокрема, стаття 10 Основного Закону визначає, що в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин (спільнот) України. Конституцією України статус державної мови надано тільки українській мові (частина перша статті 10).

Статтями 5 і 10 Закону № 2827-IX визначено, що особа, яка належить до національної меншини (спільноти), має право на вільне і безперешкодне використання мови своєї національної меншини приватно та публічно, в усній і письмовій формах у межах, що не суперечать закону. Стаття 10 не тільки декларує право, але і визначає механізми реалізації у різних сферах суспільного життя. Зокрема визначає, що публічні заходи (збори, конференції, мітинги, виставки, навчальні курси, семінари, тренінги, дискусії, форуми, інші публічні заходи), організовані для осіб, які належать до національних меншин (спільнот), можуть проводитися мовами відповідних національних меншин (спільнот). Також урегульовує питання щодо використання мови національної меншини (спільноти):

- під час проведення культурно-мистецьких, розважальних або видовищних заходів, що організовується та проводиться особами, які належать до національної меншини (спільноти);
- в медіа утворених національними меншинами (спільнотами) відповідно до закону;
- у видавничій діяльності та діяльності книгарень та інших закладів, що відповідно до закону здійснюють розповсюдження книжкових видань винятково мовами національних меншин (спільнот);
- у населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення (докладніше у наступному пункті).

Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» № 802-IV визначає, що положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин застосовуються до мов таких національних меншин України: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської.

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 2704-VIII у статті 2, визначає, що цей Закон регулює функціонування і застосування української мови як державної у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України і, що дія цього Закону не поширюється на сферу приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів. Також Закон визначає, що порядок застосування кримськотатарської мови та інших мов корінних народів, національних меншин України у відповідних сферах суспільного життя визначається законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

Важливими для реалізації мовних прав національних меншин (спільнот) є доповнення внесені до Закону № 2704-VIII 8 грудня 2023 року Законом № 3504-IX:

- до частини першої статті 21 про те, що мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова, а у класах (групах) з навчанням мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу, гарантується право на використання мови відповідної національної меншини в освітньому процесі поряд з державною мовою;
- до статті 26 про те, що вимога до видавців друкованої продукції видавати державною мовою не менше 50 відсотків усіх виданих ним упродовж відповідного календарного року назв книжкових видань не поширюється на

видавничу продукцію, видану кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів чи національних меншин України за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів відповідно до закону щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України, а також на видавничу продукцію, видану мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу.

Закон України «Про державну службу» № 889-VIII у статті 4 визначає, що одним із принципів державної служби є вільне володіння державною мовою і, за потреби, регіональною мовою або мовою національних меншин, що визначається відповідно до закону. Законом гарантується й удосконалення володіння мовами національних меншин (спільнот), корінних народів під час проходження державної служби.

Стаття 22 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» № 987-XII визначає, що громадяни та релігійні організації мають право на придбання, володіння і використання релігійної літератури мовою на свій вибір.

Коментар до пункту 2

Статтею 1 Закону № 2827-IX встановлено чіткі критерії щодо:

- визначення «населений пункт, в якому традиційно проживають особи, які належать до національної меншини (спільноти)» – це село, селище, місто, в якому особи, які належать до відповідної національної меншини (спільноти), згідно з офіційною державною статистичною інформацією за відповідні періоди безперервно проживають протягом останніх 100 років і складають не менше 10 відсотків загальної чисельності населення станом на час збирання чи отримання такої інформації;

- визначення «населений пункт, в якому особи, які належать до національної меншини (спільноти), складають значну частину населення» - це село, селище, місто, в якому особи, які належать до відповідної національної меншини (спільноти), згідно з офіційною державною статистичною інформацією, складають понад 15 відсотків загальної чисельності населення станом на час збирання чи отримання такої інформації.

Відповідно до частини 12 статті 10 Закону № 2827-IX порядок визначення переліку та перелік населених пунктів, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення, затверджуються Кабінетом Міністрів України.

4 березня 2024 року Кабінету Міністрів України прийняв постанову № 257 «Про затвердження Порядку визначення переліку населених пунктів, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот)

України, або в яких такі особи складають значну частину населення». Відповідно до затвердженого порядку ДЕСС спільно з іншими органами державної влади працює над формуванням переліку населених пунктів. Основними проблемами його формування є проведення Всеукраїнського перепису населення у 2001 році, а також значне переміщення населення внаслідок повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації на територію України.

Частинами 7–11 статті 10 Закону № 2827-ІХ регулюються питання використання мов національних меншин (спільнот) у населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення:

- щодо дублювання мовою національної меншини (спільноти) інформації для загального ознайомлення (показники, вказівники, вивіски, повідомлення, написи та інша публічно розміщена текстова, візуальна і звукова інформація, в тому числі офіційних назв на вивісках органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств);
- щодо дублювання мовою національної меншини (спільноти) матеріалів передвиборної агітації під час виборів Президента України, виборів народних депутатів України та місцевих виборів;
- щодо розповсюдження внутрішньої та зовнішньої реклами мовами відповідних національних меншин (спільнот) з обов'язковим дублюванням державною мовою;
- щодо комунікації із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, особливості таких взаємовідносин з використанням мови національних меншин (спільнот) визначаються методологією, яку затверджує Кабінет Міністрів України.

9 лютого 2024 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 181 «Про затвердження Методології використання мов національних меншин (спільнот) України в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення» (далі - Методологія). Документ розроблений як частина реформи щодо захисту прав національних меншин (спільнот) України в межах виконання рекомендацій Європейської Комісії на шляху до початку перемовин про членство в ЄС.

Методологія встановлює єдині умови та порядок використання мов національних меншин (спільнот) України в тих населених пунктах, в яких вони традиційно проживають, або в яких вони становлять значну частину населення. Документ, зокрема, визначає сфери суспільного життя, в яких мови національних меншин

(спільнот) України можуть використовуватися поряд із державною мовою за рішенням сільської, селищної або міської ради. Це стосується таких питань:

- надання топографічної інформації;
- написання офіційних назв на табличках (вивісках) органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств;
- комунікація з органами влади;
- надання публічних послуг;
- надання медичної допомоги;
- поширення інформації для загального ознайомлення;
- надання соціальних послуг громадянам похилого віку та особам з інвалідністю.

Методологія визначає, що використання мови відповідної національної меншини (спільноти) України в населених пунктах здійснюється на підставі рішення відповідної сільської, селищної, міської ради, у рішенні має бути визначено:

- національну меншину (спільноту) України, чия мова використовується на території села, селища, міста;
- мову (мови) відповідної національної меншини (спільноти) України, яка використовується на території села, селища, міста, за умови, що така мова є кодифікованою. Кодифікованою мовою є мова, для якої в Україні або в іноземній державі затверджено стандарти термінології, граматики, правопис;
- сфери суспільного життя, в яких використовується мова відповідної національної меншини (спільноти) України, згідно з цією Методологією;
- джерело коштів для покриття витрат на використання мови відповідної національної меншини (спільноти) України за кожною сферою суспільного життя, що здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України за окремою бюджетною програмою, коштів місцевих бюджетів, а також інших джерел, не заборонених законодавством.

Коментар до пункту 3

Національне законодавство України забезпечує право осіб, які належать до національних меншин (спільнот) та корінних народів щодо можливості використання рідної мови у кримінальному, цивільному та адміністративному судочинстві.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (стаття 29) кримінальне провадження здійснюється державною мовою. Сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд складають процесуальні документи державною мовою. Водночас підозрюваний, обвинувачений, свідок мають право, з-поміж іншого, користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави. Так, особа повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення

державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Відповідно до частини четвертої статті 376 Кримінального процесуального кодексу України, судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються сторонам кримінального провадження або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій яких передбачено цим Кодексом, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб.

Відповідно до положень статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 9 Цивільного процесуального кодексу України, статті 10 Господарського процесуального кодексу України суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право учасників судового процесу на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють. Учасники судового процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право робити заяви, надавати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача. Перекладач допускається ухвалою суду за заявою учасника справи або призначається з ініціативи суду. Витрати перекладача відшкодовуються у встановленому законом порядку.

Стаття 11

1. Сторони зобов'язуються визнавати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право використовувати своє прізвище, (по батькові) та ім'я мовою меншини, а також право на їх офіційне визнання відповідно до умов, передбачених у їх правових системах.
2. Сторони зобов'язуються визнавати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право публічно виставляти вивіски, написи та іншу інформацію приватного характеру мовою її національної меншини.

3. В місцевостях, де традиційно проживають особи, які належать до національної меншини, або де вони складають значну частину населення, Сторони намагаються, в рамках своїх правових систем, в тому числі, у разі необхідності, угод з іншими державами, і враховуючи їхнє конкретне становище, використовувати традиційні місцеві назви, назви вулиць та інші топографічні покажчики, призначені для загального користування, також і мовою відповідної меншини, якщо у цьому є достатня необхідність.

Коментар до пункту 1

Національне законодавство України забезпечує право осіб, які належать до національних меншин (спільнот) та корінних народів щодо можливості використання використовувати власне ім'я, по батькові та прізвище з урахуванням звичаїв національної меншини.

Частина 3 статті 6 Закону № 2827-IX визначає, що громадянин України має право на власне ім'я, по батькові та прізвище з урахуванням звичаїв національної меншини (спільноти), до якої він належить. Якщо за звичаями національної меншини (спільноти), до якої належить особа, прізвище або по батькові не є складовими імені, то у документах, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України, спеціальний статус особи, на підставі письмової заяви особи зазначаються лише складові імені, а у свідоцтві про народження - імен батька і матері. Також передбачено, що громадяни України мають право у встановленому порядку відновлювати свої національні прізвище, ім'я та по батькові.

Щодо оформлення документів, що посвідчують особу, то статтею 40 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» встановлено, що прізвища, імена та по батькові громадян України виконуються державною мовою відповідно до правил українського правопису, передаються шляхом транслітерації за допомогою літер відповідного алфавіту згідно із звучанням державною мовою та не перекладаються іншими мовами. Водночас фізична особа має право на транскрибований запис її прізвища, імені та по батькові відповідно до своєї національної традиції.

Щодо відновлення своїх національних прізвища, ім'я та по батькові то відповідно до статті 295 Цивільного кодексу України фізична особа, яка досягла шістнадцяти років, має право на власний розсуд змінити своє прізвище та (або) власне ім'я, фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право змінити своє прізвище та (або) власне ім'я за згодою законних представників (як правило, батьків).

Процедура зміни імені (прізвища, власного імені, по батькові) регламентована статтею 6 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» та Порядком розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 року № 915.

Коментар до пункту 2.

Національне законодавство забезпечує вільне використання мов національних меншин у приватному житті. Частина 1 статті 10 Закону № 2827-IX визначає, що особа, яка належить до національної меншини (спільноти), має право на вільне і безперешкодне використання мови своєї національної меншини (спільноти) приватно та публічно, в усній і письмовій формах у межах, що не суперечать закону. Дія законодавства щодо функціонування української мови як державної не поширюється на сферу приватного спілкування.

Стаття 32 Конституції України визначає, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Під час розгляду Справи № 1-9/2012 за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України Конституційний Суд України 20 січня 2012 року встановив, що положення частини першої статті 32 та частини третьої статті 34 Конституції України перебувають у системному взаємозв'язку і передбачають як недопустимість порушення права людини на недоторканність особистого та сімейного життя, так і реалізацію особою права на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації (рішення № 2-рп/2012). Тому кожна особа, яка належить до національної меншини (спільноти), має право публічно виставляти вивіски, написи та іншу інформацію приватного характеру мовою своєї національної меншини.

Коментар до пункту 3

Методологія визначає порядок використання мов національних меншин (спільнот) України у сфері надання топографічної інформації наступним чином: 1) У населених пунктах на призначених для загального користування табличках, знаках, покажчиках географічних об'єктів, а також скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів та інших об'єктів топоніміки населених пунктів дозволяється дублювати назви мовою відповідної національної меншини (спільноти) України. Дубльована назва об'єкта топоніміки розміщується праворуч або нижче від його назви державною

мовою. Шрифт дубльованої назви не має бути візуально більшим за шрифт назви державною мовою.

2) У разі необхідності на підставі угод з іншими державами, враховуючи конкретне становище осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України, замість дублювання, поряд із назвою державною мовою дозволяється використання традиційних правильних форм написання назв географічних об'єктів, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки мовою відповідної національної меншини (спільноти) України.

3) Перелік топонімів і правильність написання їхніх назв, зокрема традиційні правильні форми написання назв, мовою відповідної національної меншини (спільноти) України визначаються органом місцевого самоврядування за результатами громадських слухань з урахуванням вимог законодавства про заборону пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, а також вимог законодавства про заборону виготовлення, поширення, публічного використання символіки російської імперської політики.

Стаття 12

1. Сторони, у разі необхідності, вживають заходів у галузях освіти та наукових досліджень з метою сприяння вивченню культури, історії, мови і релігії своїх національних меншин та більшості населення.

2. У зв'язку з цим Сторони, зокрема, забезпечують належні можливості для підготовки вчителів і доступу до навчальних посібників та сприяють контактам між учнями і вчителями, які належать до різних громад.

3. Сторони зобов'язуються створити особам, які належать до національних меншин, рівні можливості для доступу до освіти всіх рівнів.

Коментар до пункту 1

Навчання мовою корінного народу чи національної меншини України поряд із державною мовою є правом, що реалізується в окремих класах (групах) з навчанням відповідною мовою, що відкриваються відповідно до вимог статті 12 Закону України «Про повну загальну середню освіту». Відповідно до частини першої статті 12 Закону з метою належної організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти формуються класи та/або групи, зокрема спеціальні, інклюзивні, з дистанційною, вечірньою формою здобуття освіти, з навчанням мовою корінного народу чи національної меншини України поряд із державною мовою

Вивчення культури, історії, мови і релігії своїх національних меншин здійснюється в рамках освітніх програм освітніх закладів України всіх рівнів. Так, під час вивчення теми «Етнічний склад населення» (Географія, 8 клас) розглядається питання національного складу населення України. Освітніми програмами з історії України передбачено вивчення тем з історії кримськотатарського народу.

Окрім цього, в системі української освіти здійснюється впровадження інтегрованого курсу «Культура добросусідства». Програми курсу враховують етнічну, конфесійну, мовно-культурну та історико-географічну самобутність країни на регіональному та загальнонаціональному рівні. Змістом програм передбачено вивчення таких тем: «Дитина в розмаїтті культур», «Історія людей і пам'яток регіону», «Художня література», «Вчимося спілкуватися» тощо. Завданнями курсу є розвиток інтересу дітей до спілкування з людьми, які належать до різних національних меншин, які проживають у регіоні; вміння брати участь у різних форматах спілкування, організованих дорослими (очно, дистанційно – пошта, скайп, чати, листівки тощо); виховувати повагу до української мови як державної, до різних мов людей, що мешкають у краї, як складової їхньої культури.

З 2015 року Міністерство освіти і науки України (МОН України) проводить Всеукраїнські учнівські олімпіади з мов і літератур національних меншин. Так, IV (фінальний) етап Всеукраїнських учнівських олімпіад з мов і літератур національних меншин України проводився з угорської, румунської, болгарської, польської, новогрецької мов та літератур, мови іврит та єврейської літератури. У 2023/2024 навчальному році за ініціативи департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної державної адміністрації й підтримки МОН України вперше проводитиметься Всеукраїнська учнівська олімпіада зі словацької мови та літератури.

Відповідно до наказу МОН України від 08 листопада 2016 року № 95 «Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів Закарпатської, Одеської та Чернівецької областей» з 2016 по 2021 рік проводився експеримент всеукраїнського рівня за темою «Формування багатомовності дітей та учнів: прогресивні європейські ідеї в українському контексті». Метою експерименту була апробація та експериментальна перевірка ефективності нових освітніх підходів, коли основними вимогами до вихованців закладів дошкільної освіти та учнів закладів загальної середньої освіти було вміння ефективно послуговуватися кількома мовами, включаючи рідну, готовність використовувати здобуті знання у процесі

подальшого навчання та повноцінного життя у багатомовному та культурно розмаїтому суспільстві, а також потреба захисту мовно-культурної спадщини представників національних меншин (спільнот) України. Новизна ідеї полягала у формуванні багатомовності дітей та учнів у процесі вивчення кількох мов та застосування їх як засобу опанування змісту предметів, а також формування у них здатності до міжкультурного спілкування з використанням кількох мов (рідної, державної та іноземної). При цьому особлива увага була приділена розвитку здатності послуговуватися державною мовою, за умови збереження та розвитку рідної національної мови. Результати експерименту узагальнені в посібнику «Успішні практики багатомовної освіти в Україні», що підготовлений українськими фахівцями та міжнародними експертами за підтримки Офісу Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин. Посібник розміщено у вільному доступі за посиланням: <https://znayshov.com/FR/10784/476.pdf>

Відповідно до наказу МОН України від 29 вересня 2021 року № 1033 реалізується інноваційний освітній проєкт «Європейська інтегрована модель навчання в школі з угорською мовою навчання». Проєктом передбачено підвищити рівень якості навчання української мови, математики, інших предметів із широким використанням цифрових технологій і діджиталізації освітнього середовища.

У травні 2022 року кількість закладів – учасників проєкту збільшили з 6 до 81 (наказ МОН України від 29 серпня 2022 року № 770).

У квітні – червні 2023 року Закарпатське угорськомовне педагогічне товариство у співпраці із Закарпатським угорським інститутом імені Ференца Ракоці II провели вимірювання компетенції учнів 5-го та 8-го класів з 4-х предметів: українська, англійська, угорська мови та математика. Метою дослідження стало вимірювання компетентності учнів із зазначених предметів. У дослідженні взяв участь 1371 учень з 27 закладів загальної середньої освіти Закарпатської області (сільські і міські), результати показали позитивну динаміку.

Триває процес розроблення загальної концепції двомовного навчання в класах (групах) з мовою навчання національних меншин (спільнот) України, визначення основних виконавців і партнерів для створення нормативно-правової бази для розроблення двомовних підручників і забезпечення ними закладів загальної середньої освіти з мовою навчання національних меншин (спільнот).

Коментар до пункту 2

Стаття 11 Закону № 2827-ІХ передбачає, що держава сприяє підготовці та підвищенню кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників з мов національних меншин (спільнот). А також, що держава гарантує безоплатне

забезпечення підручниками (у тому числі електронними), посібниками здобувачів повної загальної середньої освіти, які належать до національних меншин (спільнот), та педагогічних працівників у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У 2023 році 33 заклади вищої та фахової передвищої освіти надали інформацію щодо забезпечення потреб студентів у вивченні мов та навчанні мовами національних меншин. Найбільша кількість педагогічних та науково-педагогічних працівників викладають німецьку мову. За інформацією МОН України за період з 2020 по 2024 роки по спеціальності мова і література національних меншин, було підготовлено бакалаврів: кримськотатарська (44), білоруська (8), болгарська (23), польська (535), російська (358), сербська (8), словацька (35), чеська (75), хорватська (10), словенська (5), німецька (1336), румунська (663), іврит (24), угорська (21), новогрецька (53).

Підготовлено магістрів: кримськотатарська (27), білоруська (6), болгарська (11), польська (251), російська (479), сербська (13), словацька (18), чеська (50), хорватська (13), словенська (4), німецька (829), румунська (6), іврит (5), новогрецька (30).

МОН України забезпечує національні меншини (спільноти) підручниками з мови та літератури відповідних національних меншин (спільнот), перекладними підручниками. За результатами проведеного конкурсного відбору підручників та посібників для здобувачів повної загальної середньої освіти і педагогічних працівників у 2023 році надруковано 54 назви оригінальних та перекладних підручників мовами національних меншин (спільнот) загальним накладом 48877 примірників на суму 30825,1 тис. грн. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» щодо фінансового забезпечення сектору безпеки і оборони та вирішення першочергових питань», який прийнятий Верховною Радою України 6 жовтня 2023 року, додатково виділено кошти МОН України на загальну суму 552,8 млн грн для видання та придбання підручників для учнів 5-го та 6-го класів. У 2024 році заплановано друкування підручників для 7-го класу 47 назв загальним накладом 54556 підручників.

Коментар до пункту 3

Забезпечення освітніх прав представників корінних народів, національних меншин України здійснюється відповідно до Конституції України, Закону України «Про освіту» (стаття 7), Закону України «Про дошкільну освіту» (стаття 10), Закону України «Про повну загальну середню освіту» (стаття 5), Закону України «Про позашкільну освіту» (стаття 7), Закону України «Про забезпечення

функціонування української мови як державної» (стаття 21, 22), Закону України «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин», Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та з урахуванням Гаазьких рекомендацій Верховного Комісара ОБСЄ щодо прав національних меншин на освіту.

Урядом України здійснюються реформи, що спрямовані на досягнення європейських стандартів у всіх сферах суспільного життя. Реформування системи освіти є одним із головних елементів цього процесу. Серед ключових завдань освітньої реформи – забезпечення рівних можливостей усім громадянам України в реалізації конституційного права на якісну освіту. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII заклав законодавчі підвалини для забезпечення якісно нових умов здобуття освіти в Україні. У Законі «Про повну загальну середню освіту» особливу увагу приділено питанню доступності повної загальної середньої освіти, у тому числі наявність достатньої кількості закладів освіти, що забезпечують безоплатне здобуття повної загальної середньої освіти, надання учням підтримки в освітньому процесі за кошти державного та місцевого бюджетів у найбільш доступному і наближеному до їхнього місця проживання закладі освіти.

У статті 7 Закону України «Про освіту» гарантовано право осіб, що належать до національних меншин і корінних народів України навчатися рідною мовою чи вивчати рідну мову на різних рівнях освіти. Гарантується право на вивчення мови відповідних корінного народу чи національної меншини в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства. Заклади освіти, відповідно до освітньої програми, можуть запроваджувати викладання однієї або декількох дисциплін двома чи більше мовами – державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу. В умовах повномасштабної агресії РФ МОН України вживає заходів для того, щоб діти, які були вимушені змінити місце проживання, в тому числі і представники національних меншин (спільнот) і корінних народів України продовжили навчання в закладах загальної середньої освіти України. Питання врегульоване відповідним наказом МОН України від 28 березня 2022 року № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні». Інші особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану визначені: наказом МОН України від 1 квітня 2022 року № 290 (у 2022/2023 навчальному році); наказом МОН України від 15 травня 2023 року № 563 (у 2023/2024 навчальному році).

Зокрема учні, які вимушено виїхали за кордон внаслідок російської агресії:

- 1) можуть продовжувати навчатися в закладі освіти, у якому вона навчалася до виїзду за кордон за дистанційною формою навчання (за умови, якщо заклад освіти надає таку освітню послугу);
- 2) якщо заклад освіти, де навчалася дитина до виїзду за кордон не може забезпечувати навчання дитини дистанційно, то вони можуть продовжити навчання за державними освітніми стандартами України в інших закладах освіти України державної, комунальної чи приватної форми власності, які забезпечують онлайн навчання;
- 3) учні можуть продовжити навчання за сімейною (домашньою) формою як в закладі освіти, в якому вона навчалася до переїзду за кордон, та й в іншому закладі освіти на території України;
- 4) учні можуть бути зараховані до Державного ліцею «Міжнародна українська школа», що забезпечує навчання за екстернатною формою.
- 5) учні можуть відвідувати навчальні заняття, що проводяться очно (наприклад на вихідних) за державними стандартами та освітніми програмами України, організовані за ініціативою громадських організацій українців в окремих країнах за сприяння органів управління освітою цих країн та місцевої влади.

Учні – внутрішньо переміщені особи, що переїхали до місць тимчасового перебування на підконтрольній Україні території можуть:

- 1) продовжувати навчання у закладі освіти, в якому навчалася до початку воєнної агресії (в тому випадку якщо такий заклад продовжує надавати освітні послуги дистанційно);
- 2) бути зараховані до закладу освіти за місцем тимчасово перебування та навчатися залежно від безпекової ситуації як за інституційною формою навчання або за індивідуальною (за умови надання таких послуг закладом).

Також врегульовано питання для учнів, що перебувають на тимчасово окупованій території щодо продовження навчання за українськими програмами з наступним отриманням українського документа про освіту.

Навчання учнів у класах дистанційного навчання здійснюється відповідно до типової освітньої програми для навчання дітей, які виїхали з України внаслідок повномасштабного вторгнення РФ і здобувають освіту одночасно в закладах освіти країни перебування та України, затвердженої наказом МОН України від 18 серпня 2023 року № 1014.

Стаття 13

1. В рамках своїх освітніх систем, Сторони визнають за особами, які належать до національних меншин, право створювати свої власні приватні освітні та учбові заклади і керувати ними.

2. Здійснення цього права не накладає на Сторони ніяких фінансових зобов'язань.

Коментар до пункту 1

Відповідно до положень статті 22 Закону України «Про освіту», заклади освіти всіх форм власності мають рівні права і обов'язки у провадженні освітньої діяльності відповідно до законодавства.

Стаття 11 Закону № 2827-ІХ визначає, що приватні заклади освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти за рахунок коштів фізичних та/або юридичних осіб, зокрема засновані національними культурними товариствами та представниками національних меншин (спільнот), мають право вільного вибору мови освітнього процесу (крім закладів освіти, що отримують публічні кошти) та зобов'язані забезпечити опанування учнями державної мови відповідно до державних стандартів.

Ця позиція відображена і в статті 5 Закону України «Про повну загальну середню освіту»: «Приватні заклади освіти мають право вільного вибору мови освітнього процесу (крім закладів освіти, що отримують публічні кошти) та зобов'язані забезпечити опанування учнями державної мови відповідно до державних стандартів. На основі визначеного в освітній програмі закладу освіти навчального плану педагогічна рада складає, а його керівник затверджує річний навчальний план (один або декілька), в якому конкретизується перелік навчальних предметів (інтегрованих курсів), обов'язкових для вивчення, вибіркових (за вибором учнів) освітніх компонентів, зокрема, навчальних предметів, курсів, інтегрованих курсів, та кількість навчальних годин на тиждень (та/або кількість годин на навчальний рік). Освітні програми приватних та корпоративних закладів освіти можуть містити (за рахунок власних надходжень) збільшену кількість навчальних предметів (інтегрованих курсів) та/або навчальних годин порівняно з відповідними типовими освітніми програмами, за умови дотримання вимог санітарного законодавства».

За інформацією наданою обласними і Київською міською державними (військовими) адміністраціями у 2023 році працювали загальноосвітні приватні навчальні заклади де викладання проводилося мовами національних меншин (спільнот): німецькою (1), болгарською (1), румунською (16), угорською (6), російською (8). Заклади де мова національної меншини (спільноти) викладалася, як окремий предмет: німецька (435), польська (35), іврит (11), російська (6).

Кількість недільних шкіл утворених громадськими об'єднаннями національних меншин (спільнот) і корінних народів України у 2023 році склала 106 закладів, де виховувалося 3823 учні.

Законом України «Про вищу освіту» визначено основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створено умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу із закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях. Відповідно до положень статті 27 зазначеного Закону заклади вищої освіти державної, комунальної та приватної форми власності мають рівні права у провадженні освітньої, наукової та інших видів діяльності.

Відповідно до Закону № 3504-IX статтю 48 Закону України «Про вищу освіту» доповнити частиною четвертою такого змісту: «Заклади вищої освіти приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання, яка є офіційною мовою Європейського Союзу (викладання однієї, кількох або всіх дисциплін, виконання індивідуальних завдань та проведення контрольних заходів), із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються у таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни.

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II – це вищий навчальний заклад України недержавної форми власності, III рівня акредитації, заснований Благодійним фондом Закарпатського угорського педагогічного інституту в місті Берегово, Закарпатської області. Інститут діє з 1996 року згідно ліцензій МОН України. Наразі підготовка відбувається на денній та заочній формі навчання на рівні «молодшого спеціаліста», «бакалавра», «магістра», та підготовчих і навчальних курсах, проводить згідно Закону України «Про вищу освіту» підготовку по неакредитованим спеціальностям.

Мова викладання в інституті українська, угорська та англійська. Вільний вибір мови викладання відповідає пункту 3 статті 48 Закону України «Про вищу освіту», яким передбачено, що заклади вищої освіти України приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються у таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни. Рішенням Вченої ради інституту запроваджено поглиблене вивчення державної мови згідно навчальних планів. Студенти протягом 7 семестрів вивчають українську мову. Всі студенти мають додаткову можливість вивчати українську, а також англійську, німецьку мови на курсах, які організовані інститутом і є безплатними для студентів і викладачів. Крім того, для студентів, рідною мовою яких є українська, надається можливість факультативного вивчення угорської мови як іноземної.

Освітньо-інформаційний центр німців України «BIZ-Україна» при Раді німців України створений для підтримки німецької меншини і всіх, хто цікавиться німецькою культурою в Україні. Основним напрямком діяльності БЦ є надання якісних освітніх та інформаційних послуг. Робота BIZ в Україні здійснюється за фінансової підтримки уряду ФРН. Центр організував курси з вивчення німецької мови при більшості громадських організацій німецької національної меншини у всіх регіонах України. Центр розробляє методичні рекомендації, друкує методичну літературу та проводить на постійній основі семінари з підвищення кваліфікації керівників гуртків. В семінарах беруть участь і викладачі німецької мови, які працюють у державних і комунальних закладах освіти.

Стаття 14

1. Сторони зобов'язуються визнати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право вивчати мову своєї меншини.
2. У місцевостях, де традиційно проживають особи, які належать до національних меншин, або де вони складають значну частину населення, Сторони, у разі достатньої необхідності, намагаються забезпечити, по можливості та в рамках своїх освітніх систем, особам, які належать до цих меншин належні умови для викладання мови відповідної меншини або для навчання цією мовою.
3. Пункт 2 цієї статті застосовується без шкоди для вивчення офіційної мови або викладання цією мовою.

Коментар до пункту 1

Стаття 53 Конституції України визначає, що громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону, гарантується право на навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах» № 3504-IX внесено зміни до законів «Про освіту», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про повну загальну середню освіту» щодо використання мов національних меншин, які належать до офіційних мов Європейського Союзу, в освітньому процесі. Відповідними змінами передбачено:

- 1) «У класах (групах) з навчанням мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу, гарантується право на використання

мови відповідної національної меншини в освітньому процесі поряд з державною мовою» (стаття 7 Закону України «Про освіту»).

2) «Особи, які належать до національних меншин України, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу, і розпочали здобуття загальної середньої освіти до 1 вересня 2018 року мовою відповідної національної меншини України, до завершення здобуття повної загальної середньої освіти мають право продовжувати здобувати таку освіту відповідно до правил, що діяли до набрання чинності цим Законом» (підпункт 19 пункту 3 розділу XII Закону України «Про освіту»).

3) «Особи, які належать до національних меншин України, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу, та реалізують право на навчання відповідними мовами в державних, комунальних чи корпоративних закладах освіти, можуть здобувати: базову середню освіту відповідними мовами національних меншин, за винятком навчальних предметів (інтегрованих курсів), пов'язаних із вивченням української мови, української літератури та історії України, які вивчаються державною мовою; профільну середню освіту відповідними мовами національних меншин, за винятком навчальних предметів (інтегрованих курсів), пов'язаних із вивченням української мови, української літератури, історії України та захисту України, які вивчаються державною мовою. Перелік навчальних предметів (інтегрованих курсів) для вивчення державною мовою у класах (групах) з навчанням мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу, може бути розширений за рішенням закладу освіти. Особи, які належать до інших національних меншин України, здобувають у державних, комунальних чи корпоративних закладах освіти базову та профільну середню освіту державною мовою в обсязі не менше 80 відсотків річного обсягу навчального часу. Перелік навчальних предметів (інтегрованих курсів), що вивчаються державною мовою і мовою національної меншини, визначається освітньою програмою закладу освіти згідно з вимогами державних стандартів та з урахуванням особливостей мовного середовища і положень абзаців другого – четвертого цієї частини» (пункт 6 статті 5 Закону України «Про повну загальну середню освіту»).

На виконання рекомендацій Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії), МОН України розроблено і затверджено «Дорожню карту щодо створення умов для підвищення якості навчання державною мовою та мовами корінних народів і національних меншин (спільнот) у закладах загальної середньої освіти України на 2023–2027 роки» (наказ МОН України від 14 лютого 2024 року № 178) (далі – Дорожня карта). 1 березня 2024 року за сприяння Ради Європи, а також громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України проведено круглий стіл, присвячений презентації Дорожньої карти. З повною

версією Дорожньої карти можна ознайомитися за покликанням: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/91467/

Дорожня карта має на меті сприяти створенню умов для підвищення якості навчання державною мовою та навчання мовами корінних народів і національних меншин / спільнот (або їх вивчення) у закладах освіти відповідно до української законодавчої та нормативної бази в сфері освіти. Відповідно основними завданнями національної мовної та освітньої політики України на сучасному етапі її розвитку є укріплення засад державної мови, визнання її як важливого чинника формування національної та громадянської ідентичності; сприяння розвитку рідної мови представників корінних народів і національних меншин (спільнот), забезпечення її активної ролі в освітньому процесі з метою збереження етнокультурної ідентичності здобувачів освіти; підтримка культурного розмаїття як цінного ресурсу держави, розвиток толерантності та взаємоповаги в міжнаціональному спілкуванні; забезпечення культурно-освітніх потреб національних спільнот з урахуванням пріоритетів соціально-політичного розвитку України.

У Державній цільовій національно-культурній програмі «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року забезпечення освітніх прав визначено як пріоритет, зокрема заплановане завдання № 3 «Забезпечення підтримки та розвитку процесів освіти різних рівнів мовами національних меншин (спільнот) та корінних народів України відповідно до законодавства» до якого включені 9 заходів із підтримки та розвитку процесів освіти різних рівнів мовами національних меншин (спільнот) та корінних народів України та завдання № 4 «Забезпечення мовних прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) та корінних народів України, підтримка збереження мов національних меншин (спільнот) та корінних народів України відповідно до законодавства» до якого включені 16 заходів, зокрема заходи щодо розроблення проєкту Стратегії збереження і розвитку мов яким загрожує зникнення (урумської, румейської, караїмської, кримчацької та інших).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 224-р схвалено операційний план щодо реалізації Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022-2032 роки. Мета Стратегії - створення нормативно-правових, інституційних, організаційних та інших умов відновлення, збереження та розвитку кримськотатарської мови, розширення сфери її застосування, реалізації мовних прав носіїв кримськотатарської мови, підвищення престижу мови корінного народу як засобу комунікації.

За інформацією органів управління освітою обласних державних (військових) адміністрацій, у 2023 році функціонувало 205 закладів загальної середньої освіти (комунальні та приватні) (далі – ЗЗСО) з класами з навчанням мовами корінних народів, національних меншин (спільнот) поряд з державною, у яких навчалися 35776 учнів. 70 ЗЗСО з класами з навчанням українською та іншими мовами національних меншин. З них: 17 ЗЗСО – з українською та румунською мовами (Закарпатська, Чернівецька області); 3 ЗЗСО – з українською та польською мовами (Хмельницька, Львівська області); 4 ЗЗСО – з українською та російською мовами (Дніпропетровська (1), Харківська (3)); 1 ЗЗСО – з українською і словацькою мовами (Закарпатська область); 27 ЗЗСО – з українською та угорською мовами (Закарпатська область). 135 ЗЗСО, з класами з навчанням тільки однією мовою, зокрема: 3 ЗЗСО – з польською (Львівська область); 4 ЗЗСО – російською (Дніпропетровська (3), Одеська (1)); 59 ЗЗСО – з румунською мовою (Закарпатська, Чернівецька області); 69 ЗЗСО – з угорською мовою (Закарпатська область); 1 ЗЗСО – з німецькою мовою, м. Київ.

У Одеській області у 2023/2024 навчальному році у 17 ЗЗСО сформовано класи відповідно до запитів щодо надання якісних освітніх послуг з урахуванням вибору мови навчальної діяльності здобувачів освіти. Зазначені заклади провадять освітній процес двома мовами, що передбачено низкою законодавчих актів у сфері освіти та вільним вибором учасників освітнього процесу, а саме: українською та румунською (16 закладів), українською та болгарською (1 заклад).

Коментар до пункту 2

Мережа закладів освіти з класами (групами) з навчанням, вихованням угорською мовою сформована в Закарпатській області. У Берегівському, Мукачівському, Рахівському, Тячівському, Ужгородському, Хустському районах області функціонують заклади освіти з класами (групами) з навчанням угорською мовою та вивченням угорської мови.

Із 604 закладів дошкільної освіти у 108 функціонує щонайменше одна група з угорською мовою виховання. Загалом організовано 207 груп для 3 327 дітей угорської національної меншини (спільноти).

У 2022/2023 навчальному році функціонували 96 ЗЗСО де угорською мовою навчалися 15 953 учні, у тому числі 710 у шести приватних ліцеях. У 69 закладах освіти освітній процес здійснювався угорською мовою, для цього організовано роботу 715 класів для 11 913 учнів. У 27 закладах діяв 271 клас з угорською мовою навчання функціонує поряд із класами з навчанням державною мовою, у них навчалися 4040 учнів. У 19 закладах загальної середньої освіти 2258 учнів

угорську мову вивчали як другу іноземну, 481 здобувач освіти опановував її факультативно.

Мережа закладів освіти з класами (групами) з вихованням, навчанням румунською мовою чи її вивченням сформована в Закарпатській, Чернівецькій та Одеській областях. У цих областях функціонує 64 ЗДО з групами з вихованням румунською мовою, в яких виховуються румунською мовою 3093 дітей. Також функціонує 93 ЗЗСО з класами з навчанням румунською мовою, у яких навчаються румунською мовою 15 487 учнів. Окрім цього, у 18 ЗЗСО 2606 учнів Чернівецької області вивчають румунську мову як самостійний навчальний предмет.

Мережа закладів освіти з класами (групами) з навчанням, вихованням словацькою мовою є у Закарпатській області. В м. Ужгороді проживає 2,5 тис. словаків, для задоволення освітніх потреб словацької національної меншини функціонує один заклад дошкільної освіти, де рідною мовою виховується 22 дитини. Базовою школою, що надає повну загальну середню освіту, є Ужгородський ліцей № 4 де навчається 358 учнів, навчання здійснюється за трьома ступенями. На I ступені (початкові класи) заняття проводиться словацькою мовою, на інших двох – українською та словацькою мовами. Окрім цього, у 14 ЗЗСО Закарпатської області вивчають словацьку мову як самостійний навчальний предмет.

За інформацією Державної служби статистики України, існує на підконтрольній Українському уряду території один заклад у якому вивчають кримськотатарську мову як самостійний навчальний предмет – приватний заклад «Кримськотатарський ліцей «Бірлік скул» у Київській області. У п'яти класах вивчають кримськотатарську мову як навчальний предмет: 5 клас – 7 учнів; 6 клас – 4 учні; 7 клас – 10 учнів; 8 клас – 6 учнів; 9 клас – 10 учнів. У рамках вибіркових курсів факультативно або в гуртках кримськотатарську мову опановують 188 учнів.

В рамках реалізації Стратегії розвитку кримськотатарської мови було створено Національний корпус кримськотатарської мови, який було презентовано 23 листопада 2023 року. Це електронний масив текстів, завдяки якому можна досліджувати кримськотатарську мову як базу даних. Платформа виконуватиме функцію відкритої бази даних навчально-освітніх, наукових та інших матеріалів кримськотатарською мовою. Корпус дозволяє аналізувати великий обсяг мовних матеріалів за декілька покликів. Зокрема, наприклад, сервіс обробляє за лічені секунди масив текстів у 20 тис. сторінок. Робота над проектом тривала рік і об'єднала близько 30 учасників у різних куточках України і світу. За рік було

проаналізовано понад 900 матеріалів, серед яких художня і наукова література, періодичні видання тощо.

Стаття 15

Сторони створюють необхідні умови для ефективної участі осіб, які належать до національних меншин, у культурному, соціальному та економічному житті і в державних справах, зокрема у тих, що їх стосуються.

Коментар до статті 15

Стаття 9 Закону № 2827-ІХ визначає, що особи, які належать до національних меншин (спільнот), мають право брати участь у виборах та референдумах, вільно обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, мають рівний доступ до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, а також право на рівноправну участь в економічному та соціальному житті країни, у тому числі у питаннях, пов'язаних із збереженням та популяризацією культури, традицій та ідентичності національної меншини (спільноти), до якої вони належать. Частина друга цієї статті визначає, що держава створює необхідні умови для ефективної участі осіб, які належать до національних меншин (спільнот), у соціальному та економічному житті, а також в управлінні державними справами.

Закон № 2827-ІХ визначає одним із принципів на яких базується державна політика у сфері національних меншин (спільнот) інклюзивне залучення осіб, які належать до національних меншин, у тому числі через їх громадські об'єднання, до формування та реалізації державної політики у сфері національних меншин (спільнот) на всіх рівнях врядування (пункт 5 частини 2 статті 13).

Частина друга статті 15 Закон № 2827-ІХ містить прямий припис про те, що центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері національних меншин (спільнот), відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» утворює консультативно-дорадчий орган, до складу якого включаються представники громадських об'єднань національних меншин (спільнот), а також, за потреби, інші постійні або тимчасові консультативні та дорадчі органи.

2 жовтня 2023 року, відповідно до частини другої статті 15 Закону № 2827-ІХ, видано наказ ДЕСС № Н-86/12 «Питання діяльності Ради громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України», який зареєстрований Міністерством юстиції України 22 листопада 2023 р. за № 2017/41073, чинний з 29 грудня 2023 року.

21 травня 2024 року видано наказ ДЕСС «Про затвердження Персонального складу Ради громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України», який дав старт діяльності нового консультативно-дорадчого органу за представництва громадських об'єднань національних меншин (спільнот), що передбачено Законом № 2827-ІХ. До складу ради увійшли 18 представників громадських об'єднань національних меншин (спільнот), які були відібрані шляхом відкритого конкурсу проведеного ДЕСС відповідно до Положення про Раду громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України.

31 травня 2024 року відбулось перше організаційне засідання Ради на якому обрали керівний склад: голову, заступника голови та секретаря Ради, а також обговорили початковий план діяльності. Рада відповідно до покладених на неї завдань вивчає та аналізує стан забезпечення реалізації та захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України, причини виникнення загальнодержавних проблем збереження та розвитку етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України.

Відповідно до підпунктом 4 пункту 2 додатку 2 «Завдання і заходи» до Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2023 р. № 850-р заплановано щорічне проведення Форуму національних меншин (спільнот) та корінних народів України як інформаційного майданчика для обговорення актуальних питань у сфері міжнаціональних відносин та забезпечення реалізації прав представників національних меншин (спільнот) і корінних народів України з усіма заінтересованими сторонами.

Перший всеукраїнський Форум національних меншин (спільнот) України, присвячений реалізації реформ з удосконалення українського законодавства відповідно до європейського у сфері етнополітики та забезпечення прав національних меншин (спільнот) в умовах війни пройшов у м. Києві 7 червня 2024 року. Учасники Форуму ухвалили підсумковий документ, в якому визначили ключові пріоритети для забезпечення прав та захисту законних інтересів національних меншин в Україні. Документ опублікований на сайті ДЕСС, доступний за посиланням: <https://dess.gov.ua/pidsumkovyy-dokument-forumu-natsionalnykh-menshyn-v-ukraini/>

МОН України впроваджує заходи на забезпечення ефективної роботи консультативно-дорадчого органу – Ради представників громадських об'єднань корінних народів, національних меншин України при Міністерстві освіти і науки

України, що утворений відповідно до наказу МОН України від 7 червня 2018 № 606. Метою діяльності Ради є сприяння створенню ефективних організаційних та правових умов для реалізації корінними народами, національними меншинами (спільнотами) конституційного права на навчання рідною мовою, вивчення рідної мови, вивчення державної мови, врахування громадської думки у процесі підготовки рішень МОН України, підтримання постійного діалогу з громадськістю. До складу Ради входить 41 представник громадських об'єднань національних меншин і корінних народів України. Рада розробляє пропозиції до проєктів державної освітньої політики з питань забезпечення прав національних меншин та корінних народів в освітній сфері, а також здійснює експертизу та моніторинг реалізації відповідних рішень. Рада також виконує комунікаційну функцію у співпраці між МОН України та громадськими об'єднаннями національних меншин і корінних народів у процесі вироблення державної політики у сфері освіти.

Стаття 18 Закону № 2827-ІХ передбачає, що місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, за ініціативою громадських об'єднань національних меншин можуть утворювати консультативні, дорадчі, інші допоміжні органи, до складу яких входять представники громадських об'єднань національних меншин (спільнот), для врахування інтересів та реалізації передбачених законом прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот), при вирішенні питань, віднесених до їх повноважень. Частина друга цієї статті визначає, що проєкти рішень місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб з питань, пов'язаних з реалізацією передбачених цим Законом прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот), виносяться на обговорення дорадчих органів з питань національних меншин (спільнот) у разі їх утворення. Пропозиції та зауваження дорадчих органів з питань національних меншин (спільнот) мають рекомендаційний характер і є обов'язковими до розгляду відповідними органами та посадовими особами. Місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані повідомити відповідні дорадчі органи з питань національних меншин (спільнот) про результати розгляду поданих пропозицій у десятиденний строк з дня їх отримання.

За повідомленнями обласних і Київської міської державних (військових) адміністрацій Ради представників громадських організацій національних меншин утворені при 17 обласних і Київській міській державних (військових) адміністраціях, в Одеській і Івано-Франківській областях такі Ради утворені при департаментах (управліннях) культури ОВА, у Вінницькій області утворена як громадська організація: «Рада національних товариств Вінниччини». В інших

областях представники громадських об'єднань національних меншин входять до складу Громадських рад при облдержадміністраціях. Обласні державні (військові) адміністрації постійно проводять консультації з представниками національних меншин (спільнот) і корінних народів щодо вирішення питань у сфері міжнаціональних відносин.

Що стосується інших форм залучення осіб, які належать до національних меншин, до процесів прийняття управлінських рішень, то варто зазначити, що, відповідно до пункту 1 §42 Регламенту Кабінету Міністрів України, затвердженого постановою № 950 Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 року, розробник законопроекту або проекту нормативно-правового акта Кабінету Міністрів України повинен в обов'язковому порядку організувати громадське обговорення тих проектів, що мають важливе суспільне значення і стосуються прав та обов'язків громадян. У звітному періоді ДЕСС систематично організовувала консультаційні зустрічі з представниками громадських організацій національних меншин і корінних народів України щодо обговорення проектів законодавчих і нормативно-правових актів.

У 2023 році відбулися консультації щодо обговорення пропозицій з підготовки Концепції державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті», в період з 16 січня по 3 квітня проведено 16 зустрічей з представниками таких національних меншин: румунської, угорської, молдовської, польської, болгарської, німецької, словацької, чеської, литовської і естонської, єврейської, грецької, вірменської, грузинської, гагаузької, ромської та представниками кримськотатарського, караїмського і кримчацького корінних народів.

8 травня 2023 року в Будинку Уряду під головуванням Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, за участі Голови ДЕСС відбулись консультації з представниками громадських організацій національних меншин щодо напрацювання пропозицій до проекту Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті».

22 травня 2023 року ДЕСС провела консультаційну зустріч щодо обговорення проекту Плану заходів з реалізації Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року на 2024-2025 роки. В зустрічі взяли участь 26 ромських активістів, які висловили понад 30 пропозицій і зауважень до проекту.

8 червня 2023 року ДЕСС провела консультаційну зустріч щодо обговорення проекту Порядку утворення та функціонування Центру національних меншин

(спільнот) розробленого на виконання положення частини першої статті 19 Закону № 2827-ІХ. В зустрічі взяли участь 44 представники громадських організацій національних меншин та експертного середовища. Представники громадського сектору внесли 16 пропозицій на удосконалення проєкту наказу.

З 20 серпня по 3 вересня 2023 року ДЕСС організувала громадське обговорення проєкту Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року. Громадське обговорення проходило у двох форматах:

- 1) матеріали були оприлюднені на офіційному веб-сайті ДЕСС і всі зацікавлені особи могли у письмовій формі надсилати зауваження і пропозицій до проєкту;
- 2) з 28 по 31 серпня 2023 року ДЕСС провела онлайн-засідання восьми тематичних робочих груп. Робочі групи об'єднували зацікавлених представників громадських організацій національних меншин і корінних народів, державних органів та представників експертного середовища. Онлайн-засідання тематичних груп проходили за високої активності учасників, у засіданнях брали участь від 30 до 46 учасників. Засідання першої тематичної групи відкривав Перший заступник Голови Верховної Ради України. За результатами обговорення надійшло 25 усних і письмових пропозицій до проєкту Програми.

7 вересня 2023 року ДЕСС провела консультаційну зустріч щодо обговорення проєкту Положення про Раду громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України в онлайн режимі. В зустрічі взяли участь 42 представники громадських організацій національних меншин та експертного середовища.

29 вересня 2023 року ДЕСС провела консультаційну зустріч щодо обговорення проєкту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методології використання мов національних меншин (спільнот) України в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення» в онлайн режимі. В зустрічі взяли участь 38 представників громадських організацій національних меншин.

24 листопада 2023 року на консультаційній зустрічі Прем'єр-міністра України за участі представників Уряду, Верховної Ради України, Офісу Президента України з представниками національних меншин обговорили проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів щодо прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах». В зустрічі взяли участь 29 представників національних меншин (спільнот).

Національне виборче законодавство не містить дискримінаційних положень за етнічними/расовими ознаками. Громадяни України з-поміж осіб, що належать до національних меншин (спільнот) та корінних народів на рівних засадах обираються до виборчих органів державної влади всіх рівнів. (Докладніше у поясненнях до пункту 2 статті 4). Такі принципи відображені і в інших законодавчих актах, зокрема стаття 4 Закону України «Про державну службу» визначає принципи державної служби серед них: забезпечення рівного доступу до державної служби, заборона всіх форм та проявів дискримінації, відсутність необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження. Громадяни України, які є представники національних меншин (спільнот), мають рівні права при вступі на державну службу, а також для заняття політичних посад. У місцях компактного проживання етнічних громад особи, що належать до національних меншин та корінних народів, або володіють їхніми мовами, представлені на рівні обласної та районних та місцевих рад, працюють в державних адміністраціях та органах місцевого самоврядування.

22 грудня 2023 року Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження № 1197-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року на 2024-2025 роки» (далі - План заходів). Документом передбачено розробку та впровадження регіональних планів заходів з урахуванням специфіки становища, потреб та етнокультурних особливостей осіб, які належать до ромської національної меншини (спільноти). Також, документом впроваджується практика звітування відповідального органу державної влади за реалізацію Плану заходів на системній основі.

План заходів передбачає забезпечення рівних прав і можливостей для ромів у всіх сферах суспільного життя, зокрема у сфері освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, праці та зайнятості, соціальної сфери, культури та мистецтва. До Плану заходів включено 62 заходи на виконання 23 завдань в різних сферах суспільного життя пов'язаних з процесом інтеграції ромів у суспільне життя країни, які направлені на виконання 8 стратегічних цілей визначених Стратегією, виконавцями 32 позиції є обласні і Київська міська державні (військові) адміністрації. До підготовки Плану заходів активно долучилися громадські активісти – представники ромської національної меншини (спільноти). З 1 по 14 травня 2023 року проходило громадське обговорення проєкту Плану заходів, письмові пропозиції до проєкту подали Міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» і Закарпатський обласний благодійний фонд «Благо» інші організації свої зусилля направили на обговорення проєкту акта на онлайн зустрічі, яка відбулася 22

травня 2023 року. В зустрічі взяли участь 26 ромських активістів, які висловили понад 30 пропозицій і зауважень до проєкту, більшість співпадала з письмовими пропозиціями, що були подані раніше. Ромська рада України висловила ряд критичних зауважень і попросила додатковий термін для напрацювання пропозицій до проєкту Плану заходів. З урахуванням того, що значна кількість керівників громадських об'єднань перебувають в статусі внутрішньо переміщених осіб або знаходяться за кордоном, учасники зустрічі погодилися на таку пропозицію. Пропозиції від Ромської ради України надійшли до ДЕСС 14 липня 2023 року. За результатами громадського обговорення до проєкту акта внесено одинадцять нових заходів, а також редакційні правки.

ДЕСС забезпечує координацію діяльності щодо виконання Плану заходів на національному рівні та активно працює над виконання завдань і заходів.

16 квітня 2024 року ДЕСС спільно з Програмою розвитку ООН (UNDP) та Міжнародним банком реконструкції та розвитку (МБРР), за підтримки спільного проєкту Європейського Союзу і Ради Європи «Підтримка впровадження європейських стандартів щодо боротьби з дискримінацією та прав національних меншин в Україні», оголосили про початок проведення соціологічного дослідження дотримання прав ромів у Закарпатській області.

17 квітня 2024 року в Києві відбувся круглий стіл, присвячений розширенню доступу ромів до документів, що посвідчують особу. Захід був проведений ДЕСС та Омбудсменом України за підтримки спільного проєкту ЄС та РЄ «Підтримка впровадження європейських стандартів щодо боротьби з дискримінацією та прав національних меншин в Україні». Учасники ознайомилися з результатами пілотного проєкту з документування ромів, який реалізується в м. Мукачево, Закарпатської області. Учасники круглого столу обговорили правові механізми щодо спрощення процедури документування ромів.

21 травня 2024 року видано наказ ДЕСС № Н-53/12 «Про затвердження персонального складу Ради громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України». До складу ради увійшов голова Ромської ради України, яка об'єднує 46 громадських організацій ромської національної меншини(спільноти) з усіх регіонів України.

27-28 травня 2024 року відбувся моніторинговий візит до Чернігівської і Черкаської областей щодо дотримання прав представників ромської національної меншини (спільноти). До моніторингової групи увійшли представники ДЕСС, МОН України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України. Група відвідала навчальні заклади і місця традиційного проживання

ромської національної меншини (спільноти) в містах Чернігові, Прилуках, Сміла і Золотоноша. Встановлено відсутність освітньої сегрегації ромських дітей, органи місцевого самоврядування забезпечують соціальний супровід сімей, що перебувають в складних життєвих обставинах, забезпечують можливість для розвитку національної культури. Заявлені основні проблеми: працевлаштування і погіршення матеріального стану через повномасштабне вторгнення російських військ, зокрема в Чернігові ромські сім'ї втратили житло через обстріли.

7 червня 2024 року прийнята постанова Кабінету Міністрів України № 670 «Про затвердження переліку мов національних меншин (спільнот) та корінних народів України, яким загрожує зникнення», метою прийняття постанови є збереження та розвиток мов національних меншин (спільнот) та корінних народів України, які перебувають під загрозою зникнення, що відповідає статті 11 Конституції України. До переліку включена також ромська мова для якої необхідно забезпечити процес кодифікації та можливість факультативного викладання у загальноосвітніх навчальних закладах.

7 червня 2024 року відбувся Форум національних меншин (спільнот) України, у форумі взяли участь більше 100 представників національних меншин (спільнот) з усіх регіонів України, в тому числі і представники ромської національної меншини (спільноти).

10 липня 2024 року, відбулося перше засідання Міжвідомчої робочої групи з питань координації виконання Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року. Міжвідомча робоча група сформована в складі 26 осіб, її очолив Міністр Кабінету Міністрів України. До складу Міжвідомчої робочої групи увійшли заступники керівників центральних органів виконавчої влади, що відповідають за реалізацію Стратегії, заступник голови парламентського комітету з прав людини і міжнаціональних відносин, Представник Уповноваженого Верховної Ради України з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів і п'ять представників громадських організацій ромської національної меншини, що були відібрані за результатами відкритого конкурсу. На засіданні заслухали звіт ДЕСС про впровадження Стратегії у 2023 році та в першому півріччі 2024 року, також обговорили заходи, що будуть впроваджуватися у 2024 році, зокрема відзначення Міжнародного дня голокосту ромів.

Стаття 16

Сторони утримуються від вжиття заходів, які змінюють пропорційний склад населення в місцевостях, де проживають особи, які належать до національних меншин, і які спрямовані на обмеження прав і свобод, що впливають з принципів, проголошених у цій Рамковій конвенції.

Коментар до статті 16

Нова територіальна структура в Україні була затверджена 12 червня 2020 року розпорядженнями Кабінету Міністрів України «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад», розроблених відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», та постановою Верховної Ради України від 19 липня 2020 року № 807-ІХ «Про утворення та ліквідацію районів». Станом на 1 січня 2021 рік в Україні нараховується 1469 громад, сформованих шляхом об'єднання сіл, селищ і міст та утворено 136 нових районів. У звітному періоді інших заходів щодо змін територіального устрою не проводилось.

Відповідно до частини другої статті 13 Закону № 2827-ІХ державна політика у сфері національних меншин (спільнот) базується на принципах інтеграції осіб, які належать до національних меншин (спільнот), в українське суспільство на основі визнання прав і свобод людини і громадянина та запобігання примусовій асиміляції.

З урахування цих принципів та специфіки розселення національних меншин (спільнот), для захисту права осіб, що належать до національних меншин (спільнот) на використання мов національних меншин (спільнот) Законом № 2827-ІХ визначено саме територію населеного пункту (село, селище, місто) в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення. З метою уникнути зловживань на місцевому рівні перелік населених пунктів, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення, затверджує Кабінет Міністрів України (частина 12 статті 10 Закону № 2827-ІХ).

4 березня 2024 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 257 «Про затвердження Порядку визначення переліку населених пунктів, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення», якою встановлено процедуру визначення переліку населених пунктів, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, або в яких такі особи складають значну частину населення.

Стаття 17

1. Сторони зобов'язуються не перешкоджати здійсненню права осіб, які належать до національних меншин, встановлювати і підтримувати вільні та мирні транскордонні контакти з особами, які на законних засадах перебувають в інших державах, зокрема з тими особами, з якими їх об'єднують спільні етнічні, культурні, мовні або релігійні ознаки чи спільна культурна спадщина.
2. Сторони зобов'язуються не перешкоджати здійсненню права осіб, які належать до національних меншин, брати участь у діяльності неурядових організацій як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Коментар до пункту 1

Положення цієї статті Рамкової конвенції знайшли відображення у статті 21 Закону № 2827-ІХ яка визначає, що особи, які належать до національних меншин (спільнот), та громадські об'єднання національних меншин (спільнот) можуть підтримувати зв'язки з представниками країн етнічного споріднення, національними громадськими об'єднаннями за межами України, брати участь у діяльності відповідних міжнародних неурядових організацій. Такі особи та громадські об'єднання можуть отримувати допомогу від іноземних держав, приватних осіб, громадських об'єднань, фондів та інших іноземних установ у порядку, визначеному законом.

За повідомленням Львівської державної (військової) адміністрації на території Львівської області досить активно відбувається міжнародна співпраця, яка спрямована на реалізацію спільних проєктів і посилення міжнародних зв'язків між громадськими організаціями. З метою захисту осіб, в тому числі тих, які належать до національних меншин, органи влади докладають зусиль щодо укладання угод з сусідніми державами. Зокрема, територіальні громади Львівщини спільно з польськими партнерами активно працюють над розробкою проєктів для програми Interreg NEXT «Польща – Україна», яка була затверджена Європейською Комісією 30 листопада 2022 року. Вона дає можливість продовжувати транскордонне співробітництво між Польщею та Україною, зміцнювати зв'язки між організаціями та мешканцями прикордонних територій, а також розвивати території, охоплені співробітництвом.

За повідомленням Одеської державної (військової) адміністрації у 2020-2023 роках на території Одещини реалізовувались:

- європейський проєкт «EFIGE – транскордонний комплекс. Поєднання культурної спадщини в Придунав'ї». Проєкт пройшов конкурсний відбір у рамках Спільної операційної програми Європейського Союзу «Румунія – Україна

2014-2020» в рамках пріоритету «Просування і збереження культурної та історичної спадщини». Головними партнерами проєкту виступили Повітова рада Тулча (Румунія), виконавчий комітет Ізмаїльської міської ради, FLAG – Дельта Дунаю (Тулча, Румунія), Асоціація сталого розвитку Прут-Дунай (Галац, Румунія).

- проєкт «GreeTHiS – зелений туризм та історична спадщина – сходинка для розвитку Басейну Чорного моря 2014-2020» за участі партнерів проєкту з Болгарії, Румунії, Грузії та Республіки Молдова;

- проєкт «VOCALIC – підвищення цінності культурної ідентичності та спільної історії для розвитку туризму в прикордонній зоні Нижнього Дунаю», який пройшов конкурсний відбір у рамках Спільної операційної програми Європейського Союзу «Румунія – Україна 2014-2020». Головними партнерами стали Молодіжна громадська організація «Нове покоління Європи» (Ізмаїл, Україна) разом із своїми партнерами — Асоціацією Сталого Розвитку Дельти Дунаю (м. Тульча, Румунія) та Муніципалітетом Кілія Веке (повіт Тульча, Румунія).

Стаття 18

1. Сторони намагаються, у разі необхідності, укласти двосторонні та багатосторонні угоди з іншими державами, зокрема сусідніми, з метою забезпечення захисту осіб, які належать до відповідних національних меншин.

2. У разі необхідності Сторони вживають заходів для заохочення транскордонного співробітництва.

Коментар до пункту 1

Положення цієї статті Рамкової конвенції відображені у статті 20 Закону № 2827-IX яка визначає, що Україна сприяє розвитку міжнародного співробітництва з питань забезпечення та захисту прав та інтересів національних меншин (спільнот), зокрема шляхом укладання та реалізації багатосторонніх і двосторонніх договорів у зазначеній сфері. Також визначає, що органи державної влади в межах своїх повноважень співпрацюють з відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями у сфері захисту прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот), сприяють вирішенню питань, що стосуються національних меншин (спільнот), у тому числі шляхом проведення міждержавного діалогу. Важливим є положення частини третьої цієї статті, за яким особам, які належать до національних меншин (спільнот), надано можливість входити до складу міжурядових двосторонніх комісій з питань забезпечення прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот).

Україна продовжує виконувати чинні двосторонні угоди щодо захисту прав національних меншин (спільнот), зокрема щодо забезпечення роботи двосторонніх міжурядових комісій:

- двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури;
- змішаної міжурядової українсько-румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин;
- змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин;
- міжурядової українсько-німецької комісії із співробітництва у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні.

Впродовж звітного періоду Україна та Румунія продовжили перемовини щодо підсумків VII засідання Змішаної міжурядової Українсько-Румунської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин у форматі відеоконференції. Під час цих зустрічей сторони обговорювали відповідні питання національних меншин (спільнот) у контексті положень Рамкової конвенції, а також релевантних міжнародних стандартів у рамках РЄ та ОБСЄ. Останнє таке засідання відбулося 11 лютого 2022 року. У зв'язку з повномасштабною агресією Росії проти України, цей формат роботи було призупинено. Україна продовжує співпрацю з Румунією в інших форматах, зокрема питання національних меншин включено до Угоди про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Румунією від 11 липня 2024 року. Питання національних меншин (спільнот) обговорювалися на першому засіданні урядів двох країн, що проходило 18 жовтня 2023 року. Зокрема, Українська сторона підтвердила необхідність вирішити питання штучного розмежування між румунською та «молдовською» мовами, з огляду на надання румунській мові статусу державної мови в Республіці Молдова.

17 лютого 2023 року, в Києві відбулася робоча зустріч Голови ДЕСС Віктора Єленського з Надзвичайним і Повноважним послом Румунії в Україні Александру-Віктором Мікулою, на зустрічі обговорили етнополітичну та релігійну ситуацію в Україні та Румунії, особливості врядування у сфері релігії та захисту прав національних меншин у обох державах. Учасники зустрічі обговорили подальші кроки з метою поглиблення українсько-румунської співпраці у сфері захисту прав національних меншин та поновлення роботи змішаної міжурядової комісії. Також представники ДЕСС взяли участь у Міжнародній конференції «Національні меншини в Румунії – успішні політики у сфері національних меншин для соціальної згуртованості та демократичної стабільності» 20–21 жовтня 2023 року в м. Тімішуара та у засіданні круглого

столу на тему: «Посилення рівності та захисту прав національних меншин в Україні відповідно до європейських стандартів, у тому числі в рамках переговорів про вступ до Європейського Союзу», який пройшов у м. Чернівці 30 травня 2024 року за ініціативи Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Народного адвоката Румунії.

Україна та Угорщина працювали над відновленням роботи Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин. Зокрема, у липні 2021 року українською стороною було підготовлено та передано угорській стороні проект протоколу чергового XVI засідання Змішаної комісії. Для узгодження питань запропонованих до розгляду, за ініціативи української сторони було проведено зустрічі співголів Змішаної комісії у форматі відеоконференції 30 липня 2021 року та офлайн у м. Києві 21 вересня 2021 року. На запрошення угорської сторони у грудні 2021 року делегація ДЕСС відвідала Угорщину для вивчення угорської політики щодо національних меншин та узгодження питань наступного засідання комісії. Через повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року консультації призупинилися, а претензії угорської сторони до прийнятого в грудні 2022 року Закону № 2827-IX, перевели питання щодо реалізації права угорської національної меншини (спільноти) на використання рідної мови у сферу міждержавних відносин. Зокрема це питання було предметом обговорення під час зустрічі в м. Ужгороді 29 січня 2024 року делегації Угорщини на чолі з Міністром зовнішньої економіки і закордонних справ і делегації України на чолі з керівником Офісу Президента України і Міністром закордонних справ України. А також під час офіційного візиту Прем'єр-міністра Угорщини в Україну 2 липня 2024 року.

За інформацією наданою Міністерством освіти і науки України між Угорщиною і Україною досягнуто домовленостей про продовження та поглиблення спільної роботи задля забезпечення освітніх потреб угорської меншини в Україні та української меншини в Угорщині. 22 липня 2021 року в рамках візиту Міністра зовнішньої економіки і закордонних справ Угорщини до Києва підписано Угоду між Урядами України та Угорщини про взаємне визнання документів про освіту та наукові ступені. Угодою передбачено спрощення процедури взаємного визнання документів про освіту та наукові ступені, отриманих в закладах освіти і наукових установах України та Угорщини. За результатами домовленостей, досягнутих під час II засідання робочої групи, було сформовано три підгрупи експертів, які працювали за напрямками: видання підручників, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, методики викладання української мови в класах з навчанням угорською мовою.

16 вересня 2021 року в м. Ужгороді відбулося III засідання українсько-угорської міжвідомчої робочої групи з питань освіти, за його результатами розпочато інноваційний освітній проєкт за темою «Європейська інтегрована модель школи з угорською мовою навчання» на базі закладів загальної середньої освіти Закарпатської області на жовтень 2021 – листопад 2026 роки». До проєкту долучено Закарпатське угорськомовне педагогічне товариство. Метою проєкту є створення ефективної інтегративної моделі навчання, комфортної для здобувачів освіти, забезпечення її якості для представників угорської національної меншини в процесі реформування української школи. Учасниками проєкту є 80 закладів загальної середньої освіти з класами з навчанням угорською мовою. Також під час засідання відбулися консультації щодо укладення Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та Міністерством закордонних справ і торгівлі Угорщини про співробітництво за стипендіальною програмою Угорщини на 2022–2024 роки.

15 вересня 2023 року в м. Будапешт відбулося IV засідання українсько-угорської міжвідомчої робочої групи з питань освіти. Під час засідання сторонами обговорено заходи, здійснені на виконання Протоколу третього засідання, зокрема: вивчення української мови та навчання угорською мовою у закладах загальної середньої освіти України; розроблення та видання підручників і посібників; підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Також у ході засідання підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та Міністерством закордонних справ і торгівлі Угорщини про співробітництво за стипендіальною програмою Угорщини на 2023-2025 роки.

Впродовж звітнього періоду проходили консультації зі словацькою стороною щодо проведення чергового засідання двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури, зокрема під час зустрічі Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала з Прем'єр-міністром Словацької Республіки Робертом Фіцо і спільних консультацій Урядів України та Словацької Республіки 11 квітня 2024 року в м. Міхаловце (Словацька Республіка), досягнута домовленість про проведення такого засідання в першій половині 2025 року.

22 жовтня 2021 року в м. Києві відбулося 11 засідання Міжурядової українсько-німецької комісії із співробітництва у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні. Засідання пройшло в дружній та конструктивній атмосфері. Комісія позитивно оцінила результати роботи обох Сторін і звернула увагу на необхідність подальшої реалізації спільних проєктів на місцевому, регіональному та державному рівнях. Сторони домовилися, що наступне засідання Комісії відбудеться у 2022 році у Федеративній Республіці Німеччина, але повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022

року призупинило консультації з цього питання. З метою відновлення роботи комісії 21 червня 2024 року прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 738 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2015 р. № 1075» щодо зміни посадового складу Міжурядової українсько-німецької комісії із співробітництва у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні. Зміни пов'язані з розширенням повноважень ДЕСС, як центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері національних меншин (спільнот) відповідно до статті 15 Закону № 2827-ІХ. Проходять консультації з німецькою стороною щодо проведення 12 засідання в першому кварталі 2025 року.

За повідомленням Міністерства освіти і науки України у 2024 році триває офіційна процедура підписання «Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про заклади дошкільної і загальної середньої освіти з навчанням польською мовою або вивченням польської мови як мови національної меншини в Україні та дитячі садки і школи з навчанням українською мовою або вивченням української мови як мови національної меншини в Республіці Польща». Підписання зазначеної угоди сприятиме забезпеченню реалізації права громадян України, які належать до польської національної меншини, вивчати польську мову та навчатися польською мовою в закладах дошкільної і загальної середньої освіти України, та громадян Республіки Польща, які належать до української національної меншини, вивчати українську мову і навчатися українською мовою в дитячих садках і школах Республіки Польща. Зокрема на кожному рівні повної загальної середньої освіти українська та польська сторони забезпечуватимуть учнів, які належать до польської та відповідно до української національної меншини підручниками для вивчення польської і української мов, а також сприятимуть підвищенню кваліфікації вчителів, які викладають польську та відповідно українську мови, як мови національних меншин.

Коментар до пункту 2

Введення воєнного стану на всій території України значно вплинуло на розвиток транскордонного співробітництва, але окремі заходи проходили і в таких умовах. За повідомленням обласних державних (військових) адміністрації в прикордонних областях відбулися такі заходи.

В Одеській області:

1 червня 2022 року в Ізмаїльській картинній галереї Обласного центру естетичного виховання до Дня захисту дітей проведено Міжнародний дитячий фестиваль мистецтв «ДУНАЙ - РІКА ДРУЖБИ» в онлайн режимі. У ньому взяло участь понад 350 дітей з 5 європейських країн. Виставка-конкурс об'єднала юних

художників країн, що населяють береги великої європейської річки Дунай з України, Молдови, Румунії, Болгарії, Німеччини;

13-18 листопада 2022 року Міжнародний етнографічний кінофестиваль «ОКО» було проведено не в м. Торунь (Республіка Польща) та 20 листопада 2022 року відбулися покази фестивальных фільмів м. Гельсінкі (Фінляндія);

8 грудня 2022 року в м. Рені завершився 21-й Міжнародний фестиваль болгарської культури «Българи да си останем!» в онлайн форматі, що був присвячений Дню бессарабських болгар. Участь у ньому взяли 87 колективів і солістів, зокрема взяли участь 17 колективів з Болгарії.

Протягом 2020-2023 років на території Одещини реалізовувався європейський проєкт «EFIGE – транскордонний комплекс. Поєднання культурної спадщини в Придунав'ї». Проєкт пройшов конкурсний відбір у рамках Спільної операційної програми Європейського Союзу «Румунія – Україна 2014-2020» в рамках пріоритету «Просування і збереження культурної та історичної спадщини». Головними партнерами проєкту виступили Повітова рада Тулча (Румунія), виконавчий комітет Ізмаїльської міської ради.

У Рівненській області:

5-8 червня 2022 року делегація Рівненської області взяла участь у Конгресі місцевого самоврядування Ініціативи трьох морів (м. Люблін, Республіка Польща). Під час зустрічі з керівництвом Люблінського воєводства обговорили пріоритети участі Рівненської області у Програмі Транскордонного Співробітництва Interreg NEXT Польща-Україна 2021–2027. Делегація обговорила з представниками Люблінського воєводства та учасниками Конгресу з інших регіонів Польщі, що входять до Програми, проєктні ініціативи, які можуть бути реалізовані у рамках Програми у 2022-2024 роках;

19-23 вересня 2022 року відбулися зустрічі заступника голови Рівненської ОДА з керівництвом Підляського воєводства і Вармінсько-Мазурського воєводства щодо реалізації спільних проєктів транскордонного співробітництва «Україна – Польща 2021-2027» в галузі культури.

Програма Interreg NEXT «Польща – Україна», затверджена Європейською Комісією 30 листопада 2022 року на період до 2027 року, дає можливість продовжувати транскордонне співробітництво між Польщею та Україною, зміцнювати зв'язки між організаціями та мешканцями прикордонних територій, а також розвивати території, охоплені співробітництвом з української сторони до програми включені області: Волинська, Львівська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська та Івано-Франківська.

Стаття 19

Сторони зобов'язуються поважати та здійснювати принципи, проголошені у цій Рамковій конвенції, вдаючись, у разі необхідності, тільки до таких обмежень чи відступів від зобов'язань, які передбачені міжнародними правовими документами, зокрема Конвенцією про захист прав і основних свобод людини, і які можуть застосовуватися до прав і свобод, що впливають з вищезазначених принципів.

Коментар до статті 19

Україна ратифікувала Рамкову конвенцію без застережень. Але через повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року Україна вимушена запровадити певні обмеження зокрема пункт 3 розділу 5 «Перехідні та прикінцеві положення» Закону № 2827-IX визначає: «Установити, що на період дії воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України "Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, та протягом шести місяців з дня його скасування або припинення тимчасовому обмеженню в реалізації та захисті підлягають визначені статтею 7 (у частині права на мирні зібрання), статтями 14, 18, 19 та частиною третьою статті 20 цього Закону права національних меншин (спільнот), які ідентифікують свою приналежність за етнічним походженням із державою, що визнана в Україні та/або міжнародними організаціями державою-терористом (державою-агресором), яка вчиняє акти агресії проти України».

ЧАСТИНА 3. Особливі питання: національні меншини в умовах війни

У цій Доповіді Частина III використана для надання інформації щодо впливу військової агресії Російської Федерації (РФ) на стан національних меншин в Україні та про ситуацію з правами осіб, які належать до національних меншин на тимчасово окупованій території України.

З метою залякування населення російські військові наносять ракетні, артилерійські, авіаційні удари по населених пунктах, житлових масивах, соціальних, культурних об'єктах і культових спорудах. Люди вимушені тікати від військових дій і це створює загрозу для збереження культур національних меншин.

Результати національного опитування проведеного в Україні на замовлення Міжнародної організації з міграції та Агентства ООН з питань міграції показали,

що починаючи з 24 лютого 2022 року близько 32 млн. осіб в Україні прямо чи опосередковано постраждали від наслідків війни. З початку війни більше половини українців втратили дохід, понад 6 млн. населення України виїхали за кордон в пошуках тимчасового захисту, і понад 5 млн. стали внутрішніми переселенцями, детальніше за посиланням:

https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/Survey%20results_ENG_web.pdf

Під велику загрозу через окупацію потрапили унікальні культури малих народів: турків-месхетинців, кримчаків, караїмів, надазовських греків. Збереження культурних традицій відбувалось у місцях компактного проживання цих народів на основі практики традиційних релігійних обрядів, використання рідної мови в побуті та передачі народних традицій між поколіннями через народну творчість. Надазовські греки — унікальна окрема етнічна група греків з власними мовами та культурою, яка сформувалася на території Кримського півострова, а з кінця XVIII сторіччя компактно проживає на півдні Донецької області України. В межах однієї етнічної групи є дві мовні групи: урумська та румейська. Починаючи з 2014 року і дотепер майже всі поселення надазовських греків опинилися під окупацією. Удар, завданий Маріуполю, критично позначилися на можливості збереження культури та самого виживання цієї спільноти. Внаслідок бойових дій руйнувань зазнали культурні центри, культові споруди, пограбовані культурні цінності, що були надбанням національних меншин в Маріуполі, Волновасі, Мелітополі та інших містах, що зазнали окупації, музейні експонати, мистецькі колекції, архівні матеріали та інші цінності вивезені окупантами на територію Росії.

За повідомленням Донецької ОВА в наслідок бойових дій зазнали значних руйнувань населені пункти компактного проживання грецької спільноти: місто Волноваха, селище Сартана, село Гранітне, село Бугас, село Чермалик, село Старогнатівка, село Старомлинівка та інші населені пункти. Зокрема зруйновані:

- будинки культури, де проводилися репетиції фольклорних колективів і зберігалися народні костюми;
- бібліотеки, де були зібрані твори урумських і румейських поетів і письменників, оформлені тематичні виставки, що розповідали про життя спільноти;
- школи і дитячі садочки, де були оформлені куточки в національних традиціях надазовських греків, з історичними і сучасними матеріалами.

У період з 15-18 березня 2022 року внаслідок бойових дій зазнало пошкоджень приміщення Грецького культурного центру «Меотида» Маріупольського товариства греків в м. Маріуполь. В наслідок мародерства, зникли картини маріупольських греків – художників; невідома доля архівних матеріалів. У

березні 2022 року внаслідок бойових дій в м. Маріуполі напівзнищено будівлю грецького медичного центру «Гіппократи». Пошкоджено фасад будівлі, покрівлю та повністю знищено дороге медичне обладнання. У березні 2022 року постраждала будівля Культурного центру Федерації грецьких товариств України м. Маріуполь. Знищено її унікальну бібліотеку, меблі, техніку, колекцію картин українських художників грецького походження тощо.

Внаслідок активних воєнних дій на території області, а також значної руйнації культурних закладів усі організації національних меншин (спільнот) області та їхні творчі колективи втратили можливість здійснювати свою статутну діяльність. У містах Волноваха, Костянтинівка, Слов'янськ, Краматорськ, Маріуполь активно діяли громадські організації та творчі колективи вірменської національної (меншини) спільноти, але через воєнні дії, руйнацію закладів культури та тимчасову окупацію деяких районів області були змушені припинити свою діяльність.

У березні 2022 року внаслідок бойових дій зазнало пошкоджень приміщення громадської організації «Маріупольське товариство німців Відергебурт». Осередок національної меншини (спільноти) турків-месхетинців, що проживали у Бахмутському та Краматорському районах також припинив свою діяльність. Турки-месхетинці, які мешкали на території Бахмутського району, мали змогу збиратися у Центральній міській бібліотеці м. Бахмут, місто внаслідок інтенсивних боїв повністю зруйноване. Осередок азербайджанської національної спільноти, який до початку повномасштабного вторгнення активно здійснював свою діяльність у Покровському, Маріупольському та Краматорському районах, був змушений тимчасово припинити свою діяльність через активні бойові дії.

Подібна ситуація склалась у південній частині Запорізької області, де через окупацію припинили свою діяльність болгарські, грецькі, караїмські, чеські культурні товариства.

На території лівобережної частини Херсонської області через окупацію припинили діяльність громадські організації ромів, турків-месхетинців, кримських татар. Частина турків-месхетинців і кримських татар з цієї території виїхали до Туреччини.

Біженці і внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) ще один виклик для національних меншин (спільнот) України. Ризики і наслідки повномасштабної війни для більшості суспільства і для груп меншин, становище яких і раніше було вразливим, можуть мати різний характер. Однією з таких меншин є роми, які мали до війни економічні проблеми більшості родин, як наслідок внутрішньої

сегрегації. Вимушеними переселенцями стали ромські сім'ї з Донецької, Харківської, Луганської, Сумської, Чернігівської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської, Дніпропетровської, Київської областей і міста Києва. Такий висновок можна зробити зокрема й за результатами опитування «Становище ромів-переселенців у воєнний час», проведеного міжнародною благодійною організацією «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» у межах реалізації спільного проєкту з Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) у травні 2022 року, детальніше за посиланням: <https://chirikli.com.ua/zvit/stanovyshche-romiv-doslidzhennia/>

За результатами цього опитування доступність соціальних виплат і виплат пенсій в Одеській області позитивно оцінили 47% опитаних, а на Закарпатті – 62%. Доступність адміністративних послуг в Одеській області позитивно оцінили 20% опитаних представників ромської національної меншини (спільноти), на Закарпатті – 59%. Серед найбільших проблем, за даними опитування, є забезпечення продуктами харчування (32% опитаних) і житлом (23% опитаних). 32% опитаних винаймають житло, а 39% проживають у родичів чи знайомих. 32% опитаних представників ромської національної меншини (спільноти) мають потребу у відновленні документів. Упереджене ставлення при зверненні до різних закладів відчували 59% опитаних в Одеській області та 19% у Закарпатській області. 28% опитаних представників ромської національної меншини (спільноти) зазначили про те, що вони розглядають можливість виїзду за кордон. Здебільшого це представники сімей, чиє житло було повністю зруйноване внаслідок бойових дій.

Основну кількість ромів ВПО приймає Закарпатська область, прихисток для біженців надають у молитовних будинках протестантських громад, у спеціально організованих громадськими організаціями шелтерах і просто їх приймають у своїх сім'ях місцеві роми. Закарпатська обласна державна (військова) адміністрація повідомляє про систематичні зустрічі з представниками ромських громадських організацій, лідерами ромських поселень, у тому числі безпосередньо у місцях компактного проживання ромів. Постійно підтримується комунікація з ромськими активістами щодо надання гуманітарної допомоги ВПО ромської національної меншини (спільноти). В окремих територіальних громадах області на посадах радників або працівників з ромських питань також працюють представники ромської спільноти.

Варто відзначити значну самоорганізацію, яку проявили громадські об'єднання, що представляють ромську національну меншину (спільноту). Зокрема Закарпатський обласний благодійний фонд «Благо» за підтримки місцевих органів влади, грантів міжнародних організацій організував роботу двох

шелтерів у м. Ужгород для представників ромської національної меншини (спільноти) та інших ВПО зі східних та південних регіонів України. Для них створено належні умови проживання та забезпечується безкоштовне харчування, загальна кількість ВПО які проживали на шелтерах з початку повномасштабного вторгнення по серпень 2024 року. Становить більше 4 тис. осіб. Міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» відкрила шелтер в м. Мукачево, який очолила переселенка з Донецької області Рада Каландія. Важливим інструментом стала співпраця із священнослужителями ромських поселень, які також сприяють наданню допомоги ромам з числа ВПО, десятки релігійних громад організували прийом і поселення ВПО у своїх родинах та церковних приміщеннях.

Дослідження «Становище ромських громад під час війни в Україні» виконане компанією «Active Group» у травні-червні 2024 року на замовлення громадської організації «Голос Ромні» було проведено в Дніпропетровській, Закарпатській, Запорізькій, Одеській і Харківській областях України і показало, які проблеми залишаються гострими для ромів-ВПО. Дослідження показало, що найбільш гострими на час проведення опитування для ромів-ВПО залишаються такі проблеми:

- житло, яке потрібно винаймати і передусім необхідність мати додаткову велику статтю витрат в бюджеті родини — орендну плату;
- робота, яку втратили на попередньому місці проживання, не можуть знайти на новому місці, до проблеми пов'язаної з дискримінацією ромів, додається ще й дискримінація ВПО, роботодавці вважають, що ВПО не постійні. Водночас ті роми, які раніше мали приватні будинки і мали можливість годувати свої сім'ї за рахунок городів, через вимушений переїзд позбавлені такої можливості;
- негативне ставлення місцевих мешканців (навіть ромів) до ВПО. Зокрема, через конкуренцію за робочі місця, окремі респонденти з групи місцевих мешканців стверджували, що ВПО жити набагато легше, ніж їм, оскільки вони отримують допомогу від держави;
- психологічні проблеми пов'язані з переживаннями, що все життя працювали, росли, будували — і залишилися без нічого. Це психологічний стрес, особливо для людей старшого віку. Також гнітить відчуття страху не лише за себе, але і за рідних, які залишаються у небезпеці.
- відсутність допомоги та байдужість до проблем ВПО, мають місце поодинокі твердження респондентів щодо проявів дискримінації в соцслужбах.

За результатами опитування щодо проблем, які загострилися у зв'язку з війною найбільш гострою проблемою виявилася особиста фізична безпека, яку відзначили 64,6% респондентів. Фізична безпека дітей також є критичною, 58,4% респондентів вважають її більш гострою. Проблеми з роботою та гідною оплатою

праці є гострими для 41,8% респондентів. Захищеність власності/нерухомості і наявність власного місця для проживання викликають занепокоєння у 36,9% та 39,1% респондентів відповідно. Потреба в чистій воді та продуктах харчування залишається гострою для 39,5% опитаних. Одяг та предмети першої необхідності є проблемою для 37,1% опитаних. Єдиний позитивний вплив війни, який згадували респонденти — посилення згуртованості та взаємної підтримки, переважно всередині ромської громади, детальніше за посиланням:

<https://drive.google.com/file/d/1WebT9z2zywK0hrFisxFI9YDYy1TeAhSp/view>

З метою дотримання прав незахищених верств населення Уряд України запровадив прозорі та доступні механізми отримання допомоги від держави, якими також можуть за необхідності скористатись представники ромської національної меншини (спільноти). Зокрема отримання соціальних виплат, допомоги одиноким матерям, багатодітним сім'ям, компенсації за втрачене майно у зв'язку із збройною агресією РФ, тощо можна оформити за допомогою Єдиного державного веб-порталу електронних послуг (Порталу Дія). Таку послугу можна отримати в усіх працюючих центрах надання адміністративних послуг територіальних громад. Важливу роль у підтримці ВПО відіграють центри надання соціальних послуг територіальних громад, які спільно з громадськими об'єднаннями ромів допомагають ромським сім'ям, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у квітні 2023 року розпочато реалізацію пілотного проєкту «Документування осіб з числа ромської національної меншини (спільноти) та напрацювання юридичних механізмів спрощення цієї процедури» у м. Мукачево Закарпатської області за підтримки проєкту Ради Європи «Підтримка реформи правової бази щодо національних меншин та стійкості національних меншин і ромів в Україні». До реалізації проєкту долучилися ДЕСС, Державна міграційна служба України (ДМС) та Міністерство юстиції України. Метою проєкту є сприяння в отриманні особами, які належать до ромської національної меншини і на законних підставах перебувають на території України, документів, що посвідчують особу і підтверджують громадянство, створення юридичних механізмів щодо спрощення процедури паспортизації недокументованих осіб. У серпні 2024 року за результатами реалізації проєкту було анкетовано 302 особи, що потребували документів. З них 88 осіб отримали паспорт громадянина України (46 осіб вперше).

21 листопада 2023 року за участі представників ромської спільноти, експертів і представників державних органів влади відбувся круглий стіл «Інтеграція ромської спільноти в умовах воєнного стану» на якому обговорили шляхи

вирішення проблемних питань які постали перед ромською спільнотою внаслідок воєнних дій.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2023 року № 1197-р «Про затвердження плану заходів на 2024-2025 роки з реалізації Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року» виконання Плану заходів розпочинається з 2024 року. До Плану заходів включено 62 заходи на виконання 23 завдань в різних сферах суспільного життя пов'язаних з процесом інтеграції ромів у суспільне життя країни, які направлені на виконання 8 стратегічних цілей визначених Стратегією. Планом також передбачені заходи направлені на підтримку ромів-ВПО.

З метою більш ефективного виконання Плану заходів 1 лютого 2024 року ДЕСС проведено онлайн зустріч Ромської координаційної групи спільного проєкту ЄС та РЄ «Підтримка впровадження європейських стандартів щодо боротьби з дискримінацією та прав національних меншин (спільнот) в Україні», яка зібрала міжнародні організації, що діють в Україні, а саме Програму розвитку ООН, ООН-Жінки, агентство ООН у справах біженців, Бюро з демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ, Європейську комісію, Світовий банк та представників місцевих органів влади, які реалізують політику, пов'язану з ромами. Ромська координаційна група – платформа, яка створена для налагодження синергії між відповідними партнерами в Україні, щоб покращити якість підтримки ромської громади, а саме, планування та реалізацію спільних заходів та ініціатив із захисту прав ромів, з акцентом на жінок і дітей, осіб без громадянства або без документів, вирішенню проблем дискримінації на суспільному рівні.

Іншим показовим прикладом є становище єврейської національної меншини (спільноти) України. Внаслідок воєнних дій повністю знищено було обидві функціонуючі синагоги в Маріуполі, пошкоджено будівлі обох синагог, що працюють у Харкові. Постраждали від обстрілів також меморіали пам'яті жертв Голокосту та єврейські цвинтарі. Зокрема одна російська ракета розірвалася у безпосередній близькості до меморіалу Бабин Яр у Києві. Згідно єврейських релігійних переконань щодо праху покійних такі випадки сприймаються в громаді дуже болісно. Також ракетна атака на місто Умань 28 квітня 2022 року, яка забрала життя 23 мирних мешканців, була у безпосередній близькості до єврейської святині в цьому місті. Такі дії агресора спричинили велику міграцію представників єврейської меншини (спільноти). Для збереження свого життя люди вимушені переселятися у більш безпечні регіони і навіть за кордон.

Структура єврейської спільноти в Україні має власну специфіку. Єврейська громада в Україні дуже вікова за складом, якщо порівнювати із віковою структурою суспільства в цілому. Це обумовлено низкою факторів, серед іншого, тим, що молодь та люди середнього віку активніше виїжджали в еміграцію в попередні роки, а також відносною стійкістю етнічної ідентичності людей поважного віку. Похилий вік ускладнював евакуацію із зони бойових дій та тимчасової окупації. Єврейська спільнота розвинула інфраструктуру з допомоги єврейським біженцям у переїзді до Ізраїлю прямо від кордонів України та усередині країни. За повідомленням спів-президента Асоціації єврейських організацій та общин України (ВААД) Йосифа Зісельса у 2022 році в пріоритеті асоціації були гуманітарні проекти різних напрямків починаючи з евакуації єврейських родин з зони бойових дій до запровадження масштабного проекту психологічної реабілітації постраждалих від війни. Він повідомив, що аналіз міграцій проведений асоціацією показав, що за межі України виїхало приблизно 25 тисяч євреїв, а це тільки 10 % від загальної чисельності меншини, значно збільшилися громади в західних областях України за рахунок ВПО. Асоціація допомагає переселенцям налагоджувати побут у нових місцях проживання. Однак продовження інтенсивних бойових дій і значні руйнування цивільної інфраструктури на сході країни в наступних роках змусили багатьох представників єврейської спільноти до виїзду за кордон. Етнічні євреї мають безпосередню можливість отримати громадянство іншої країни – Ізраїлю (а також деяких інших держав). Крім паспортів, в Ізраїлі вони також відразу отримують додаткову допомогу та підтримку протягом першого етапу після репатріації. На відміну від більшості українських біженців в Європу, ці люди скоріше вже не повернуться в Україну. Ці процеси загрожують різким зменшенням кількості української єврейської спільноти, аж до зникнення громад в багатьох містах сходу та півдня країни.

Програми спрощеного отримання громадянства та посиленої адаптації для представників національних меншин (спільнот) України – своїх співвітчизників, що виїжджають з України ухвалили Греція, Болгарія, Румунія, Чехія, Польща, Литва, Німеччина та інші. Ці процеси загрожують зменшити кількість осіб, що належать до національних меншин (спільнот) в Україні, особливо тих, хто традиційно проживав у багатьох містах і селах сходу та півдня країни.

Політика РФ у сфері міжнаціональних та міжконфесійних взаємин на тимчасово окупованих територіях

Війна Росії проти України є ще одним травматичним прикладом розігрування «етнічної карти» на європейському континенті. Від самого початку РФ апелювала до «етнічних травм» минулого, намагаючись спровокувати ланцюгову реакцію, виправдати та легітимізувати власні агресивні дії в Україні, посяти

хаос. Натомість, як свідчать останні соціологічні дослідження, відбувся зворотній процес, який призвів до радикальної консолідації населення України.

Під російським окупаційним режимом знаходиться значна частина поліетнічних регіонів України та її населення, зокрема, місця компактного проживання греків, болгар, ромів, турків-месхетинців, кримських татар, нащадків швейцарських та німецьких колоністів. Воєнні дії російської армії на території України, які неодноразово визнавалися міжнародними організаціями як злочини проти людяності, призвели до серйозних порушень прав і свобод етнічних спільнот. До них застосовувалися жорстокі тортури та вбивства, викрадення, примусові переміщення, позасудові покарання, політично мотивовані переслідування та ув'язнення, позаправові механізми та інструменти прямої та непрямої дискримінації, які порушують основоположні права людини, викладені в міжнародному праві. Багато представників національних меншин втратили свої домівки через обстріли та активні бойові дії. На тимчасово окупованих територіях України багато етнічних спільнот постраждало від несанкціонованих обшуків та пограбувань як приватної власності, так і приміщень їх громадських організацій. Це змушує людей покидати місця традиційного проживання і шукати прихистку в країні етнічного походження.

За повідомленням представників всеукраїнських об'єднань національних меншин (спільнот) України після початку повномасштабного військового вторгнення РФ 24 лютого 2022 року практично припинилися контакти з представниками відповідних національних меншин на території Автономної республіки Крим. Це пов'язано з тотальним відслідковуванням так званих «іноземних агентів» силовими структурами РФ. Громадські організації таких національних меншин як німецька, польська, чеська, естонська, ромська, болгарська, що були зареєстровані за українським законодавством, не проводили перереєстрацію на вимогу окупаційної влади. Більшість громадських активістів покинули територію Криму. Представники національних меншин, материнські країни яких входять до Європейського Союзу, активно шукають можливості покинути тимчасово окуповану територію.

За даними не визнаного перепису населення проведеного окупаційною владою Криму у 2021 році, кількість представників національних меншин пов'язаних з європейськими країнами зменшилася проти 2001 року вдвічі. Німців у 2001 році було 2790, у 2021 – 1142, євреїв – 5531 і 2137, греків – 3036 і 1791, болгар – 2282 і 1005, поляків – 4459 і 1404, естонців – 674 і 182, чехів – 774 і 231, молдован – 4562 і 1811.

Велике занепокоєння викликають дані щодо представників малочисельних корінних народів Криму – караїмів і кримчаків. Чисельність караїмів значно зменшилися із 715 в 2001 році до 318 у 2021 році, а кримчаки зовсім відсутні у переписі, що проводився окупаційною владою.

Громадська організація «Кримськотатарський ресурсний центр» постійно фіксує факти порушення прав людини в тимчасово окупованому Криму, так у 2022 року були зафіксовані протиправні дії зі сторони окупаційної влади, зокрема:

- 138 випадків арештів, з них 104 – щодо представників корінного кримськотатарського народу. Так 26 травня 2022 року Апеляційна інстанція «Верховного суду Криму» змінила заочно вирок стосовно лідера кримськотатарського народу Мустафи Джемілева, призначивши йому покарання у вигляді 3 років позбавлення волі та штрафу в розмірі 20 тисяч рублів;
- 263 випадки порушення права на справедливий суд, 205 – щодо кримських татар. Також продовжуються фіксувати факти неналежних умов утримання в СІЗО та в'язницях, порушення прав політв'язнів, зокрема факти фізичних катувань.

З 2015 року Російська Федерація призиває кримчан на строкову службу до окупаційної армії, що є воєнним злочином відповідно до ст. 8 Римського статуту, а мобілізація, яка почалася 21 вересня 2022 року, суттєво збільшила кількість громадян України, які стали жертвами воєнних злочинів бо мобілізованих направляють безпосередньо на фронт. Кримські татари ведуть активний спротив мобілізації, наражаючись на адміністративне і кримінальне переслідування окупаційної влади.

За інформацією Національного інституту стратегічних досліджень такі порушення фіксуються протягом всього звітного періоду, зокрема у серпні 2024 року тривали репресивні заходи щодо мешканців тимчасово окупованого Криму, які звинувачувались РФ у начебто плануванні диверсій, співпраці з українськими правоохоронними структурами, дискредитації російської армії. Підконтрольні окупантам ЗМІ поширюють антиукраїнські наративи, демонізують ЗСУ, приписують Україні злочини проти людяності.

Ускладнюється економічна ситуація, тривають постійні відключення кримських міст від енергопостачання. На півострові виник дефіцит пального, ціни на нього зросли. Через посуху, пересихання річок та меліораційних споруд врожайність традиційних для півострова сільськогосподарських культур помітно впала, що позначається на економічних показниках.

У російських ЗМІ в Криму поширюються наративи про заклики Меджлісу стосовно збройної деокупації Криму. Окупаційна влада піддає репресіям невідконтрольні їй мусульманські громади та медіа. Станом на серпень 2024 року 117 кримчан переслідуються у так званій «справі Хізб ут-Тахрір», 114 із них – представники корінного кримськотатарського народу. 82 з них відбувають свої строки покарання у російських тюрмах та колоніях, 28 знаходяться в СІЗО, 2 – під домашнім арештом, 5 – були звільнені. З окупованого Криму продовжують масово виїжджати громадяни України (понад 20 тис. осіб протягом року), причому значна частина з них — кримські татари, які мігрують за кордон, зокрема, до Німеччини та Туреччини.

Кілька останніх характерних прикладів порушення прав людини зі сторони окупаційної влади:

- 2 серпня 2024 року фігурантів так званої «справи Хізб ут-Тахрір» – Абдулмеджита Сейтумерова, Аметхана Умерова, Ельдара Якубова, Сейдамета Мустафаєва, Ремзі Німетулаєва та Руслана Асанова етапували із СІЗО-2 в Криму до СІЗО-1 у Ростові-на-Дону;
- 5 серпня 2024 року кілька озброєних груп силовиків у масках вдерлися до будинків віруючих «Свідків Ієгови» у селищах Роздольне, Сінокісне та м. Алушті. Були здійснені допити і обшуки, вилучені електронні пристрої та особисті записи. У с. Роздольне до віруючого прийшли на роботу. Його поклали обличчям у підлогу й затягли руки капроноюв стяжкою, через що він отримав травму руки;
- 28 серпня 2024 року окупаційний Міровий суд у Криму визнав засновника незалежної газети «Къырым» Сейрана Ібрагімова винним у «зловживанні свободою інформації» та призначив штраф у розмірі 250 тис. рублів;
- 30 серпня 2024 року окупаційний «Верховний суд Республіки Крим» прийняв до провадження позов регіонального управління мін'юсту РФ з вимогою ліквідувати мусульманську громаду «Алушта» і виключити її з єдиного реєстру юридичних осіб. Ця громада не увійшла до духовним управлінням мусульман Криму.

Шокуючою стала новина про вбивство росіянами неповнолітніх Микити Ханганова та Тиграна Оганнісяна, вірмена за походженням, яких місцева окупаційна влада м. Бердянська (тимчасово окупована територія Запорізької області) звинуватила в «антиросійській та терористичній діяльності». За даними Медійної ініціативи за права людини, кримінальне переслідування підлітків розпочалося 30 вересня 2022 року після кількох місяців жорстких допитів із застосуванням побиття і катувань електричним струмом з метою отримання від них зізнань. 26 червня 2023 року окупаційна влада Запорізької області підтвердила смерть Тиграна Оганнісяна та Микити Ханганова, яких «було

блоковано та знищено в результаті злагоджених та оперативних дій правоохоронних органів». Журналістам стало відомо, що хлопці вбиті пострілом снайпера: Тигран отримав несумісний з життям вогнепальний постріл у серце, а його друг – у голову. За повідомленням проєкту Радіо Свобода «Новини Приазов'я» тіла загиблих підлітків окупаційна влада не видала рідним, а, ймовірно, таємно поховала влітку 2024 року.

Численні звіти міжнародних організацій та місій, які постійно працюють в Україні, засвідчують зухвале ігнорування Росією своїх міжнародно-правових зобов'язань. Від початку агресії проти України у 2014 року РФ порушила майже 400 різних договорів міжнародного права, у тому числі Статут ООН, Гаазьку та Женевську Конвенції, Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту та багато інших.

Зокрема у Звіті УВКПЛ ООН – Крим сказано наступне: «Окупаційні органи влади РФ в Криму послідовно придушували свободу вираження, зокрема культури та ідентичності меншинами, а також суворо обмежували свободу віросповідання груп меншин, зокрема тих, які виступають проти офіційних наративів, насамперед Меджлісу. Значно звузився простір для діяльності, критики та адвокації громадянського суспільства. Були закриті засоби масової інформації, що непропорційно вплинуло на кримськотатарську та етнічну українську громади, їхні права на свободу слова та доступ до інформації, а також на користування та збереження власної культури та ідентичності» (п. 37).

«За десять років висвітлення ситуації з правами людини на півострові нехтування РФ своїх зобов'язань за МГП завдало серйозної та довготривалої шкоди жителям Криму. Подібна ситуація спостерігається і в інших частинах України: через вісім років після окупації та незаконної анексії Криму РФ продовжила окупацію, а потім незаконну анексію районів Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, де УВКПЛ задокументувало схожі порушення» (п. 39).

При оцінці впливу російської агресії на національні меншини Україна спирається на інформацію від органів державної влади, місцевого самоврядування, громадянського суспільства та правоохоронних органів (у випадках кваліфікації певних діянь як злочинів). Зокрема, впродовж звітнього періоду було підготовлено такі дослідження:

«Становище національних меншин (спільнот) і корінних народів під окупацією Російської Федерації» Часові рамки проведеного дослідження включають період лютий 2022 року – серпень 2023 року.

https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B8_%D1%96_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%96_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8_%D0%B2_%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf

Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо дотримання прав національних меншин (спільнот) та корінних народів в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України за період з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2023 року

<https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C.pdf>

Звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки 24 лютого 2022 року - 31 грудня 2023 року»

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/2024-03-20-ONCHR-Report-Occupation-Aftermath-UKR.pdf>

Звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Десять років окупації Російською Федерацією: права людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна»

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024-02-28-ONCHR-Ten-Years-Occupation-Crimea-UKR.pdf>

Рішення ЄСПЛ «Україна проти Росії (щодо Криму)» від 25.06.2024 (у справах 20958/14 та 38334/18)

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22002-14347%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-14347%22]})